

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ
KATEDRA ŘÍZENÍ A SUPERVIZE V SOCIÁLNÍCH A ZDRAVOTNICKÝCH
INSTITUCÍCH

Bc. Helena Kadlecová

Care farming jako forma rehabilitace a sociální služby

Diplomová práce

Vedoucí diplomové práce: Doc. MUDr. Iva Holmerová, PhD.

Konzultant diplomové práce: Doc. RNDr. Jaroslav Boháč,
PhD. DrSc.

Obor: Řízení v sociálních a zdravotnických institucích

Praha 2009

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu. Současně dávám svolení k tomu, aby tato práce byla zpřístupněna v příslušné knihovně Univerzity Karlovy a prostřednictvím elektronické databáze vysokoškolských kvalifikačních prací v repozitáři Univerzity Karlovy a používána ke studijním účelům v souladu s autorským právem.

V Praze dne 16. 5. 2009

Helena Kadlecová

Poděkování

Chtěla bych moc poděkovat všem, kteří mi pomohli s vytvořením diplomové práce. Děkuji své vedoucí Doc. Holmerové za věnovaný čas na vedení práce, vstřícnost a cenné rady, svému konzultantovi Doc. Boháčovi za spolupráci a připomínky. Dále děkuji všem, kteří mi umožnili absolvovat pobyt v zahraničí, zvláště rodině Hollins za přátelské přijetí na rodinné farmě. Děkuji za ochotu a poznatky všem informantům, kteří se podíleli na vytváření práce, a všem, kteří mi poskytli kontakty, informace a rady. Děkuji též svým spolužákům a rodině za podporu a pomoc.

Obsah

PODĚKOVÁNÍ.....	3
ABSTRACT.....	7
KLÍČOVÁ SLOVA.....	8
KEY WORDS.....	9
1. ÚVOD.....	9
1.1. Care farming	10
1.2. Motivace pro výběr tématu.....	10
1.3. Cíle Diplomové práce.....	11
1.4. Metody.....	12
2. TEORETICKÁ ČÁST.....	13
2.1. Terminologie.....	13
2.1.1. Přehled hlavních pojmů v oblasti care farming a některých souvisejících pojmů	13
2.2. Některé definice care farming.....	16
2.3. Historie konceptu care farming.....	17
2.4. Care farming v systému zdravotnictví a sociálních služeb.....	19
2.5. Multifunkční zemědělství.....	20
2.6. Typy a formy care farming	22
2.6.1. Poskytovatelé.....	22
2.6.2. Prostor, ve kterém care farming probíhá.....	24
2.6.3. Míra integrace zemědělské produkce a služeb care farming.....	25
2.6.4. Uživatelé.....	25
2.6.5. Typ aktivit.....	27
2.6.6. Délka trvání aktivit.....	28
2.6.7. Lokalizace.....	28
2.6.8. Postavení v systému služeb.....	28
2.6.9. Velikost	28
2.6.10. Shrnutí typů care farming.....	29
2.7. Zdraví a kvalita života jako cíle care farming.....	29
2.7.1. Moderní pojetí pojmů zdraví a kvalita života.....	29
2.7.2. Způsoby, kterými care farming působí na zdraví a kvalitu života.....	30
2.7.3. Přínosy care farming pro zdraví a kvalitu života uživatelů.....	33
2.8. Přínos care farming pro poskytovatele a pro komunitu	33
2.8.1. Care farming z hlediska farmy.....	34
2.8.2 Care farming z hlediska nezemědělských poskytovatelů.....	35
2.8.3. Care farming z hlediska komunity.....	36
2.9. Postavení zvířat v care farming.....	37
2.10. Výzkum v oblasti care farming.....	38
2.10.1. COST Action 866 Green Care in Agriculture.....	39

2.10.2. Projekt SoFar – Sociální farmaření	40
2.10.3. Skupina Farming for Health	41
2.11. Care farming v zahraničí	41
2.11.1. Care farming v Norsku.....	43
2.11.1.1. Obecné podmínky a charakteristika care farming poskytovaného norskými farmami	43
2.11.1.2. Financování a organizace care farming v Norsku.....	45
2.11.1.3. Plán akcí pro care farming norského ministerstva zemědělství.....	46
2.11.1.4. Cílové skupiny care farming v Norsku.....	47
2.11.1.5. Výzkum a vzdělání pro care farming v Norsku.....	47
2.11.2. Care farming ve Velké Británii.....	48
2.11.2.1. Historie care farming ve Velké Británii.....	48
2.11.2.2. Poskytovatelé, klienti a financování care farming ve Velké Británii.....	49
2.11.2.3. Příklady organizací souvisejících s care farming ve velké Británii.....	49
2.12. Care farming v České republice	51
2.12.1. Care farming jako součást sociálních služeb a dlouhodobé péče v České republice	51
2.12.2. Perspektivy poskytování care farming komerčními farmami.....	52
2.12.3. Výzkum a vzdělání související s oblastí care farming v České republice.....	55
2.12.4. Care farming v České republice – souhrn.....	56
3. EMPIRICKÁ ČÁST.....	56
3.1. Postup a metody kvalitativního výzkumu.....	56
3.1.1. Kvalitativní výzkum - úvod.....	56
3.1.2. První otázky pro kvalitativní výzkum.....	58
3.1.3. Průběh kvalitativního výzkumu.....	58
3.1.4. Způsob výběru informantů pro kvalitativní výzkum.....	59
3.1.5. Navštívené organizace a informanti.....	61
3.1.5.1. Ve Velké Británii.....	61
3.1.5.2. V České republice.....	62
3.1.6. Metody kvalitativního výzkumu.....	63
3.1.7. Vlastní zkušenost a reflexe.....	64
3.2. Výstupy kvalitativního výzkumu.....	64
3.2.1. Legenda k výstupům výzkumu.....	65
3.2.2. Předpoklady pro care farming ve Velké Británii a České republice.....	66
3.2.2.1. Velká Británie.....	66
3.2.2.2. Česká republika.....	67
3.2.3. Care farming jako systém ve Velké Británii a České republice.....	68
3.2.3.1. Velká Británie.....	68
3.2.3.2. Česká republika.....	69
3.2.4. Pojetí care farming u vybraných poskytovatelů.....	69

3.2.4.1. Fordhall Farm.....	70
3.2.4.2. Highfields Farm.....	71
3.2.4.3. Baileys Barn Farm.....	72
3.2.4.4. Blore Heath Farm.....	72
3.2.4.5. Středisko ekologické výchovy hlavního města Prahy Toulcův dvůr.....	73
3.2.4.6. Camphill České Kopisty.....	74
3.2.4.7. Farma Skalka při Diagnostickém ústavu sociální péče v Tloskově u Benešova...	75
3.2.4.8. Socioterapeutická farma při Psychiatrické léčebně v Praze Bohnicích.....	76
3.2.4.9. Sociálně terapeutické centrum Tábor.....	76
3.2.4.10. Shrnutí přístupů vybraných poskytovatelů.....	77
3.2.5. Činnosti.....	78
3.2.5.1. Zvířata.....	80
3.2.6. Motivace.....	81
3.2.6.1. Motivace klientů.....	81
3.2.6.2. Motivace poskytovatelů.....	83
3.2.7. Právní formy organizace.....	84
3.2.8. Personální zajištění a kompetence.....	84
3.2.9. Financování.....	87
3.2.10. Potenciální poskytovatelé a uživatelé care farming.....	90
3.3. Seznam doporučení pro poskytovatele care farming v České republice.....	92
3.3.1. Co je care farming?.....	93
3.3.2. Předpoklady pro založení care farming.....	93
3.3.3. Jaký typ zařízení poskytuje care farming?.....	94
3.3.4. Jaké klienty a kolik?.....	95
3.3.5. Personální obsazení.....	95
3.3.6. Zvířata nebo rostliny?.....	96
3.3.7. Jaký typ činnosti mohou klienti dělat?.....	96
3.3.8. Jak bude činnost financována?.....	97
3.3.9. Bezpečnostní opatření.....	97
4. DISKUSE.....	99
5. ZÁVĚR.....	102
SEZNAM LITERATURY.....	106
PŘÍLOHA 1: PROJEKT DIPLOMOVÉ PRÁCE.....	109
PŘÍLOHA 2: PŘEHLED NĚKTERÝCH POSKYTOVATELŮ VYUŽÍVAJÍCÍCH CARE FARMING A JEHO PRVKY, ORGANIZACÍ A SDRUŽENÍ V OBLASTI CARE FARMING A ZOOTHERAPIE V ČESKÉ REPUBLICCE.....	114
PŘÍLOHA 3: PŘEHLED LEGISLATIVY SOUVISEJÍCÍ S CHOVEM HOSPODÁŘSKÝCH ZVÍŘAT PRO CARE FARMING.....	122
PŘÍLOHA 4: FOTODOKUMENTACE.....	123

ABSTRAKT

Care farming je využívání farem, zemědělských prací, zvířat a rostlin pro podporu lidského zdraví a kvality života. Jeho původ je v zapojování pacientů do zemědělských a farmářských prací v léčebnách v minulých staletích a ve venkovské svépomoci zaměstnáváním znevýhodněných jedinců na farmách. Moderní care farming vychází z principu multifunkčního zemědělství, které nabízí služby nad rámec samotné produkce, a z hledání nových možností terapie, rehabilitace a způsobů integrace osob s postižením a znevýhodněním, v rámci procesu deinstitutionalizace péče.

Některé země rozvíjejí praxi care farming i výzkum na národních a mezinárodní úrovni. Care farming je většinou přístup vzniklý spontánně od jednotlivých osob a organizací. Při nárůstu počtu jeho poskytovatelů dochází ke snahám o jeho systematizaci. Uvádím příklad Norska a Velké Británie.

Program care farming je nabízen zemědělskými farmami nebo organizacemi poskytujícími sociální a zdravotnické služby, které využívají prvků care farming jako prostředku svých služeb. Častými cílovými skupinami jsou lidé s psychickým, mentálním a fyzickým postižením, sociálně znevýhodnění, senioři, děti, problematická mládež, osoby se závislostmi aj. Program care farming je u nich individuálně využíván např. v působení na psychiku a na senzomotorické funkce, jako smysluplná náplň času a pro učení se dovednostem sociálním, pracovním i specifickým zemědělským.

V České republice není koncept care farming příliš rozšířen, ale na některých místech se uplatňuje, především v rámci sociálních služeb.

V empirické části pomocí kvalitativního výzkumu srovnávám zkušenosti vybraných poskytovatelů v České republice a Velké Británii. Zaznamenala jsem některé obecné podmínky v obou zemích. Pojetí care farming se ukazuje značně individuální u jednotlivých poskytovatelů, ale je spojené podobnými cíli. Míra integrace produkce a péče je různá. Výběr aktivit prováděných v rámci care farming je ovlivněn preferencemi klientů i poskytovatelů, např. pracovním zájmem, ekonomickou výhodností. Důležitou roli hraje motivace obou stran. V oblasti managementu care farming ukazují druhy právních forem, personálního obsazení a financování poskytovatelů. Dále uvádím postoj potenciálních poskytovatelů z hlediska povědomí a poptávky a závěrem shrnuji doporučení pro poskytovatele v České republice.

ABSTRACT

Care farming includes using farms, farm work and animals, and agricultural and horticultural activities for improving human health and quality of life. It has its roots in involving patients in farm and agricultural work within large health and social care institutions in the past. It also originates from rural self-help systems, which used to employ disadvantaged individuals on farms. Modern care farming is a part of multifunctional agriculture, which offers services beyond mere production of food and fabric. From the care part it comes from the search for new possibilities of therapy, rehabilitation and integration of disabled and disadvantaged people, within the process of deinstitutionalisation of care.

Some countries have developed this concept with research conducted at both national and international levels. Care farming has been mostly a bottom-up approach that arose spontaneously from individuals' and organizations' pursuits. If the number of care farming providers is higher in a country they tend to create a network to cooperate better and share experience. I describe the situation in Norway and the United Kingdom.

Care farming is provided by farms or social/health care organizations as a means of service. Frequent target groups are people with mental health problems, learning difficulties, physical disability, social disadvantaged, elderly, children, offenders, addicts. Care farming helps them by influencing their mind and body functions, as a meaningful occupation, by giving them the opportunity to practise social, work related and specific skills.

Care farming is not well known in the Czech Republic, although it does run at some places, especially within social and health care services.

In the empirical part I used qualitative research to compare experience of particular care farming providers in the Czech Republic and in the United Kingdom. I recognised some factors influencing the general conditions for care farming in both countries. The approach proved quite individual in different providers but connected by similar aims. The degree of integration of care and production ranges between low and high. The choice of activities depends on both provider and client, e.g. on their work preferences or on the efficiency of activities. Both clients' and providers' motivation plays an important role. I show different legal status, human resources and financing systems in providers. I also examine the opinion of potential providers. Lastly, I summarise the knowledge in a list of recommendations for providers in the Czech Republic.

KLÍČOVÁ SLOVA

Care farming, multifunkční zemědělství, farma, sociální a zdravotnické služby, zdraví, kvalita života, deinstitucionalizace, organizace, komunita.

KEY WORDS

Care farming, multifunctional agriculture, farm, social and health care, health, quality of life, deinstitutionalization, organization, community.

1. ÚVOD

1.1. Care farming

Care farming je koncept využívání farem, zemědělských a hospodářských prací, zvířat a rostlin pro zvýšení kvality života a zdraví člověka.

Jedná se o poskytování specifického typu sociálních služeb či rehabilitace zemědělskými farmami.

V širším smyslu do této oblasti patří veškeré aktivity se zvířaty a rostlinami, které jsou prováděny pro podporu zdraví a kvality života lidí se znevýhodněním (zdravotním, sociálním), a probíhají buď na farmě nebo v rámci zařízení poskytujícího zdravotní nebo sociální služby, případně v dalších organizacích.

Tento typ služeb se v současnosti v některých zemích velmi rozvíjí. Je poskytován v různých podobách a pro různé cílové skupiny.

1.2. Motivace pro výběr tématu

Téma care farming jsem si vybrala pro zpracování diplomové práce z několika důvodů:

Z hlediska studia oboru řízení v sociálních a zdravotnických institucích je pro mne zajímavé jako příklad služby, která stojí na pomezí tří oblastí: Sociálních služeb, zdravotnictví a zemědělské produkce. Toto propojení s sebou přináší různé aspekty a otázky, ať již v oblasti řízení organizace, která zahrnuje různorodé složky a druhy činnosti, v oblasti kompetencí a personálních otázek, z širšího hlediska pak ve způsobu integrace care farming do systému zdravotně sociálních služeb a zároveň i zemědělské výroby včetně finančních otázek, jeho přínosu pro mezioborovou spolupráci a rozvoje farem do multifunkční roviny.

Téma je též relevantní k mému předchozímu studiu ergoterapie, protože se týká zapojování lidí se znevýhodněním do aktivit, které zvyšují jejich funkční schopnosti.

Myslím si, že se jedná o formu péče, která může velmi podpořit některé klienty a zároveň napomoci rozvoji komunit. V dnešní době, kdy je otázka integrace a kvality života lidí se znevýhodněním vnímána jako zásadní a v rámci procesu deinstitutionalizace vznikají různé alternativní způsoby péče a služeb, může být care farming jednou z variant pro tyto lidi, jak žít a pracovat v rámci komunity.

Koncept care farming není v České republice moc známý, i když některé jeho prvky se na různých místech již dlouho používají. Chtěla bych jej tedy přiblížit potenciálním zájemcům v České republice, ať už z řad poskytovatelů péče, zemědělců, uživatelů či veřejnosti.

Téma je pro mne atraktivní i z hlediska osobního zájmu. Měla jsem možnost pobývat tři měsíce ve Velké Británii a seznámit se s tradicí a současností farmářského venkova včetně propojení farmy se životem komunity nejen jako producenta potravin, ale i ve smyslu rekreačních, kulturních, vzdělávacích a terapeutických či sociálně-rehabilitačních aktivit. Tato velmi obohacující zkušenost byla pro mne inspirací a motivací, abych se dále zajímala o to, jaké varianty či prvky care farming se využívají v České republice.

1.3. Cíle Diplomové práce

Cílem diplomové práce je na základě literatury a praktické zkušenosti shromáždit informace o možnostech a existujících způsobech care farming a představit jej zájemcům, kteří by z něj mohli mít prospěch. Mou snahou bude utvořit ucelený obrázek, který nastíní hlavní aspekty tohoto tématu z různých úhlů pohledu, ukáže dobrou praxi i nedořešené a problematické stránky konceptu care farming.

Teoretická část bude vycházet především ze zahraniční literatury a výstupů z dosavadního výzkumu, který se v oblasti care farming začíná rozvíjet. Jejím cílem bude uspořádat informace o zahraniční zkušenosti zachycené v literárních pramenech a představit je českému čtenáři, a dále se podívat i na situaci v České republice.

Zaměřím se to, z jakých teorií koncept care farming vychází, jak vznikl a jak se vyvíjí. Dále přiblížím jednotlivé možnosti a druhy aktivit spadajících pod care farming a popíši přístup v některých zemích.

V empirické části se zaměřím na vybrané poskytovatele care farming v zahraničí a v České republice. Zjistím, jakým přínosem je care farming pro klienty se znevýhodněním a pro poskytovatele této služby. Pokusím se najít shodné a odlišné prvky v závislosti na zemi, druhu poskytovatele a uživatele, např. v oblasti propojení zemědělské produkce a fungování farmy s poskytováním zdravotně - sociálních služeb, v personálním obsazení a

druhu provozovaných aktivit. Budu se snažit zjistit, jaký je zájem ze strany potenciálních poskytovatelů care farming v České republice. Sestavím doporučení pro poskytovatele služeb typu care farming v českých podmínkách.

1.4. Metody

Teoretická část vychází ze studia literatury týkající se care farming, sociálních a zdravotnických služeb, řízení organizace a dalších relevantních pramenů.

V praktické části jako výzkumnou metodu využiji kvalitativní výzkum založený na pozorování, rozhovorech a osobní zkušenosti, případně i na dokumentaci vybraných poskytovatelů, klientů a též potenciálních poskytovatelů care farming.

Zaměřím se na následující informace:

- typ zařízení/organizace
- které aktivity a služby organizace provozuje
- jakou roli hraje care farming při péči o klienty, jaké jsou jeho cíle
- které aktivity v rámci care farming jsou využívány
- jaké je personální obsazení a kompetence osob poskytujících care farming
- jak funguje propojení služeb care farming s ostatními aktivitami organizace (produkčními, komerčními, terapeutickými...)
- jak je služba financována
- jaká je provázanost služeb, spolupráce s komunitou a dalšími organizacemi
- jakým způsobem jsou získáváni klienti
- jak je informována veřejnost
- jaká je informovanost a zájem u potenciálních poskytovatelů a uživatelů

2. TEORETICKÁ ČÁST

2.1. Terminologie

Názvosloví používané v oblasti využívání zvířat, rostlin a zemědělských a hospodářských prací pro podporu lidského zdraví a kvality života, je poměrně specifické.

Tak jak se oblast care farming rozvíjela a stále rozvíjí jako nový koncept a praktický přístup vycházející ze zkušenosti a praxe různě pojmenované a z řady psychologických, filosofických a dalších teorií, vzniká pochopitelně i množství příslušných terminologických pojmů.

Zatím nebyla vytvořena žádná obecně přijatá skupina termínů, a proto existuje celá řada názvů a pojmů, se kterými operují různí autoři i pracovníci v oblasti care farming. Mnohé činnosti, koncepty a aktivity tak mají i více názvů, vyjadřujících víceméně totéž.

Některé termíny ze souvisejících oblastí jsou též používané v rámci care farming, např. z oblasti ergoterapie, sociálních služeb, zaměstnávání lidí s postižením a zemědělství.

Protože většina prací, ze kterých vycházím, je publikována v angličtině, uvádím zde termíny anglické. Ty jsou též přejímány do ostatních řečí, včetně češtiny (často ani nemají české ekvivalenty). Dále uvádím některé české pojmy a překlady, které jsou používány v České republice. Většinu pojmů považuji za poměrně výstižné a odpovídající skutečností, jež vyjadřují. Některé z nich budu nadále používat v této práci, proto předem uvádím jejich abecední přehled se stručnou charakteristikou.

Kompletní přehled pojmů včetně některých pojmů s oblastí care farming volně asociovaných uvádím v závěru práce.

2.1.1. Přehled hlavních pojmů v oblasti care farming a některých souvisejících pojmů

Agroturistika, ekoagroturistika – „Agroturistika je forma podnikání na fungující zemědělské farmě či ranči, zaměřená na zabavení návštěvníků, s cílem přinášet

zemědělcům dodatečný příjem. Agroturistickým aktivitám provozovaným na ekologických farmách se říká eko-agro-turistika.“ (Václavík, 2008, s. 2) Agroturistika může mít i vzdělávací účely.

Animal assisted activities (AAA) – aktivity se zvířaty „poskytují příležitost pro motivační, vzdělávací, rekreační a/nebo terapeutický přínos k podpoře kvality života. Jsou doručovány v řadě různých prostředí speciálně vyškolenými profesionály, asistenty a/nebo dobrovolníky, spolu se zvířaty, která splňují určitá kritéria.“ (Standards of Practice for Animal-Assisted Activities and Therapy, Delta Society, <https://www.deltasociety.org/Page.aspx?pid=319>, 12. 4. 2009).

Animal assisted therapy (AAT) – animoterapie, zoorehabilitace, zooterapie – „je cíleně zaměřená intervence, ve které zvíře, které splňuje určitá kritéria, je nedílnou součástí procesu terapie. AAT je řízena a/nebo doručována profesionálem ze zdravotnické nebo sociální oblasti se speciální odbornou kvalifikací a v rámci oblasti praxe vzhledem k jeho profesi. AAT je určena k podpoře zlepšování lidských fyzických, sociálních, emočních a/nebo kognitivních funkcí. AAT je poskytována v množství různých prostředí a může být skupinová nebo individuální. Proces AAT je dokumentován a vyhodnocován.“ (Standards of Practice for Animal-Assisted Activities and Therapy, Delta Society, <https://www.deltasociety.org/Page.aspx?pid=320>, 12. 4. 2009).

Canisterapie (canistherapy) – druh animoterapie, terapie člověka za pomoci psů prováděná školeným profesionálem.

Care farming (doslova „pečující farmaření“) – využití zemědělských farem a prací pro zvýšení kvality života a lidského zdraví.

Ergoterapie – profese, která prostřednictvím smysluplného zaměstnávání¹ usiluje o zachování a využívání schopností jedince potřebných pro zvládnutí běžných denních, pracovních, zájmových a rekreačních činností u osob jakéhokoli věku s různým typem postižení (fyzickým, smyslovým, psychickým, mentálním nebo sociálním znevýhodněním). Podporuje maximálně možnou participaci jedince v běžném životě, přičemž respektuje plně jeho osobnost a možnosti. Pro podporu participace jedince využívá specifické metody a techniky, nácvik konkrétních dovedností, poradenství či přizpůsobení prostředí. (Jelínková, Krivošíková, 2007, s. 3-4)

¹ „Pojmem ‚zaměstnávání‘ jsou myšleny veškeré činnosti, které člověk vykonává v průběhu života a jsou vnímány jako součást jeho identity. Primárním cílem ergoterapie je umožnit jedinci účastnit se zaměstnávání, které jsou pro jeho život smysluplné a nepostradatelné.“ (Jelínková, Krivošíková, 2007, s. 4)

Farming for health (farmaření pro zdraví) - využití zemědělských farem a prací pro zvýšení kvality života a lidského zdraví.

Hiporehabilitace – souhrnný název pro hipoterapii, léčebně pedagogicko-psychologické ježdění a sport handicapovaných.

Hipoterapie (hippotherapy) – terapie člověka za pomoci koní. Nejčastěji je využívána jako cílená fyzioterapeutická metoda. „Tuto oblast hiporehabilitace vede terapeut se vzděláním z oblasti fyzioterapie či lékařství a kurzem hipoterapie. Tým doplňuje hipolog a dobrovolní pomocníci.“ (<http://www.hipoterapie.cz/>, 10. 5. 2009)

Chráněné bydlení - Chráněné bydlení je pobytová služba poskytovaná osobám, které mají sníženou soběstačnost z důvodu zdravotního postižení nebo chronického onemocnění, včetně duševního onemocnění, jejichž situace vyžaduje pomoc jiné fyzické osoby. Chráněné bydlení má formu skupinového, popřípadě individuálního bydlení. (Zákon č. 108/2006 Sb. O sociálních službách, § 51 (1))

Chráněné dílny – „Chráněná pracovní dílna je pracoviště zaměstnavatele, vymezené na základě dohody s úřadem práce a přizpůsobené pro zaměstnávání osob se zdravotním postižením, kde je v průměrném ročním přepočteném počtu zaměstnáno nejméně 60 % těchto zaměstnanců.“ (Zákon č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti, § 76 (1))

Léčebně pedagogicko-psychologické ježdění na koni – jízda na koni za účelem podpory psychické pohody. „Do cílové skupiny klientů, u kterých je tuto metodu práce vhodné uplatňovat, patří například lidé s psychiatrickým onemocněním, dále děti i dospělí s mentálním postižením, s poruchami chování, lehkou mozkovou dysfunkcí, lidé s logopedickými vadami, hyperaktivitou či poruchami učení, lidé se smyslovými vadami či děti v institucionální péči. Na tyto skupiny klientů má jízda na koni významný psychologický dopad. Při správném vedení zvyšuje jízda na koni sebehodnocení klienta, navozuje relaxaci a nabízí prostor pro lepší komunikační podmínky.“ (<http://www.hipoterapie.cz/>, 10. 5. 2009)

Multifunkční zemědělství (Multifunctional Agriculture - MFA) – zemědělství poskytující vedle svého primárního účelu (produkce potravin, krmiv, materiálů) též další služby a mající další cíle (vzdělávací, rekreační, kulturní, ekologické, terapeutické, sociální, ekonomické...)

(Socio)terapeutická farma – farma poskytující služby ve smyslu care farming (se zaměřením na sociální nebo zdravotnickou službu).

Social farming, sociální farmaření - dosahování sociálních cílů pomocí farmářských prací.

Názvy care farming, farming for health, green care, social farming vyjadřují totéž. V některých jazycích existují další názvy, např. v norštině „inn på tunet“ (doslova „uvnitř na selském dvoře“).

Pro účely této práce jsem zvolila název care farming jako souhrnný pojem pro všechny aktivity s terapeutickými nebo sociálními cíli, které využívají zemědělských prací, prací se zvířaty a rostlinami. Přestože název sociální farmaření a sociální farma je pravděpodobně nejrozšířenější v České republice, pojem care farming považuji za nejbýstižnější vzhledem k hlavnímu zaměření práce a také jsem se s ním nejčastěji setkala v praxi při svém pobytu ve Velké Británii. (V angličtině lze pak jednoduše z konceptu „care farming“ vytvořit označení farmy, která jej uplatňuje: „care farm“ – „pečující farma“).

Název green care některými autory bývá uváděn jako zastřešující termín pro další uvedené názvy, ale může být zavádějící, protože přestože většinou označuje přístup popisovaný v této práci, v některých jiných kontextech je pojem green care vnímán spíše jako šetrné zacházení s rostlinami, zvířaty a půdou při zemědělské produkci, související s tzv. ekologickým farmařením, a tudíž péči o člověka nikterak nepopisuje.

2.2. Některé definice care farming

Zatím nebyla vytvořena oficiální definice ani jednotný název. Podobně jako terminologii, jednotlivé organizace a autoři si definují své pojetí care farming (nebo dalších názvů vyjadřujících totéž). Uvádím některé příklady:

„Termín farming for health zahrnuje široké spektrum aktivit sociálního zemědělství v různých zemích, včetně sociálního farmaření, green care a specifického využití rostlin, krajiny, zahrad a hospodářských zvířat v terapeutickém nebo rekreačním rámci za účelem zlepšení lidské duševní pohody (well-being) nebo dosažení předem definovaných cílů.“ (Hassink, Dijk et al., 2006, úvod)

„Farming for health je založeno na kombinaci zemědělství a péče. Zaměření je jak na systém farmy (který zahrnuje prvky jako vlastní farmářský podnik, provozní management, farmáře a jeho sociální prostředí), tak i na sektor péče (zahrnující např. zájemce o služby,

instituci, profesionály z řad zdravotníků a sociálních pracovníků). Výsledkem je velmi rozmanitý obrázek zájemců o péči zapojených do aktivit na farmách.“ (Dessein a kol., 2008, s. 15-16)

Národní iniciativa pro care farming ve Velké Británii (NCFI UK) vymezuje care farming následovně:

- „Kombinace péče o půdu s péčí o člověka, v prostředí, kde se cítí bezpečně, respektován a zapojen do smysluplné aktivity.
- Využití komerčních farem, lesů a zeleninových farem jako základny pro podporu duševního a fyzického zdraví skrze běžné zemědělské a farmářské činnosti.
- Partnerství mezi farmáři, účastníky a zprostředkujícími orgány zdravotnických a sociálních služeb, které rozvíjí lidský potenciál namísto zaměření na omezení člověka.“

(NCFI UK, <http://www.ncfi.org.uk/aboutus.aspx>, 12. 4. 2009)

2.3. Historie konceptu care farming

„Sociální farmaření je nový a zároveň tradiční koncept. Má původ v tradičních venkovských svépomocných sítích existujících a fungujících ve venkovských oblastech před modernizací zemědělství a vznikem systémů péče o veřejné blaho. Dnes je koncept hluboce reformovaným, inovativním a stále se měnícím přístupem.“ (SoFar Project, 2007)

Příznivé působení přírody a práce s jejími prvky na člověka bylo v průběhu historie pozorováno a využíváno. Důvody zapojení lidí se znevýhodněním do zemědělských prací byly však i praktické. „V tradičních systémech farmaření byla běžnou součástí péče o staré lidi, osoby s postižením nebo sníženými dovednostmi“. (Huylenbroeck, 2007, s. 14). Tato péče nebyla motivována pouze snahou pomoci těmto lidem, ale „také potřebou vykonání a dostupností velkého množství neoborných pracovních úkolů (takže práce měla vysokou hodnotu)“. (Huylenbroeck, 2007, s. 14)

Příklady využití zemědělských a zahradnických prací, typicky u lidí s psychickým nebo mentálním postižením, nalézáme v historii tradičně též v ústavech pro duševně nemocné a ve zdravotnických zařízeních poskytujících dlouhodobou péči. Jak uvádí Dessein et al. (2008), tato zařízení byla až do poloviny 20. století převažujícím typem služeb poskytovaných lidem se zmíněnými problémy. Protože jedním z cílů takových institucí bylo oddělit lidi s postižením od ostatních obyvatel, musely být ústavy co nejvíce

uzavřené, a tedy i soběstačné. Proto se zde vedle ubytovacích, nemocničních a administrativních jednotek nacházela i sportovní zařízení, márnice, kostel, obchod, jídelna, knihovna – a zemědělské budovy.

Pacienti se účastnili prací v těchto zařízeních včetně zemědělských prací. Gittins (1998) popisuje jasnou separaci personálu oproti pacientům, kteří se podíleli na pracích přispívajících k chodu instituce. Příznačné bylo též oddělení mužů a žen. Muži pracovali v zemědělské oblasti, zatímco ženy našly uplatnění spíše v prádelně, šicí dílně a při dalších domácích pracích. Pacienti se tak aktivně podíleli na činnostech nezbytných pro chod ústavu, případně jejich práce vedla i k produkci určitého zisku. Vždy se tedy jednalo o práci velmi orientovanou na výkon a často o velmi tvrdou práci.

Otázkou je, do jaké míry byli pacienti takto zaměstnáváni jako pracovní síla a do jaké míry vnímali poskytovatelé péče práci jako léčbu či výchovu k soběstačnosti. Gittings (1998) popisuje život v psychiatrické léčebně Severalls v Essexu ve Velké Británii od první čtvrtiny dvacátého století a uvádí, že velké množství pacientů zde přijatých se dříve ve svém životě věnovalo zemědělství, které tak pro ně bylo známou a po případném uzdravení využitelnou činností.

Davey (2008) uvádí, že zahradnické práce byly pacienty nuceně drženy v ústavech vítány. „Nepřeji si romantizovat nucené polní práce pacientů v ústavech devatenáctého století, odříznutých od okolního světa. Je však zajímavé, co vypráví jedna psychiatrická sestra: ‚Většina pacientů se po obědě zdráhala navrátit ke dřině stereotypních (takzvaných) pracovních terapií. Avšak skupina pracující v zahradnictví se zastavila na oběd a hned zas byla pryč.‘ “ (Davey 1994 in Dessein 2008, s. 29)

Účast pacientů s postižením na pracovních činnostech v rámci ústavů je také jedním z kořenů oboru ergoterapie, s níž care farming souvisí. Zatímco v historii byla práce klientů především orientovaná na výsledek, v moderní ergoterapii je prací a činnostmi využíváno jako prostředku k dosažení co největší soběstačnosti a kvality života klientů. To platí též pro care farming, kdy produkt zemědělské práce nemusí být z hlediska klienta hlavním cílem.

Specifickým příkladem souvislosti zemědělství a péče o duševní zdraví je model belgického Geelu, o kterém píše Dessein a kol. (2008). Do Geelu od 14. století přicházeli lidé s psychickým onemocněním, protože se zde uplatňoval kult vymytání ďábla. Poutníků přibývalo a brzy se stalo zvykem umisťovat je do zdejších rodin – většinou farmářských. Pacienti se účastnili všech aktivit rodiny jako její členové. Během staletí se způsob léčby měnil, ale model opatrovnické péče se zachoval až dodnes.

Tento model péče v komunitě je v historii unikátní. Teprve koncem 20. století se začíná prosazovat proces deinstitucionalizace (přenesení péče a služeb z institucí do rodin a komunit) jako reakce na špatné zkušenosti s vlivy institucí v roli poskytovatelů služeb lidem s postižením, chronickým onemocněním nebo sociálním znevýhodněním.

Proces deinstitucionalizace je nyní v průběhu a uplatňování institucionální péče stále ve značné míře přetrvává. Postupně však vzniká stále více alternativ. Care farming je jednou z nich a snaží se o zapojení lidí do přirozeného života. Nadále se využívá i při institucích, kde zmírňuje nepříznivé působení instituce tím, že nabízí klientům nové aktivity a smysluplnou činnost, ale také v neziskových a dalších organizacích. Nově pak začínají care farming uplatňovat přímo zástupci z řad farmářů, kteří tak navazují na tradici péče o slabé jedince na rodinných farmách, ale s důrazem na terapeutické účely a aktivity vedoucí k samostatnosti a integraci lidí se znevýhodněním. V některých zemích se poskytování care farming přímo komerčními farmami velmi rozvíjí, ale v jiných (včetně České republiky) stále chybí povědomí a podmínky, a existující aktivity a prvky care farming přetrvávají v rukou poskytovatelů péče a neziskových organizací.

2.4. Care farming v systému zdravotnictví a sociálních služeb

Jednou z oblastí zdravotnictví, u které se jeví vysoká potřeba zaměření zájmu, je oblast dlouhodobé péče, která se úzce prolíná s oblastí sociálních služeb. „Dlouhodobou péčí se rozumí plánovaná a organizovaná skupina služeb a postupů péče cílených na mnohostranné potřeby/problémy jedince nebo skupiny osob s podobnou potřebou/problémem. Prvky dlouhodobé péče jsou domácí péče a dlouhodobé zdravotnické služby, sociální služby, bydlení a další služby jako doprava, stravování, pracovní činnosti, činnosti za účelem zplnomocnění, atd. Přesný význam slova ‚dlouhodobá‘ se liší stát od státu. Není ani tolik definován délkou uvažovaného období, jako spíš funkcemi a službami.“ (Hassink, Dijk et al., 2006, s. 101)

Patří sem péče o osoby s chronickým onemocněním, s postižením, s duševním onemocněním, o seniory, o osoby se závislostmi, s problematickým chováním a sociálně vyloučené. Právě v tomto kontextu zaznívají často slova kvalita života, integrace neboli začlenění do společnosti, komunitní služby, deinstitucionalizace a individuální péče. Hledají se nové možnosti a alternativy dosavadních zdravotnických a sociálních služeb. Jednou z těchto možností je i care farming.

„Mezi care farming a dlouhodobou péčí je úzká souvislost. Většina lidí, kteří mají přínos z care farming, jsou senioři, osoby s duševním, mentálním a fyzickým postižením. Většina těchto klientů patří k cílovým skupinám dlouhodobé péče. Nepřekvapí tedy, že dlouhodobá péče je jedním z hlavních zdrojů příjmu pro care farming.“ (Hassink, Dijk et al., 2006, s. 101)

V této souvislosti je též třeba zmínit pojem „ucelená (komprehensivní) rehabilitace“:

Jak uvádí Pfeiffer a kol. (2006), ucelená rehabilitace zahrnuje rehabilitaci léčebnou (fyzioterapie, ergoterapie...), sociální, pedagogickou a pracovní. Není pouhou součástí léčebné péče (zvláště v českém prostředí bývá pojem rehabilitace mylně zaměňován s fyzioterapií, která je pouze jednou ze složek rehabilitace), nýbrž jako společenský a politický systémový přístup k řešení složité situace lidí s postižením. Patří tak do ní celý rehabilitační proces od léčebného působení s cílem snížit následky vrozených či získaných poruch, přes zvládání problémů z těchto poruch vyplývajících v psychické oblasti, v sebeobslužných činnostech, až po umožnění rovného zapojení osoby s postižením na trh práce a do volnočasových aktivit.

Care farming hraje svou roli v dlouhodobé péči a v různých fázích rehabilitace. Jeho zařazení do systému sociálních a zdravotnických služeb je v různých zemích na různé úrovni. Care farming může být alternativou, variantou nebo součástí např. denního stacionáře, chráněného bydlení a dílny, předpracovní rehabilitace nebo odvykací terapie. V rámci care farming se uživatel může např. psychicky zotavovat z duševního traumatu anebo trénovat sociální dovednosti, u jiného může jít o nácvik specifických pracovních dovedností, které zlepší jeho situaci na trhu práce.

Cílem care farming by neměla být separace od společnosti, ale naopak začlenění do komunity. Farmy poskytující služby care farming by neměly působit jako instituce, nýbrž jako přirozená součást dané komunity nabízející členům této komunity (s různou mírou znevýhodnění) uplatnění různého typu.

2.5. Multifunkční zemědělství

Tak jako oblast zdravotnictví a sociálních služeb prochází změnami a čelí novým problémům, i sektor zemědělství se vyvíjí novými směry, a to i takovými, které s primárními účely zemědělství přímo nesouvisejí a daly tedy vzniknout multifunkčnímu modelu zemědělství. Huylenbroeck (2007) uvádí důvody multifunkčního pojetí

zemědělství: Ve vyspělých společnostech, obzvláště v Evropské unii, ztrácí zemědělství své dominantní postavení ve venkovských oblastech. Díky modernizaci roste produkce potravin, ale počet farem se snižuje a zemědělství naráží na mnohá další omezení jako změny trhu pod vlivem globální konkurence a stagnace populace Evropské unii, nutnost řešit environmentální otázky, ze sociálního hlediska pak izolaci a snížený společenský status farmářů.

Zároveň vznikají nová očekávání od zemědělství a tudíž nové možnosti uplatnění, které Huylenbroeck (2007) dělí do tří skupin:

1) „Zelené služby“, které zahrnují údržbu krajiny, biodiverzity a energie (např. ochrana druhů, šetrné zacházení s přírodními zdroji, tvorba krajiny).

2) „Modré služby“, které se týkají vodního hospodářství a zabraňování záplavám (údržba vodních zdrojů a toků).

3) „Žluté služby“, kam patří péče o kulturní dědictví (např. tradiční zvyklosti, historické památky), sociální služby a upevňování společenské soudržnosti (vzdělávání, rekreace a volný čas, a vedle dalších též care farming).

Nabízejí se tak možnosti spolupráce resortu zemědělství s dalšími oblastmi, jako je např. školství, cestovní ruch, sport, bydlení, komunitní plánování, kultura a ochrana památek, neziskový sektor, zdravotní a sociální služby, systém ucelené rehabilitace a politika zaměstnanosti.

„Koncept či paradigma multifunkčnosti se hlásí k ostatním způsobům, kterými zemědělství přispívá společnosti, snaží se konceptualizovat tuto myšlenku a zkoumat, zda se jedná o užitečný model, na kterém by se dalo vystavět přežití (části) zemědělství.“ (Huylenbroeck, 2007, s. 5)

„Fakt, že zemědělství nám dává mnohem víc než jen produkci potravin, koncept multifunkčnosti, je mnohými považován za jeden z budoucích cílů ... evropského zemědělství, a tedy je alternativou ke snížení počtu farem. V minulosti jsme se často zaměřovali na negativní vedlejší efekty zemědělství. Nyní je čas soustředit se na ty pozitivní.“ (Second National Care Farm Conference, 2007, s. 18-19)

(Existují argumenty proti multifunkčnímu pojetí zemědělství, kterými se budu zabývat v diskuzi).

Care farming je jednou z předpokládaných pozitivních činností zemědělství, která se v rámci multifunkčního modelu uplatňuje. V dokumentech Světové zdravotnické organizace, konkrétně v dokumentu Zdraví 21, najdeme podobné snahy o spolupráci mezi resorty i z druhého hlediska – tedy z pohledu služeb podporujících zdraví:

„Velký význam přikládá Zdraví 21 účasti všech složek společnosti na zlepšování národního zdraví a společné odpovědnosti všech resortů. Zdraví jako konkrétní důvod spolupráce resortů a jedno z kritérií pro politické rozhodování dosud není běžnou praxí činnosti ministerstev. Jde o zdravotní dopady zásadních rozhodnutí v energetice, dopravě, legislativě, zemědělství, vzdělávání či v daňových otázkách.“ (Zdraví 21, 2000, úvod)

Multifunkční zemědělství přispívá zdraví nejen produkcí zdravých potravin a účastí na vytváření zdravého životního prostředí, ale i zapojením lidí se znevýhodněním do svých procesů v rámci aktivit care farming. care farming tak posouvá příspěvek resortu zemědělství k lidskému zdraví do širší roviny.

Koncept care farming lze tedy považovat za průnik na jedné straně moderní dlouhodobé péče a ucelené rehabilitace hledající alternativy k doposud poskytovaným službám a na straně druhé multifunkčního zemědělství, které se snaží novými způsoby a rozšiřováním činnosti prospívat společnosti i samo sobě.

2.6. Typy a formy care farming

Jak naznačuje předchozí text, aktivity spadající pod care farming jsou velmi různorodé. Je to dáno pestrostí poskytovatelů i příjemců, často spontánním vznikem a vysokou mírou individuality každého případu.

Přesto lze nalézt určité společné znaky jednotlivých případů, podle kterých můžeme care farming klasifikovat nebo spíše na něj nahlížet z různých hledisek. Uvádím některé příklady:

2.6.1. Poskytovatelé

Poskytovateli služeb care farming mohou být:

Komerční farmy – většinou se jedná o malé farmy, často rodinné, s omezeným počtem zaměstnanců. Jejich hlavním cílem je produkce potravin a dalších produktů zemědělství, care farming přibírají jako rozšíření své činnosti. Některé z nich hospodaří podle zásad ekologického zemědělství. Většinou nejsou tolik technizované jako velkoprodukční agrární společnosti, mnohé činnosti se provádějí manuálně a lidský faktor

je zde velmi důležitý. Takové farmy nabízejí řadu možností uplatnění pro klienty care farming, někdy též nazývané „assistant-farmers“ (Hassink et al., 2009, s. 16).

Časté typy (zaměření produkce) farem jsou shrnuty v Tabulce 1.

Tabulka 1: Zaměření farem – příklady činností:

Chov hospodářských zvířat (skot, ovce, prasata, kozy)
Malá zvířata (králíci)
Produkce masa a masných výrobků, mléka a mléčných výrobků
Drůbež, produkce vajec
Pěstování obilí a krmiv
Sady, pěstování ovoce, ořechů
Zelenina, byliny
Okrasné rostliny, zahradnictví
Vlna, tkaniny
Včelařství
Lesnictví, produkce dřeva
Camping, ubytovací služby a pohostinství
Ekologické zemědělství
Údržba krajiny
Obchod, prodej produktů
Smišené farmy

Pozn. k tabulce: Pro zájemce o care farming je dobré mít představu o různých typech zaměření farem, které může být faktorem výběru pro klienty podle jejich preferencí.

Socioterapeutické farmy – tyto farmy jsou primárně zaměřené na služby pro klienty a maximálně přizpůsobené jejich potřebám. Vlastní zemědělská produkce je až na druhém místě, je využívána jako prostředek terapie a dalších služeb. Může však (ale nemusí) být zdrojem příjmů farmy. Často je produkce omezená a slouží spíše pro vlastní spotřebu.

(Socioterapeutické farmy mohou být součástí anebo přidružené k instituci, např. ústavu - viz dále).

Městské farmy – jsou farmy v urbanizovaných oblastech, které mohou mít různé zaměření na produkci, ale většinou jsou především zaměřené na vzdělávací programy a

přiblížení tradičních postupů obyvatelům měst, kterým se zemědělství již odcizilo. V rámci svých programů mohou poskytovat i care farming.

Organizace poskytující sociální a zdravotnické služby – vedle vlastních farem zaměřených na care farming uplatňují prvky care farming i zdravotnická zařízení a zařízení sociálních služeb. Care farming je tedy buď prvek péče o člověka v zemědělské jednotce anebo naopak zde prvek zemědělství v jednotce zaměřené na péči o člověka. Jedná se o různé typy organizací.

Tyto organizace poskytují řadu terapeutických a sociálních služeb, mezi které patří též v různé míře care farming a jeho prvky: Může se jednat o socioterapeutickou farmu, která je součástí organizace anebo pouze o některé z aktivit (např. pěstování rostlin v domově pro seniory).

Příklady organizací jsou: Nemocnice, léčebny, ústavy sociální péče, terapeutické komunity, neziskové organizace pracující s lidmi s postižením/znevýhodněním.

U těchto organizací je care farming chápáno velmi široce a patří sem i aktivity nespádající pod farmaření a zemědělství v pravém slova smyslu, ale zahrnující interakce se zvířaty a rostlinami (často formou specifických terapií anebo spíše volnočasových činností s terapeutickým aspektem – zahradničení, chovatelství, hry a procházky se zvířaty.)

Jiné organizace – zde mám na mysli organizace, které nejsou farmami ani poskytovateli zdravotních a sociálních služeb, ale nějakým způsobem se zaměřují na zvířata a rostliny a zároveň se rozhodnou zapojit též osoby se znevýhodněním. Hassink, Dijk et al. (2006) uvádí jako příklad zahradnictví, zahrádkářské kolonie, komunitní zahrady (zahrady v městských oblastech spravované společně skupinou lidí), dále to mohou být zoologické a botanické zahrady, chovatelské a jezdecké kluby, centra ekologické výchovy aj. Care farming může být využito v procesu zaměstnávání lidí s postižením (chráněné dílny, podporované zaměstnávání, sociální firmy). Care farming je též uplatňováno ve vězeních.

2.6.2. Prostor, ve kterém care farming probíhá

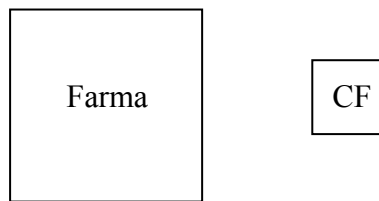
Care farming se typicky odehrává buď v prostředí farmy: Pole, pastviny, výběhy, hospodářské budovy a prostory, les, zahrada, louka, anebo v jiné organizaci ve speciální

místnosti („zoomístnost“), dále na pokoji (např. aktivity se zvířaty u imobilizovaných pacientů) a u klienta doma.

2.6.3. Míra integrace zemědělské produkce a služeb care farming

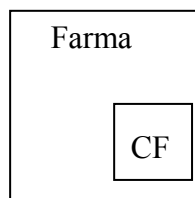
Toto dělení souvisí s typem poskytovatele. Senni (2006) ukazuje tři základní typy:

1. care farming je mimo farmu a zemědělskou produkci (poskytují jej jiné organizace než farmy). Viz Obr. 1.

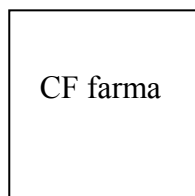
Obr. 1: Care farming probíhá mimo farmu – v jiné organizaci. (CF = care farming)

2. Care farming probíhá na farmě, ale odděleně od hlavní produkční činnosti (může se jednat o speciální programy na farmě). Viz Obr. 2.

Obr. 2: Care farming je součástí farmy, ale je oddělené od hlavní činnosti.

3. Care farming je plně integrovanou součástí produkční činnosti (klienti jsou zapojeni do produkčních činností, které vedou k zisku). Viz Obr. 3.

Obr. 3: Care farming je plně integrováno do hlavní činnosti farmy.

2.6.4. Uživatelé

Většina autorů řadí mezi hlavní cílové skupiny uživatelů (klientů, účastníků), kteří využívají služeb care farming, z hlediska typu jejich postižení/znevýhodnění, tyto skupiny:

Osoby s mentálním postižením – tito lidé využívají příznivého působení pravidelného denního i ročního rytmu, možnosti rozvíjet své dovednosti a využívat služby chráněného bydlení a dílen. Specifické je hnutí Camphill – komunitní bydlení lidí s mentálním postižením a bez postižení, které zahrnuje provozování tradiční řemeslné výroby a farmaření. Jednotlivé camphilly se nacházejí v mnoha zemích světa.

Osoby s psychickým postižením (např. se schizofrenií, autismem, depresí, bipolární poruchou, demencí).

Osoby s fyzickým a kombinovaným postižením – farmy bezbariérově uzpůsobené pro osoby s fyzickým postižením jim nabízejí možnost dostat se do prostředí, které pro mnohé z nich může být jinak těžko přístupné. Aktivita care farming lze využívat např. v rámci ergoterapie.

Děti (např. děti z dětských domovů, s hyperaktivitou a poruchou pozornosti) využívají prostoru farem pro hry, vzdělávací a terapeutické činnosti.

Problematická mládež – care farming u nich funguje např. jako součást nápravných a preventivních programů.

Osoby s problémy plynoucími ze **stresu, hektického života** (psychosomatické problémy) a se **syndromem vyhoření**.

Senioři (osoby v institucionální péči, osoby s demencí) – využívají bezpečné, zdravé prostředí, možnost uplatnění, náplň dne.

Osoby s drogovými a jinými závislostmi.

Klienti sociálních služeb – osoby různým způsobem znevýhodněné.

Osoby se znevýhodněním absolvující **rekvalifikační kurz**.

(Bývalí) **vězni a osoby odsouzené k podmíněnému trestu** – některé z farem si dávají za cíl pomoci najít nový smysl života těmto lidem, care farming lze praktikovat i ve vězení.

Lidé s problémy participace na běžném pracovním trhu – dlouhodobě nezaměstnaní z různých příčin.

Z přehledu je patrné, že někteří klienti mohou patřit i do více ze jmenovaných skupin. Jmenované skupiny nejsou vyčerpávajícím výčtem cílových skupin, speciální programy na farmách jsou otevřené pro všechny, kteří z nich mohou mít prospěch.

Možností je zapojení více cílových skupin najednou: „Na mnoha farmách s care farming jsou vítáni lidé z více cílových skupin. Tyto kombinace ... někdy mohou vést

k více zdrojům financování. Další významnou výhodou je kladná interakce mezi mnohými lidmi s různým znevýhodněním a potřebou péče a podpory. Můžeme se např. setkat s tím, že lidé s mentálním postižením a lidé se závislostmi často dobře spolupracují a učí se od sebe navzájem. Příklady jiných kombinací cílových skupin, kde je pozitivní interakce viditelná, jsou lidé s psychickým onemocněním a lidé s mentálním postižením anebo starší lidé s demencí a děti.“ (Hassink et. al., 2009, s. 22-23).

Dále můžeme nahlížet na klienty care farming z hlediska jejich **počtu** v konkrétní organizaci (individuální, malé skupiny, větší skupiny) a z hlediska jejich **statutu**. Příklady statutu jsou: Pacient nemocnice, uživatel sociální služby, dobrovolník, zaměstnanec, zákazník (klient speciálního programu farmy), přítel (neoficiální spolupráce, svépomoc), rodinný příslušník.

Důležitým faktorem pro organizaci a řešení personálních otázek je **míra samostatnosti** klientů s protipóly „samostatný“ a „s potřebou stálé asistence“, mezi kterými existuje množství mezistupňů – od toho hodnocení se odvíjí počet a struktura zaměstnanců pracujících s klienty.

2.6.5. Typ aktivit

Aktivity probíhající v rámci care farming jsou opět různorodé. Z hlediska obecných charakteristik vzhledem k cílům aktivit jsou to především:

Terapeutické aktivity – cílené na léčbu porušených fyzických a psychických funkcí.

Sociální služby – care farming může být formou nebo součástí některých sociálních služeb (např. chráněné bydlení, denní služby).

Pracovní činnosti – směřují k produkci a zajištění chodu farmy, jejich význam pro klienty je pracovní začlenění, pro farmu jako celek pak ekonomický přínos.

Vzdělávací aktivity – např. forma rekvalifikace, obecně je cílem učít se nové dovednosti a znalosti.

Rekreační aktivity – využití klidného a podnětného prostředí pro volnočasové relaxační i aktivizační aktivity.

Z konkrétních činností pak lze jmenovat: Péče o zvířata, pěstování plodin, údržba prostor, skupinové činnosti, individuální terapie, činnosti běžného života, sociální aktivity, společná příprava a konzumace jídla a další.

Příklady výhodnosti různých typů aktivit pro různé klienty jsou uvedeny v kapitole Zdraví a kvalita života jako cíle care farming.

2.6.6 Délka trvání aktivit

Vzhledem k typu péče lze dále dělit zařízení na: Rezidenční (klienti zde žijí), ambulantní (forma denního centra, stacionáře). Sociální služby by měly splňovat pravidlo dočasnosti (klient postupně využívá stále méně podpory, cílem je co největší soběstačnost), u některých klientů s vyšší potřebou podpory však přesto jsou dlouhodobou součástí života.

2.6.7. Lokalizace

Aktivity care farming jsou ovlivněny svou lokalizací: Roli hraje kulturní, společenská, politická, ekonomická a demografická situace v dané zemi, geograficko-klimatické podmínky (s nimi souvisí např. druh produkce), jiná bude situace na venkově a ve městě.

2.6.8. Postavení v systému služeb

Začlenění do systému služeb souvisí se situací v dané zemi. Od stavu služeb jako celku a od míry rozvoje care farming v zemi a jeho legislativního ukotvení se odvíjí možnost oficiálního zařazení mezi služby, v jiných zemích budou mít aktivity care farming spíše neformální charakter nebo z legislativního hlediska budou spadat pod příbuzné kategorie (např. chráněné dílny nebo jiné v zákoně definované služby). Míra propagace a začlenění do politických programů sféry zemědělství a sociálního zabezpečení v dané zemi ovlivní tento stav. Od legislativního postavení poskytovatele care farming se odvíjí způsob jeho financování. „Care farming je ve skutečnosti provozováno v širokém spektru situací s odlišnými ekonomickými omezeními a perspektivami“. (Senni, 2006, s. 26).

2.6.9. Velikost

Velikost lze popsat např. počtem klientů a zaměstnanců, velikostí pozemků a počtem zvířat. Aby si zachovaly svůj lidský, individuální přístup a deinstitucionalizační působení,

nebývají poskytovatelé care farming většinou rozsáhlé jednotky. Někdy však spadají pod rozsáhlejší instituce.

2.6.10. Shrnutí typů care farming

Z uvedených hledisek je zřejmá velká diverzifikace aktivit a poskytovatelů care farming. Tu právě považuji za přednost tohoto konceptu. Respektuje individualitu a v tvořivém procesu kombinuje naplňování různých potřeb najednou. Je jasné, že na jedné farmě se může zároveň uplatňovat více typů aktivit ve více prostředích, u různých klientů s různými cíli. Každá z organizací si najde svoji cestu k financování a personálnímu zajištění care farming. Proto je možné v podstatě neomezené množství kombinací, a přestože některé zásadní znaky budou u různých poskytovatelů shodné, stále je každá z jednotek care farming unikátní.

2.7. Zdraví a kvalita života jako cíle care farming

2.7.1. Moderní pojetí pojmů zdraví a kvalita života

Jak vyplývá z výše zmíněných definic, care farming je propojení sektoru zemědělství a oblastí sociálních a zdravotnických služeb. Toto propojení je uplatňováno v různých podobách se základní charakteristikou spojující všechny konkrétní případy: Působení ve smyslu zvyšování lidského zdraví a kvality života.

Pojmy zdraví a kvalita života nabývají v dnešní době stále více na důležitosti. Během historie došlo k postupným posunům významu slova zdraví. Oproti dřívějšímu vnímání zdraví je jeho moderní pojetí mnohem komplexnější.

Definice zdraví podle Světové zdravotnické organizace zní:

„Zdraví je stav celkové fyzické, duševní a sociální pohody a ne pouhá nepřítomnost nemoci“ (Constitution of the World Health Organization, 2006, s. 1) Takto také chápu pojem zdraví pro účely této práce jako cíl care farming.

Zdraví je jednou z podmínek kvalitního života. Kvalita se dnes ukazuje být zásadním parametrem všech oblastí lidské činnosti a kvalita života by měla být považována za hlavní cíl služeb ve zdravotnické a sociální oblasti. Definice Světové zdravotnické organizace zní:

„Kvalita života je to, jak člověk vnímá své postavení v životě v kontextu kultury a hodnotového systému, ve kterém žije, a ve vztahu ke svým cílům, očekáváním, životnímu stylu a zájmům.“ (Nosikov, Gudex, 2003, s. 145-146)

2.7.2. Způsoby, kterými care farming působí na zdraví a kvalitu života

Hassink a Dijk (2006) uvádějí hlavní prvky a aspekty care farming, které jsou využívány a působí na člověka a lidské zdraví. Jsou to: Zvířata, rostliny, zahrada, les, krajina, prostor, klid, užitečná práce, různorodost aktivit, pečující aktivity, práce s rostlinami a zvířaty, ochranné prostředí rodiny farmáře a místní komunity.

Hassink et al. (2009) přidává další výhody, kterými jsou: Neformální prostředí, kontext práce a organizační kultury, „normální“ život, možnost integrace skrze různé kontakty farmy, viditelné výsledky, prožívání ročních období, fyzická aktivita.

Využívané prvky by se daly shrnout jako: Prostředí, aktivity, zvířata a/nebo rostliny, lidé a vztahy s nimi.

Existují různé teorie a úhly pohledu na to, jakými mechanismy aktivity v rámci care farming působí na člověka. Předpokládané způsoby působení na zdraví a kvalitu života se dají shrnout do následujících oblastí, které se však velmi prolínají:

Psychické působení vychází ze zkušenosti, že kontakt se zvířetem nebo rostlinou je pro člověka přirozeným zdrojem potěšení, navozuje uklidnění a dobrou náladu. Tuto skutečnost, nazvanou biofilie, popisuje sociobiolog Wilson. Biofilie je „vztah, který lidské bytosti podvědomě vyhledávají se zbytkem živých stvoření“ (Wilson, 1992, s. 350).

Jak uvádí Koucká (2005), vědecké studie opakovaně prokázaly, že kontakt s přírodními prvky ovlivňuje fyziologické parametry jako tep a krevní tlak.

Pozitivního působení činností se zvířaty je využíváno v tzv. AA terapiích (Animal Assisted therapy – terapie za účasti zvířat) a HT (Horticultural Therapy – terapie s využitím pěstování rostlin). V rámci aktivit care farming hraje působení na psychiku svoji roli u všech cílových skupin. U některých může tento cíl být i převažující. Např. u seniorů bude převládat a bude nejdůležitější vytvořit: Bezpečné zázemí, příjemné, živé a pestré prostředí (např. zahrada a několik zvířat), které je podnětné již pro samotné pozorování a pobyt v něm (např. též propojit s aktivitami dětí). Dále nabídku drobných úkolů a zodpovědností zahrnujících pečující činnosti a umožnění pohybu na vzduchu.

Vedle působení samotného kontaktu se zvířaty a rostlinami přistupuje u care farming péče o ně, která má další účinky. Pečující činnosti přinášejí uspokojení lidské potřeby o někoho/něco se starat a u klientů dochází k posunu ve smyslu „pečovat namísto být

opečován“ (Hassink et al., 2009, s. 17). Zvyšuje se např. sebevědomí, zodpovědnost i motivace. Toho lze úspěšně využít u dětí nebo jako formu vzdělávání lidí s mentálním postižením.

Práci a pohybu na čerstvém vzduchu je také přisuzován příznivý vliv na psychiku. Bude hrát svoji roli u všech cílových skupin.

Výsledky práce – jako je růst rostlin, vývoj a spokojenost zvířat, i hmatatelné produkty, které lze prodat, darovat, zkonsumovat či jinak využít – potvrzují užitečnost aktivit a pro mnohé se stávají důležitou motivací, ať již se jedná o klienty nebo zaměstnance s nimi pracující.

Především u lidí s mentálním postižením je významný pravidelný řád daný rytmem dne i roku, který u zemědělských činností přetrvává, a který jim pomáhá zorientovat se v životě. Smysluplná náplň dne, pocit domova a učení se dovednostem jsou významnými cíli.

U lidí zničených stresem a se syndromem vyhoření nabízí care farming nové prostředí, klid a smysluplnou činnost, kterou lze podpořit či navázat na cílené terapie.

Zatímco pro osoby, které dříve podobné činnosti vykonávaly, je možné využít této známosti (např. u klientů s poškozením mozku) pro mnohé představuje care farming úplně nové aktivity, a tato jinakost se též uplatní, např. u lidí se závislostmi a delikventní mládeže jako možnost substituce.

Osoby s psychickým onemocněním (např. se schizofrenií) mají prospěch z kontaktu s velmi reálným světem, práce s půdou, zvířaty a rostlinami.

Dětem care farming nabízí zdravé, stimulační a atraktivní prostředí pro hry i výuku.

Fyzické působení v obecné rovině zahrnuje příznivý vliv pohybu na lidské tělo a fyzickou kondici. Výhoda farem oproti většině jiných služeb v uzavřených prostorách je poskytnutí bezpečného venkovního prostoru.

Ve specifické rovině pak lze aktivit care farming využívat cíleně jako ergoterapeutických a fyzioterapeutických prostředků. Jedná se např. o nácvik senzomotorických funkcí a specifických dovedností využitelných pro běžný život i práci, anebo o hipoterapii jako fyzioterapeutickou metodu s využitím biomechanického působení jízdy na koni pro (re)edukaci chůze, úpravu posturálních poruch, patologických pohybových stereotypů a dalších vad.

Care farming zahrnuje jednoduché i složité aktivit, fyzicky nenáročné i náročnější, umožňuje tedy stupňování činností a nalezení vhodného zapojení pro každého.

Edukační rovina se týká jak vlastního poznávání zvířat, rostlin, zemědělské produkce a s ní souvisejících činností, tak i učení se znalostem a dovednostem užitečným pro další oblasti života. Některé farmy vedle terapeuticky a sociálně zaměřených služeb poskytují i programy spíše výukově orientované, především pro děti: Mateřské školy, školy v přírodě, dílny, zájmové kroužky a environmentální výchovu skrze aktivní prožívání, ale např. i přednášky pro dospělé o tématech z oblastí, které se dnešnímu městskému člověku již odcizily.

Předpracovní rehabilitace (může být součástí ergoterapie) se uplatňuje u klientů, jejichž hlavním cílem je osvojení si pracovních návyků a dovedností obecných i specifických, které jsou přenositelné na další pozice a umožní jim budoucí lepší pozici na trhu práce. V některých případech farmy a další poskytovatelé organizují přímo rekvalifikační kurzy pro lidi se znevýhodněním, např. zahradnictví.

O **práci v pravém smyslu a pracovní rehabilitaci** se jedná v případech, kdy klienti jsou zaměstnáni jako pracovní síla v pravém smyslu. Může se jednat o chráněné dílny, zaměstnávání osob se znevýhodněním apod.

Sociální rovina zahrnuje sociální kapitál, spoluvytvářený poskytovatelem a klientem, dále osvojování si sociálních dovedností v rámci procesu care farming.

Dessein et al. (2007) upozorňuje, že nejen kontakt s přírodou a zvířaty hraje v care farming svou roli, ale velmi důležitý je též vztah s lidmi, náležením ke specifické skupině, jejíž členové spolu sdílejí prostředí, pracovní činnosti a jejich výsledky. Vystupují zde dvě centrální osoby – farmář, který se věnuje zemědělské produkci, a člověk se speciální potřebou. Způsob jejich interakce se odvíjí individuálně. V souvislosti s tím se Dessein et al. (2007) dále se zamýšlí nad tím, jaké jsou nároky na farmáře v jeho nové roli – jako osoby poskytující druh terapie či sociální služby. Přístup k této otázce může být řešen různě. Buď bere farmář zodpovědnost sám na sebe, nebo vstupují mezi farmáře a klienta další zprostředkující osoby – asistenti z řad profesionálů pečujících profesí, kteří poskytnou klientům potřebnou podporu a vedení. Tyto úvahy souvisejí s personálními otázkami care farming.

Učení se sociálním dovednostem při práci v care farming je pro mnohé z klientů jedním ze zásadních cílů, a proto i častým názvem farem bývá sociální farma nebo socioterapeutická farma.

Rekreační vliv pobytu na farmě souvisí s terapeutickými účinky a podporuje je. Rekreační působení přírody a přírodních prvků je obecně rozpoznáváno a využíváno.

Působení care farming na člověka je výstižně shrnuto v holandské příručce pro poskytovatele care farming: „Lidé se učí zkušenostmi. To je důležitým principem práce i péče na farmách. Prožívání je skvělý způsob získávání dovedností a znalostí. Na farmě existuje téměř automatická a intuitivní výzva k zapojení v podobě možností uplatnění. Lidé často mívají jasnou roli v procesu zemědělské produkce. Nejsou zdůrazňovány slabé, nýbrž silné stránky klientů. Mnoho lidí vlastní zkušeností poznalo, že práce na farmě zlepšuje zdraví prostřednictvím prací v přírodě a v malých úsecích. Práce je též prospěšná, protože je aktivní, účelná a významná. Strukturování času a objevování svých možností je přínosné. Mnoha lidem s potřebou podpory chybí struktura v životě. Care farming dokáže tuto strukturu nabídnout. Denní rutina na farmě je obecně stálá a má stálý rytmus dne a roku.“ (Hassink et al., 2009, s. 17)

2.7.3. Přínosy care farming pro zdraví a kvalitu života uživatelů

Očekávané přínosy různých rovin působení care farming jsou ve smyslu komplexního pojetí zdraví a kvality života, a to jak terapeutické, tak i preventivní.

Konkrétním příkladem mohou být průběžné výsledky studie prováděné Národní iniciativou care farming ve Velké Británii (NCFI UK), které ukazují výsledky programu care farming ve třech oblastech:

„Přínosy ve fyzické oblasti: Zvýšené fyzické zdraví, farmářské dovednosti, ostatní dovednosti a další.

V oblasti duševního zdraví a pohody (wellbeing): Zvýšená sebeúcta, zvýšená duševní pohoda, zlepšená nálada, zvýšené uvědomění.

V oblasti sociální: Týmová práce, sociální dovednosti, osobní zodpovědnost, pracovní návyky, pracovní úspěch, nezávislost.“ (Second National Care Farm Conference, 2007, s. 23)

2.8. Přínos care farming pro poskytovatele a pro komunitu

V předchozích kapitolách jsem se věnovala především roli care farming vzhledem k uživatelům. Nyní se zaměřím na to, co znamená pro farmy, další poskytovatele (jiné než farmy) a komunity.

2.8.1. Care farming z hlediska farmy

Některé farmy jsou primárně zakládány za účelem poskytování care farming, jiné jej přibírají jako novou činnost. Způsoby poskytování care farming, ať se jedná o poměr a míru integrace produkce a péče, o množství klientů, o jejich roli apod., jsou různé (viz kapitola Typy a formy care farming).

Pro každou farmu je poskytování care farming zásadním rozhodnutím, které do velké míry ovlivní její chod a organizaci.

Motivace pro zavedení služeb care farming je nejdůležitějším faktorem. Hassink et al. (2009) uvádí, co bývá hlavní motivací farmářů, podle zkušenosti z Nizozemí: Je to touha vedle poskytnutí kvalitních potravin ještě pomoci dalším lidem. Někteří z farmářů mají kladné zkušenosti např. s rodinným příslušníkem, který potřebuje péči a podporu. Někteří mají sami zdravotnické nebo sociální vzdělání a zkušenosti s prací ve sféře služeb. Pro jiné hraje roli ekonomický přínos z care farming, i když zároveň znamená náklady navíc. Někteří z farmářů se nechtějí zapojit do běžného procesu rozšiřování činnosti co do kvantity (objemu produkce), ale raději takto rozšíří spektrum služeb.

Farmáři, zakládající care farming musí být připraveni na to, že jim přinese mnohá obohacení, ale pravděpodobně i složitosti. Klienti care farming mohou být pracovní silou „navíc“, zároveň však přináší práci navíc. Rozhodnutí založit službu care farming musí být učiněno odpovědně a s vědomím všech souvislostí. Začínajícím poskytovatelům je doporučeno vypracovat podrobný business plán a konzultovat s poskytovateli již fungujícími. V některých zemích dokonce existuje poradenství a speciální vzdělávací kurzy pro poskytovatele care farming.

Z ekonomického hlediska se jedná o nové náklady, které Senni (2006) dělí do tří hlavních skupin:

1. Náklady na investice a adaptace: Zahrnují veškeré změny, které je nutno provést, aby mohla být nová služba uskutečněna, týkají se hmotné vybavy (např. budov, oplocení, přístupových cest, vybavení a náradí, zvýšených hygienických a bezpečnostních opatření, zajištění bezbariérovosti), i nehmotných (především edukace lidských zdrojů).

2. Náklady na zaměstnance (potřeba nových zaměstnanců, a v některých případech jsou placeni i klienti).

3. Náklady na řízení (všechny náklady vzniklé při provádění ekonomické výměny). Zahrnují nutný výzkum a výměnu informací, vyjednávání a prosazování sjednaných dohod.

Z hlediska příjmů má farma dva možné zdroje: Zemědělskou produkci a služby care farming. Někteří klienti jsou plnohodnotnou pracovní silou, a tedy přispívají velkou měrou k tvorbě zisku (velká integrace produkce a care farming), u jiných klientů jsou produkční výstupy zanedbatelné a naopak „zpomalují“ pracovní činnosti (důraz na terapeutické a sociální výstupy). Je tedy nutné stanovit, které cíle jsou pro farmu zásadní a jaký poměr budou produkční a pečující činnosti mít. Pokud je farma orientovaná převážně na care farming na úkor produkce, tím více potřebuje financování z vnější (veřejné zdroje, granty, příspěvky klientů). V zemích, kde existuje care farming provozované soukromými farmami, „jsou veřejné zdroje hlavním ekonomickým zdrojem přímých nebo nepřímých plateb za služby care farming.“ (Senni, 2006, s. 24). „Platby jsou často vztaženy ke vstupům, spíše než výstupům.“ (Hodge, 1991, in Senni, 2006, s. 24)

Huylbroeck (2007) uvádí další vlivy care farming na farmáře: Sociální kontakt, uspokojení, vytržení z rutiny, pracovní síla v pracovně nejnáročnějších časech v roce. K negativním vlivům pak řadí časovou náročnost, složitější organizaci práce, omezení soukromí.

2.8.2 Care farming z hlediska nezemědělských poskytovatelů

Jestliže se organizace poskytující zdravotnické nebo sociální služby rozhodne zavést care farming, bude to pro ni znamenat mnohé změny. Formy care farming mohou být opět různé, může se např. jednat o založení zahrady při ústavu, o založení malé socioterapeutické farmy v rámci chráněného bydlení, aj.

Care farming umožní organizaci rozšíření či diverzifikaci služeb, a tedy i zaměření na nové klienty a/nebo nové možnosti pro stávající klienty.

V některých případech bude care farming přinášet doplňkový zdroj potravin.

S rozšířením služeb o care farming vznikají též nové nároky, především:

V personálních otázkách – je nutné zaměstnat nový personál s odpovídajícími zkušenostmi a/nebo vyškolit stávající personál a pozměnit pracovní náplně.

Vznikají nové prostorové nároky – podle typu care farming bude požadavek venkovních pozemků, případně vyhrazení místnosti pro tzv. zoomístnost.

V případě využití hospodářských zvířat je nutné registrovat hospodářství i zvířata, získat vhodná zvířata a zajistit pro ně podmínky a péči.

Je též třeba zajistit a dodržovat hygienické a bezpečnostní podmínky.

Přibudou finanční otázky – při vytváření business plánu pro care farming organizace mj. zvažuje, jaké budou náklady na zajištění a provoz care farming, zda a jak může care farming přinést ekonomický zisk (např. produkce potravin, poskytnutí hospodářských prostor též soukromým osobám) a jaké jsou možnosti financování. Care farming může fungovat jako samostatná jednotka, která v některých případech (pokud je vysoká produkce) financuje sama sebe. Jinou možností je zařazení do rozpočtu celé organizace, v rámci něhož je pak hrazena.

Organizace může zvážit spolupráci s jiným poskytovatelem care farming namísto zavádění care farming přímo v organizaci. (Např. spolupráce s místní farmou nebo docházení terapeutů se zvířaty).

2.8.3. Care farming z hlediska komunity

Zde mám na mysli především geograficky vymezenou komunitu, do jejíž oblasti poskytovatel care farming spadá.

Koncept care farming v rámci multifunkčního zemědělství je založený na vazbách mezi zemědělstvím a společností, a tak má přímý i nepřímý vliv na jednotlivé členy komunity. Obohacuje komunitní kapitál:

Přírodní (péče o přírodní zdroje a krásy).

Lidský (zhodnocení a rozvíjení schopností zaměstnanců i klientů v novém kontextu, vliv na zdraví a kvalitu života).

Sociální (větší integrace jednotlivců a oblastí činnosti, náležení ke komunitě, vztahy mezi lidmi).

Infrastrukturu (rozšíření spektra služeb – zdravotně sociální služby, vzdělání, obchod, kultura).

Care farming rozšiřuje nabídku služeb a pomoci rodinám a institucím, které se starají o osoby s postižením, odebírá některé klienty z institucí nebo alespoň rozšiřuje jejich možnosti v rámci instituce. Care farming jako komunitní služba může být výsledně ekonomicky výhodnější formou podpory osob s postižením/znevýhodněním než jiné služby (např. ústavy).

Dále nabízí možnost řešení otázky pracovního uplatnění / předpracovní rehabilitace pro osoby se sníženou schopností uplatnění na normálním pracovním trhu.

Je způsobem pro zatraktivnění oblasti zemědělství, zaměření nové pozornosti a uplatnění pracovníků s jiným zaměřením než vyloženě zemědělským. „Mladá generace i širší společnost mají možnost změnit vnímání zemědělství“ (Hassink et al., 2009, s. 25)

Evropský projekt SoFar (popis projektu viz kapitola Výzkum v oblasti care farming) shrnuje působení care farming na společnost:

„Care farming poskytuje příležitost posílit nebo rozvíjet sociální/zdravotnický systém založený na komunitě.

Přispívá k sociální soudržnosti tím, že podporuje a prosazuje filosofii inkluze a může nabídnout nová spojení a přemostění mezi sektory, díky svému multidisciplinárnímu přístupu.

Má také silný politický vliv. Lidé zapojení do sociálního farmaření jsou často silně motivovaní a aktivní. Musejí překonávat překážky, aby se mohli účastnit odspoda vzniklého politického procesu za účelem vybudování politických struktur, představení tématu a diskuze o něm před širokým publikem.“ (SoFar Project, 2007, s. 2-3)

Projekt SoFar (2007) dále zdůrazňuje, že care farming přináší inovaci: v zemědělství, zdravotní a sociální péči a vzdělání, a definici nových trvale udržitelných propojení mezi těmito oblastmi.

Posiluje vztahy mezi venkovskými a městskými oblastmi.

Diverzifikuje ekonomiku venkovských oblastí, posiluje jejich systémy sociálních služeb a oživuje jejich komunity.

Care farming tak v mnohém prospívá komunitě a mimo jiné jde v souladu s měnícím se přístupem lidí k zemědělské produkci. „Je zjevné, že spotřebitelé obecně stále více dbají o proces produkce. Vzrůstající počet spotřebitelů ukazuje zájem o ‚etické‘ a ‚sociální‘ aspekty zboží a služeb“ (Senni, 2006, s. 25)

2.9. Postavení zvířat v care farming

Zvířata hrají významnou roli v care farming. Kvalita života zvířat (často označovaná jako welfare – blaho, životní pohoda) používaných pro care farming je důležitým předpokladem úspěšnosti programu a ukazatelem jeho kvality.

Svobodová (2009) upozorňuje na nutnost nahlížet na zvířata nejen jako na prostředky terapie, ale i z druhého, tedy jejich pohledu. Je to v zájmu samotných zvířat i lidí, kterým mají pomoci. Jedině spokojené a zdravé zvíře může přispět ke spokojenosti a zdraví

člověka. Špatné zacházení se zvířetem předpovídá i špatné zacházení s člověkem. Svobodová (2009) poukazuje na riziko přetížení zvířat (týká se především terapií za asistence zvířat).

John Webster definuje welfare zvířat jako „stav, kdy je zvíře schopno vyhnout se strádání a zároveň si zachovat zdatnost“ (Webster, 1999 in Svobodová, 2009, s. 35) a podmiňuje jej „pěti svobodami“, jimiž jsou svoboda:

- od žízně, hladu a podvýživy
- od nepohodlí
- od bolesti, zranění a nemoci
- uskutečnit normální chování
- od strachu a úzkosti

2.10. Výzkum v oblasti care farming

Care farming se v dnešní době vymezuje jako specifická oblast a v souvislosti s tím se začíná stále více ukazovat potřeba vědeckého zkoumání a mezinárodního sdílení zkušeností za účelem co nejlepší praxe a výstupů. Care farming je poměrně mladou samostatnou oblastí, a proto i výsledků výzkumu je zatím málo.

Hassink, Dijk et al. (2006) uvádí, že velkým problémem v oblasti care farming je nedostatečný výzkum, jehož výsledky by ukázaly, zda jsou aktivity care farming efektivní a prokazatelně přínosné pro své uživatele a mají tedy odůvodněné místo v rámci systému zdravotně sociálních služeb. Dále uvádí některé důvody, které jsou příčinou nedostatečného výzkumu:

Souvisejícím problémem je nejednotnost terminologie a neexistence jednotného teoretického modelu, na kterém by se existující výzkum zakládal. To ztěžuje již samotnou výchozí situaci pro potenciální výzkum a snižuje relevanci probíhajícího zkoumání.

Široké spektrum aktivit spadajících pod souhrnný název care farming může být z hlediska výzkumu také překážkou. Otázkou zůstává, jak nejlépe care farming vymezit. Problém nastává již u samotné definice konceptu. Existuje řada odlišných definic různých autorů (viz výše) a v současných představách může v nejširším pojetí spadat do oblasti care farming jakákoliv forma interakce mezi člověkem a přírodou, která zvyšuje jeho kvalitu života, a může být prováděna prakticky kýmkoliv. Na druhé straně zavedení care farming

jako léčebné metody by vyžadovalo nutnou definici ve smyslu poskytování služeb školenými profesionály za účelem stanovených cílů.

Existují studie, poukazující na prospěšnost různých podob vztahu člověka a přírody, práce se zvířaty a rostlinami. Tyto jsou ovšem zaměřeny spíše na praktickou stránku provozování care farming a většinou nejsou založeny na pravém rigorózním výzkumu, který je nutným předpokladem pro zavádění nových metod v péči o zdraví. Validita a reliabilita takových výzkumů není zaručena a jejich výsledky nelze pak zodpovědně využít pro další výzkum jako např. srovnání s jinými typy péče.

Dalším problémem je fakt, že existující výzkum provádí poměrně úzký okruh zainteresovaných osob, které care farming již předem vnímají pozitivně. Tímto se snižuje objektivita výzkumu. Bylo by třeba zapojit nezávislé strany např. z řad nezávislých zdravotníků a ekonomů.

Co se týče poskytovatelů care farming, motivací většiny z nich je jejich vlastní kladný vztah ke zvířatům a zároveň touha pomáhat. Jsou ve svém oblíbeném prostředí a přitom ještě někomu pomohou a jsou za to placeni. To je však nemotivuje k výzkumu.

Většina autorů se shoduje na nutnosti zavést kvalitnější výzkum do problematiky care farming.

Frumkin (2004; in Hassink, Dijk et al., 2006) doporučuje propojení s klinickou epidemiologií.

V posledních letech vznikají snahy ve formě projektů na mezinárodní úrovni, které mají mimo jiné za cíl změnit neuspokojivou situaci v oblasti výzkumu a přinést aktuální a validní informace. Uvádím příklady tří takových projektů, které v současnosti probíhají: COST Action 866, Green Care in Agriculture, Projekt SoFar – Sociální farmaření a skupina Farming for Health.

2.10.1. COST Action 866 Green Care in Agriculture

Jedním z projektů, který si dává za cíl vědecky zkoumat care farming, je COST Action 866 Green Care in Agriculture.

COST (European Cooperation in Science and Technology) je mezivládní síť pro spolupráci v oblasti vědeckého a technologického výzkumu na evropské úrovni. Je podporována Radou Evropské unie, Evropskou vědeckou nadací (European Science Foundation) a Evropským rámcovým programem RTD (European Research and Technological Development).

Cílem sítě COST je podporovat mezinárodní spolupráci a zamezovat inter-národní roztržitosti výzkumu v rámci jednotlivých oblastí vědy. Jednou z devíti předních oblastí, na které se COST zaměřuje, je oblast „potravin a zemědělství“, a v rámci ní pak vedle dalších probíhá projekt COST Action 866 Green Care in Agriculture. Kromě mezinárodní spolupráce podporuje COST i spolupráci mezioborovou a různé inovativní, netradiční projekty. Green care je ukázkou takové provázanosti, protože se jedná o propojení dvou zdánlivě nesouvisejících oblastí: zemědělství a sociálně-zdravotních služeb.

COST Action Green Care in Agriculture se účastní více zemí včetně České republiky (zatím jedním zástupcem v komisi) a „hlavním cílem projektu je zvýšit vědecké znalosti ohledně optimální praxe v implementaci green care v zemědělství s cílem zlepšení fyzického a psychického zdraví lidí a kvality života.“ (Braastad, 2006, úvod).

Hlavní zaměření projektu je na tři oblasti: Účinky na zdraví, ekonomické aspekty a politické aspekty (zařazení do systému péče).

Projekt probíhá od června 2006 do srpna 2010.

Webové stránky projektu jsou na <http://www.umb.no/greencare> a http://w3.cost.esf.org/index.php?id=181&action_number=866.

2.10.2. Projekt SoFar – Sociální farmaření

Dalším evropským projektem je SoFar – Social Farming (Sociální farmaření).

SoFar je mezinárodní specifická akce, podpořená Evropskou komisí (Šestý rámcový program pro výzkum a technologický vývoj).

„Souhrnným zaměřením tohoto projektu je podpořit vytvoření nového institucionálního prostředí pro sociální farmaření, zajistit spojení výzkumu a praxe a přiblížit různorodou zkušenost z jednotlivých částí Evropy za účelem porovnání, výměny a koordinace zkušeností a snah. Dalším cílem je vytvořit prostor pro diskuzi o tématu – přivést dohromady klíčové účastníky a výzkumníky z oblasti vývoje venkova – což umožní představit a podpořit vytvoření budoucích postupů politiky na regionální a evropské úrovni.“ (http://sofar.unipi.it/index_file/objectives.htm, 20. 4. 2009)

„Je zřejmá potřeba procesu vývoje současné situace, který by rozšířil nabídku sociálních služeb prostřednictvím multifunkčních farem a zvýšil jejich kvalitu. Vytvoření ‚systému‘ v sociálním farmaření se jeví jako dlouhodobý, vývojový proces za účasti mnoha aktérů, který by měl být založen na zkušenosti těch venkovských činitelů, kteří již otevřeli cestu tím, že tuto realitu vyvíjejí.“

(http://sofar.unipi.it/index_file/socialfarming.htm, 20. 4. 2009)

Projekt začal v květnu 2006 a jeho trvání je 30 měsíců. Jeho koordinátorem je Univerzita v Pise v Itálii, Oddělení živočišné produkce. Česká republika se projektu neúčastní.

Webové stránky projektu jsou na <http://sofar.unipi.it/>.

2.10.3. Skupina Farming for Health

Skupina (tzv. Community of Practice) Farming for Health („Farmaření pro zdraví“) je mezinárodní organizace sdružující výzkumníky a osoby z praxe care farming. Členové pocházejí z Evropy, ale i Severní Ameriky, Asie a Afriky. Od roku 2004 organizace pořádá pravidelná roční setkání v různých zemích, doposud v rámci Evropy. Je zaměřena na interdisciplinární spolupráci a učení se z praxe. Jedním z prvních cílů organizace bylo vydání přehledu stavu care farming v jednotlivých zemích. Vzniklý sborník s názvem „Farming for Health. Green-care farming Across Europe and the United States of America“ se věnuje obecným tématům a poté jednotliví autoři z vybraných zemí hodnotí stav ve své zemi. Příručka je dostupná na http://library.wur.nl/frontis/farming_for_health a internetové stránky organizace jsou <http://www.farmingforhealth.org/>.

Internetové stránky organizace: www.farmingforhealth.org.

2.11. Care farming v zahraničí

Situace z hlediska care farming je v jednotlivých zemích různá. Mezi státy existují odlišnosti ve fungování, návaznosti a způsobu financování zdravotních a sociálních služeb, různé je i zastoupení státních institucí, soukromých, neziskových organizací a svépomoci v péči o jedince se zdravotním nebo sociálním znevýhodněním. Také v oblasti zemědělství existují značné rozdíly, ať se jedná o podíl obyvatel pracujících v tomto sektoru nebo o typ a velikost jednotlivých produkčních jednotek (farem). To vše hraje roli v utváření aktivit care farming a ovlivňuje jejich konkrétní podobu. Dalšími faktory jsou např. geografické, demografické a kulturní rozdíly, vnímání osob s postižením a existující služby na ně zaměřené, povědomí o samotné existenci care farming u potenciálních poskytovatelů, uživatelů i veřejnosti, a další.

Míra systematickosti care farming a jeho zařazení do již fungujících systémů (z hlediska následné péče, komunitního plánování, legislativy apod.) je též různá. Obecně se však dá říci, že v oblasti care farming je malá systémovost, daná jeho podstatou: „Ve většině zemí není care farming organizovaným systémem, nýbrž odspoda vzniklým procesem, roztroušeným souborem aktivit různé podoby.“ (Hassink, Dijk et al., 2006, úvod)

„V mnoha případech zkušenosti s care farming vznikly autonomně, na základě silných osobních a etických přesvědčení a motivací jejich provozovatelů, kteří v izolaci působili ve prospěch veřejného zájmu, ve většině případů neviditelně. Faktem zůstává, že tato „neviditelnost“ dané reality je reprezentována absencí definovaného právního/institucionálního rámce pro sociální farmaření, a to ve většině zemí i na evropské úrovni, což též znesnadňuje kvantitativní výzkum takových skutečností.“ (SoFar Project, http://sofar.unipi.it/index_file/socialfarfming.htm, 20. 4. 2009)

Neexistence systémového rámce přináší své nevýhody i výhody. Mezi nesporné výhody patří velká osobní motivace a angažovanost poskytovatelů, individuální přístup „na míru“ klientům a velká rozmanitost existujících služeb care farming. Nevýhodami jsou omezená spolupráce a sdílení zkušeností, malá podpora začínajícím poskytovatelům a malá informovanost všech skupin, které by se mohly procesu care farming účastnit. S tím souvisí i problém financování, který je nutné řešit individuálně.

Otázkou zůstává, do jaké míry bude zavádění systému do care farming přínosem. Aktéři projektu SoFar, který si klade za cíl určitý systém vytvořit, se nad tím zamýšlejí:

„Perspektiva procesu rozšiřování a ‚normalizace‘ sociálního farmaření by se měla vyhnout ztrátě původního ducha a hodnot, jako solidarita a zodpovědnost, na kterých většina průkopnických zkušeností byla založena.

Proto je zřejmé, že vytváření nového institucionálního prostředí pro sociální farmaření vyžaduje věnování vysoké míry pozornosti, to znamená zapojení různorodých faktorů do dialogu, obzvláště pak zajištění aktivní účasti dřívějších i současných protagonistů.“ (SoFar Project, http://sofar.unipi.it/index_file/socialfarfming.htm, 20. 4. 2009)

Zavádění systému do care farming je tedy procesem, který uskutečňují – s uvedenou zásadou na zřeteli – za tímto účelem vzniklé skupiny, sdružení a projekty na národní a nadnárodní úrovni. O mezinárodních snahách jsem se zmínila v kapitole o výzkumu v care farming. Nyní se zaměřím na jednotlivé země a nastíním, jaká je v nich situace z hlediska care farming, v jaké míře funguje a jaké iniciativy za účelem jeho systematizace probíhají.

Přehled situace v jednotlivých zemích je možný na základě dokumentů, které výzkumníci i zodpovědné instituce ohledně těchto zemí publikovali. Jedná se většinou o země zapojené do mezinárodních projektů, nebo ve kterých probíhají snahy o dokumentaci na národní úrovni. Lze předpokládat, že v zemích, kde žádný oficiální výzkum neprobíhá, není tento fakt známkou neexistence aktivit care farming. Z výše popsaných skutečností vyplývá, že koncept care farming vznikl spontánně i v zemích s probíhajícím výzkumem dříve, než tento výzkum byl zahájen. Výzkum pak spíše mapuje situaci a na něj navazující projekty se snaží integrovat a dále rozvíjet existující aktivity na základě zkušenosti a dobré praxe.

Můžeme se tedy domnívat, že care farming funguje v určité míře a ve specifické podobě v zemích po celém světě. Je možné, že v některých zemích je považován za přirozenou součást komunitního života tak, jako tomu bylo v Evropě v minulých staletích.

Z uvedených a dalších důvodů neexistují podklady pro zhodnocení situace ve všech zemích. Pouze ojedinělé studie a články dokládají svědectví o konkrétních případech v zemích, kde care farming není programově mapováno nebo vůbec považováno za samostatný koncept.

Cílem této práce je zaměřit se na méně kulturně a jazykově blízký region – tedy především Evropu. Zeměmi, ve kterých se care farming nejvíce rozvíjí, jsou Nizozemí, Norsko, dále např. Velká Británie, Itálie, Belgie, Německo, Rakousko a další. Abych ukázala, jaké možnosti a praxe v oblasti care farming existují, uvedu nyní příklady dvou evropských zemí, ve kterých se care farming ve větší míře rozvíjí – Norsko a Velká Británie.

2.11.1. Care farming v Norsku

2.11.1.1. Obecné podmínky a charakteristika care farming poskytovaného norskými farmami

Norsko, ekonomicky vyspělý sociálně demokratický stát, má rozvinutý systém sociálního zabezpečení a zdravotní péče, zaměřený především na prevenci, deinstitucionalizaci, rovný přístup k péči pro všechny občany, individuální adaptace a širokou škálu nabídek. Systém je založený na vysokých daních. Norsko se člení do 19 krajů, a ty pak do 433 samosprávných obcí, do jejichž řízení spadá primární péče a sociální

služby, dále základní školství a mateřské školy. Horkým tématem je privatizace veřejných služeb.

Jak píše Hassink, Dijk et al. (2006), vzhledem k zeměpisné poloze a klimatickým variacím se podmínky pro farmaření v různých částech Norska velmi liší. Díky velké hornatosti území tvoří jen 3% celkové rozlohy země obdělávaná půda (cca 1 milion ha) a 22% zabírají lesy. Je příznačné, že většině farem náleží i část lesa. Rybolov je též významnou součástí, existují zde tzv. vodní farmy.

„Norské zemědělství prošlo po druhé světové válce obrovskými změnami, především se začalo zaměřovat na efektivitu. To vedlo k měnícím se sociálním strukturám v mnohých částech Norska a vývoj v zemědělství má ekonomické, i kulturní a sociální dopady. ... Mnoho farem zaniklo a existující farmy se rozšířily a zmodernizovaly ... Přesto značná část norských farem zůstala stále malokapacitní a manuální práce zde ve velké míře přetrvává, jsou proto vhodné pro poskytování alternativních služeb.

Dnešním trendem je, že farmáři ... mají další vzdělání navíc. ... Mnozí vedle své práce na farmě pracují jako učitelé, zdravotní sestry, vychovatelky v mateřských školách, fyzioterapeuti anebo řemeslníci. Tyto typy vzdělání a zkušeností lze dobře zhodnotit na alternativních farmách, kde se farmáři účastní práce v oblasti péče. Nevyužité budovy jako přístavby, stodoly, sklady a dílny, a také stroje a vybavení lze použít i pro jiné účely než tradiční produkci potravin.“ (Det kongelige selskap for Norges vel, 2006, s. 1)

Hassink, Dijk et al. (2006) uvádí, že v roce 2002 bylo zdrojem hlavního příjmu více než 40% farmářů jejich další povolání mimo zemědělství. Zároveň si však mnoho farmářských párů přeje, aby získali co největší podíl svého příjmu ze své farmy. Toho často není možné docílit skrze samotnou tradiční zemědělskou produkci, což povzbuzuje snahu využít potenciál farmy k dalším aktivitám.

„Během nedávných let se farmy začaly využívat pro nové účely. ... Jedním z nich je green care, program, který je představován farmářům po období posledních deseti až patnácti let. Green care nabízí jedincům se speciálními potřebami alternativu nebo doplněk k tradiční terapii, medicínské léčbě a výuce.“ (Det kongelige selskap for Norges vel, 2006, s. 1). Green care či care farming má v Norsku svůj vlastní národní název: Inn på tunet („Na selském dvoře“).

Norsko má zájem podporovat rozvoj venkova, kde existuje značná tendence obyvatel stěhovat se do měst. Proto stát podporuje soukromé zemědělce. Poskytování alternativních služeb může být důvodem pro získání větší podpory. Dadová (2008) uvádí na základě své

zkušenosti z Norska a rozhovorů s místními farmáři, že care farming jim často umožní významně zlepšit jejich finanční i sociální situaci.

2.11.1.2. Financování a organizace care farming v Norsku

Kraje a obce jako organizátoři péče nakupují od farmářů služby care farming. Každá farma, která je chce poskytovat, musí podepsat s obecním (nebo krajským) úřadem písemnou dohodu, ve které se stanoví: Zodpovědnost farmáře, co přesně farma v programu nabízí, kolik osob lze do programu přijmout, otevírací hodiny, množství potřebné asistence pro klienty (kterou zaručí místní samospráva), požadavky kvality, otázky pojištění a způsob podávání zpráv o průběhu programu. Součástí je též smlouva o finančním zajištění.

Jsou stanoveny kompetence jednotlivých funkcí (supervizor, asistent, učitel, manažer). „Farmáři by neměli působit jako sociální pracovníci či učitelé, pokud nemají k tomu vzdělání ... Měli by především mít roli supervizorů (odborných poradců) a podporovatelů, zatímco odborníci nakupující služby care farming jsou zodpovědní za zajištění profesionální kvality. ... Přesto zkušenost ukazuje, že kvalita vysoce závisí na schopnostech farmáře, jeho porozumění, oddanosti službě apod.“ (Hassink, Dijk et al., 2006, s. 113)

Velký důraz se klade na zajištění bezpečnosti. Týká se prevence úrazů, ohrožení hlukem, prašností, chemikáliemi aj. Je však vnímána potřeba udržet rovnováhu mezi prevencí rizik a jejich podstupováním a nezpůsobit zavádění přehnaných opatření: „Centrálním aspektem konceptu care farming je nechat uživatele žít ‚reálný život‘ a čelit ‚opravdovým výzvám‘ na farmě. To vždy zahrnuje určité riziko malých úrazů. Je důležité nezpůsobit hysterii ohledně bezpečnosti.“ (Hassink, Dijk et al., 2006, s. 113)

Dvě důležité podmínky založení služby care farming, na které je kladen důraz, jsou ochota celé rodiny provozovat na své farmě tuto službu, a dále snadná přístupnost farmy.

Hassink, Dijk et al. uvádí, že všechny aktivity jsou plánovány ve snaze docílit stavu „win-win“, neboli vítězství pro všechny strany: care farming zvyšuje kvalitu života svých uživatelů, poskytuje lepší služby svým klientům (ve smyslu místních samospráv) tím, že se zlepší využití dostupných zdrojů, a je zajištěn zvýšený příjem pro farmáře.

„Podle provedených výzkumů přináší care farming pozitivní výsledky pro všechny zúčastněné strany: Farmáři mohou plně využít svých znalostí, dovedností a prostor.

Klienti mají lepší náladu, zvýšené fyzické síly a lépe spí. Díky tomu navštěvují méně lékaře, což přináší ekonomický přínos. Velmi důležité je pro ně mít místo, kam mohou jít, a denní program, setkání s lidmi a učení se novým věcem.

Pro místní samosprávy zajišťuje care farming program, který umožňuje lidem se znevýhodněním začlenění do komunity a zároveň vytváří nové pracovní příležitosti v zemědělství. Pro manželské páry farmářů je to možnost, aby oba našli pracovní uplatnění na své farmě. Navíc jejich postavení není již osamělé.“ (Det kongelige selskap for Norges vel, 2006, s. 1)

2.11.1.3. Plán akcí pro care farming norského ministerstva zemědělství

Care farming je prezentováno v Plánu akcí pro care farming norského ministerstva zemědělství (2007).

Ten ve svém úvodu shrnuje, že care farming je rychle rostoucí oblastí a poptávka po jeho službách se za posledních pět let významně navýšila. K roku 2007 bylo v Norsku přibližně 1500 farem poskytujících care farming a očekává se další nárůst jejich počtu.

V Plánu je uvedeno pět hlavních cílových oblastí, na jejichž plnění se má podílet a zodpovědnost za ně nést více činitelů (ministerstvo zemědělství a další ministerstva, obecní samosprávy, univerzita, Rada pro výzkum, odborové organizace farmářů a další skupiny):

1. Ustanovení spolupráce mezi farmáři a veřejným sektorem (diskuze mezi ministerstvy, aktualizace příručky ohledně této spolupráce, stanovení koordinační funkce obecních úřadů, publikování seznamu farem poskytujících care farming a jejich charakteristiky, dále též dokumentovaných příkladů úspěšné praxe, zřízení národní organizace pro care farming).

2. Výzkum a dokumentace (důraz na interdisciplinární a mezinárodní spolupráci).

3. Standardy kvality (vyvinout národní standardy pro care farming s využitím znalosti již vytvořených standardů v Nizozemí a norských standardů ve zdravotnictví a sociálních službách. Standardy týkající se odhadování rizika, bezpečnosti, náplně služeb aj).

4. Rozvoj kompetencí (nabídnout kurzy v care farming a publikovat jejich seznam, objasnit způsoby plateb uživatelů služeb a účastníků kurzů, zorganizovat odbornou konferenci).

5. Vystavění systému (vytvořit zprávu o národní organizaci pro care farming, vytvořit a rozšiřovat členské internetové stránky www.innpaatunet.no).

Stránky www.innpaonet.no byly vytvořeny a pravidelně publikují články, výzkumné zprávy, případové studie dobré praxe, nabídky kurzů a další informace pro všechny, kdo se o care farming zajímají a provozují jej.

2.11.1.4. Cílové skupiny care farming v Norsku

Hassink, Dijk et al. (2006) uvádí, že programy care farming jsou v Norsku vedle zdravotně sociálních služeb pro různé cílové skupiny ve velké míře zaměřeny též na výuku dětí, která se odehrává v přirozeném prostředí a pomocí praktického vyučování, které klade důraz na prožívání. Mnohé programy jsou uzpůsobeny pro děti se speciálními potřebami. Některé farmy přímo slouží jako mateřské školy nebo domovy pro děti bez rodiny. Dadová (2008) popisuje svoji zkušenost se zkoumáním využití služeb pro děti, se zaměřením na děti z dětských domovů a jejich volnočasové aktivity.

Kromě poskytování farmami se care farming též uplatňuje v přetrvávající institucionální péči. Například narůstající počet osob s demencí vedl k vytváření speciálních zahrad sledujícím určité parametry, vlastnosti a prvky. Existují příručky podrobně popisující na základě zkušenosti požadavky na takové zahrady, aby se staly bezpečným a přínosným místem pro osoby s demencí.

2.11.1.5. Výzkum a vzdělání pro care farming v Norsku

Dvě instituce provádějí v oblasti care farming výzkum (Zemědělská univerzita a Centrum pro výzkum venkova). Zemědělská univerzita též nabízí bakalářské vzdělání. Kurz má název „Příroda a kvalita života“ a lze na něj navázat zpracováním magisterské práce. Cílem je mimo jiné mezioborová spolupráce. Univerzita též organizuje kurzy care farming jako celoživotního vzdělávání pro farmáře i odborníky z řad zdravotnických a sociálních pracovníků.

Tabulka 2: Některé údaje vyplývající ze statistického výzkumu. (Zdroj: Hassink, Dijk et al, 2006 a Plán akcí pro care farming norského ministerstva zemědělství, 2007).

V roce 2007 byl počet farem s programem care farming kolem 1500, očekáván je další nárůst.
Farmy s programem care farming jsou rozptýlené po celé zemi.
8% reprezentativního vzorku farmářů poskytuje care farming.
Nejčastější jsou různé služby pro děti, dále pro osoby s psychickými problémy a pro seniory

s demencí.
Jednotlivé programy farem na sebe často navazují (např. mládež s problematickým chováním absolvuje program na jedné farmě a potom jde na další).
Mezi klienty je více mužů než žen.
Hlavní část klientů tvoří Norové, ale 18% pochází z Asie a Afriky.
64% farmářů-poskytovatelů jsou ženy.
Velmi často spolu pracují manželé a často i třígenerační rodiny.
66% farmářů považuje care farming za lepší profit než produkci potravin.
80% farem s programem care farming má jednoho až čtyři zaměstnance.

2.11.2. Care farming ve Velké Británii

2.11.2.1. Historie care farming ve Velké Británii

Care farming má ve Velké Británii dlouhou tradici počínající v instituční péči i ve vězeňství:

„Využívání přírody a zvířat pro podporu zdraví není nový nápad. Vězení, nemocnice, kláštery a kostely v minulosti mívaly tradičně různé venkovní terapeutické prostory. Vězení si v minulosti udržovaly vězeňské farmy, aby zajistily vězňům smysluplnou práci a fyzické cvičení. ... Nemocniční zahrady byly zřizovány již ve středověku a mnohé nemocnice a kláštery pečující o nemocné často zahrnovaly dvůr s podloubími, aby poskytly pacientům venkovní přístřeší, a byly zde vytvořeny nádherné zahrady.“ (Hine, Peacock, Pretty, 2008, s. 25)

Hassink a Dijk (2006) uvádí, že oblíbené bylo využívání zahradnických prací, a to i jako prostředku fyzioterapie pro obnovu funkcí muskulo-skeletálního systému. Se vznikem ergoterapie v 50. a 60. letech 20. století se začaly podobné aktivity hojně využívat právě tímto oborem. Během dalších desetiletí se však ergoterapie začala zaměřovat na nové činnosti odpovídající moderním způsobům života. Spolu s modernizací péče docházelo také k postupnému uzavírání a rozprodávání farem patřících původně léčebnám. Ozývaly se hlasy na protest proti zneužívání pacientů jako pracovní síly.

„Bohužel, postupem času se prioritami nemocnic stávalo snižování rizika infekce a zaměření na efektivitu, které se odráželo v budovách bez zeleně a dvorech obsazených parkovišti. Následkem toho se z nemocnic staly stresující zařízení, která nenaplnují emoční potřeby pacientů, jejich rodin ani personálu.“ (Hine, Peacock, Pretty, 2008, s. 25)

Přesto tento negativní vývoj se programy využívající care farming dodnes zachovaly a zažívají nový rozvoj.

2.11.2.2. Poskytovatelé, klienti a financování care farming ve Velké Británii

Hassink a Dijk (2006) uvádí, že jsou aktivity care farming většinou organizovány jako takzvané projekty, často alespoň zčásti financované odděleními sociálních služeb a nemocničními „trusty“ (nemocnice Národní zdravotní služby), dále granty a doplňkovými komerčními aktivitami.

Projektů se účastní participanti s různými problémy, nejčastěji psychickým a mentálním postižením. Podle průzkumu se však jedná o nejrůznější skupiny, mj. jsou to i lidé zrakově a sluchově postižení, etnické menšiny, lidé s vážným onemocněním, bezdomovci, uprchlíci. Místo termínu „klient“ se často používá „dobrovolník“, „člen projektu“ nebo „pracovník“.

Zahradnických prací je hojně využíváno při terapiích - „horticultural therapy“. Různé typy zahrad a zahradnictví podle výzkumu poskytují nejvíce služeb care farming. Typické jsou tzv. „allotments“ (zahrádkářské kolonie), které v poválečném období hráli důležitou roli jako producenti potravin. V pozdějších obdobích s rostoucí prosperitou zájem o ně upadal, a mnohé se ztratily v rámci rozrůstání měst. Některé parcely kolonií byly převzaty komunitními skupinami zájemců, kteří je spravují a mnohdy právě tyto zahrady dnes poskytují care farming.

Dalšími poskytovateli jsou např. zahradní centra, parky, farmy a městské farmy, aj. ve spolupráci s nemocnicemi, školami, mateřskými školami, domovy, rehabilitačními centry, terapeutickými komunitami, hospici, vězeními...

Do poloviny osmdesátých let 20. Století byla většina poskytovatelů zakládána jako charity. Posléze začínají přejímat iniciativu i místní samosprávy, nemocnice a sociální služby. Způsoby platby se velmi liší částkami i způsobem hrazení – někdy jsou hrazeny na osobu, jindy na skupinu osob nebo na jednotlivá zařízení. Někteří klienti využívají služeb zdarma, jiní si je hradí poplatky v průměru £25–£100 za den.

Příklady některých konkrétních poskytovatelů jsou rozebrány v empirické části práce.

2.11.2.3. Příklady organizací souvisejících s care farming ve velké Británii

Ve Velké Británii existují některé organizace zaměřené na care farming nebo příbuzné oblasti a další spolupracující organizace:

NCFI (National Care Farming Initiative – britská Národní iniciativa pro care farming) – je sdružením britských farmářů poskytujících care farming a dalších profesionálů. Jejím cílem je sdílení zkušeností a informací mezi poskytovateli, výzkumníky i uživateli. Na internetových stránkách je mimo jiné zveřejněn přehled všech registrovaných farem s programem care farming ve Spojeném Království (viz www.ncfi.co.uk, 17. 5. 2009).

The Federation of City Farms and Community Gardens (Federace městských farem a komunitních zahrad) je „charita, která podporuje, reprezentuje a propaguje farmy řízené komunitou, komunitní zahrady, a další zelené plochy, umožňující růst místních komunit. Pracuje s těmito komunitními skupinami s cílem posílit místní lidi všech věků, různého původu a schopností, k vytváření lepších komunit, často v zanedbaných oblastech. Dalším cílem je zušlechtit životní prostředí těchto komunit. ... Reprezentuje asi 120 městských a školních farem, 1000 komunitních zahrad, rostoucí počet zahrádkářských kolonií spravovaných komunitou a nejméně 200 městských farem a komunitních zahrad ve vývoji.“ (<http://www.farmgarden.org.uk/about-us>, 16. 5. 2009). Právě mnohé z těchto zahrad a farem jsou poskytovateli care farming.

Growing Together je „projekt Centra pro výzkum dětí a rodiny (Centre for Child and Family Research) na univerzitě v Loughborough, součást programu zaměřeného na podporu zdraví dospělých a komunity. ... Tento výzkum zkoumá použití a přínos sociálního a terapeutického zahradničení u znevýhodněných dospělých v komunitě.“ (http://www.lboro.ac.uk/research/ccfr/growing_together/, 17. 5. 2009)

Thrive „je malá národní charita, založená v roce 1978, která využívá zahradnické práce ke změně života lidí s postižením. Aktivita jsou různé, ale zaměřují se na prosazování přínosu zahradnických prací pro jedince i organizace. Také učí praktické dovednosti a techniky, aby každý člověk s postižením se mohl účastnit a mít radost ze zahradničení. Činnost Thrive podporuje výzkum.“ (<http://www.thrive.org.uk/about-thrive.aspx>, 17. 5. 2009)

Organizace mimo jiné organizuje specializované vzdělávací kurzy a ve spolupráci s univerzitou v Coventry a Warwickshire College programy vyššího vzdělávání.

Vzdělání v oblasti horticultural therapy nabízí i univerzita v Readingu, která v rámci bakalářského a magisterského vzdělání zahrnuje moduly zaměřené na horticultural therapy.

Natural England „je poradní orgán vlády zaměřený na přírodní prostředí. Poskytuje praktické rady, založené na vědeckém výzkumu, ohledně nejlepších způsobů zachování

přírodního bohatství pro každého člověka.“

(http://www.naturalengland.org.uk/about_us/whatwedo/default.aspx, 17. 5. 2009)

Pets as Therapy (Domácí zvířata jako terapie) – je národní charita ... organizující terapeutické návštěvy nemocnic, hospiců, domovů důchodců, speciálních škol a dalších zařízení, a to dobrovolníky s jejich přátelskými a testovanými psy a kočkami.“
(<http://www.petsastherapy.org/>, 17. 5. 2009)

2.12. Care farming v České republice

2.12.1. Care farming jako součást sociálních služeb a dlouhodobé péče v České republice

V České republice je následná a dlouhodobá péče oblastí, která není zcela vyřešena a získává si stále větší pozornost. Návaznost, kapacita, forma a náplň služeb je často problematická. Přetrvává značné množství institucionální péče, která nedovede zajistit potřebnou kvalitu. Dosud chybí zákon o ucelené rehabilitaci. Naopak v r. 2007 vstoupil v platnost nový Zákon o sociálních službách (Zákon č. 108/2006 Sb.) a Standardy kvality sociálních služeb.

Snaha naplnit zásady deinstitucionalizace se projevuje v postupně vznikajících nových typech služeb, založených na partnerském přístupu k lidem s postižením a znevýhodněním, a je snaha o vyrovnání příležitostí pro uplatnění těchto lidí. V tomto přístupu může najít uplatnění i koncept care farming, jenž souvisí s ergoterapií, podporovaným zaměstnáváním, chráněnými dílnami a dalšími službami a přináší možnost rozšíření a oživení služeb v součinnosti s péčí o životní prostředí a produkcí kvalitních potravin.

Zařízení a služby definované Zákonem o sociálních službách ukazují tabulky 3 a 4. Tučně jsou označeny ty z nich, které především mohou zahrnovat prvky care farming.

Tabulka 3: Zařízení sociálních služeb definovaná Zákonem 108/2006 Sb., o sociálních službách, § 34.

centra denních služeb
denní stacionáře
týdenní stacionáře
domovy pro osoby se zdravotním postižením

domovy pro seniory
domovy se zvláštním režimem
chráněné bydlení
azylové domy
domy na půl cesty
zařízení pro krizovou pomoc
nízkoprahová denní centra
nízkoprahová zařízení pro děti a mládež
noclehárny
terapeutické komunity
sociální poradny
sociálně terapeutické dílny
centra sociálně rehabilitačních služeb
pracoviště rané péče
kombinací zařízení sociálních služeb lze zřizovat mezigenerační a integrovaná centra

Tabulka 4: Základní činnosti při poskytování sociálních služeb definované Zákonem 108/2006 Sb., o sociálních službách, § 35.

pomoc při zvládání běžných úkonů péče o vlastní osobu
pomoc při osobní hygieně nebo poskytnutí podmínek pro osobní hygienu
poskytnutí stravy nebo pomoc při zajištění stravy
poskytnutí ubytování, popřípadě přenocování
pomoc při zajištění chodu domácnosti
výchovné, vzdělávací a aktivizační činnosti
sociální poradenství
zprostředkování kontaktu se společenským prostředím
sociálně terapeutické činnosti
pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí
telefonická krizová pomoc
nácvik dovedností pro zvládání péče o vlastní osobu, soběstačnosti a dalších činností vedoucích k sociálnímu začlenění
podpora vytváření a zdokonalování základních pracovních návyků a dovedností
fakultativně mohou být při poskytování sociálních služeb zajišťovány další činnosti

Dále mohou care farming využívat i zařízení zdravotnická, především v dlouhodobé péči, např. nemocnice a léčebny dlouhodobě nemocných, psychiatrické léčebny a další specializované léčebny (např. formou zoomístnosti, zahrady nebo přidružené socioterapeutické farmy). Lze uplatnit i v rámci zaměstnávání lidí se znevýhodněním, např. v chráněných dílnách.

2.12.2. Perspektivy poskytování care farming komerčními farmami

„Za posledních padesát let došlo v České republice k významným změnám, které vedly k odtržení člověka od ostatních forem života. Vznikly rozsáhlé městské aglomerace, snížily se počty osob žijících na venkově. Vyrůstá již třetí generace lidí, která je vlivem rozvoje průmyslu a kolektivizace zemědělství v padesátých letech minulého století zcela odtržena od problematiky chovu hospodářských zvířat (Česká republika patří k zemím s nejnižším procentem osob zaměstnaných v zemědělství). Každoročně významně klesají počty malochovatelů držících si pro vlastní potřebu pár slepic, králíků a prase.“ (Svobodová, 2009, s. 51)

Situace v českém zemědělství je značně specifická. Je dodnes poznamenáno následky komunistické kolektivizace, která v druhé polovině dvacátého století přerušila tradici soukromého vlastnictví a výroby na venkově.

Se vstupem do Evropské Unie, globalizací trhu a zahraniční konkurencí čelí čeští zemědělci mnohým problémům a celková situace je neuspokojivá. Rozbor těchto komplikací by přesáhl kapacitu a zaměření mé diplomové práce, proto se jím podrobněji nezabývám. Je však zřejmé, že odlišná tradice a problematická situace v zemědělství má vliv na potenciální poskytování care farming komerčními farmami tak, jak se uplatňuje v některých zemích v zahraničí, zvláště není-li vyřešeno jeho financování a právní postavení.

Podle zahraniční zkušenosti mají větší tendenci a předpoklady uplatňovat care farming provozovatelé malých, rodinných farem. „Velkovýrobní podniky neumožňují návštěvy, exkurze ani školní výlety. Důvody jsou jasné – velké riziko nálezů, rušení a stresu zvířat, které v konečném důsledku přináší snížení užitkovosti.“ (Svobodová, 2009, s. 51). Proto ani pro aktivity care farming nejsou velké provozy vhodné.

V České republice postupně opětovně vznikají soukromé malokapacitní farmy rodinného typu, mnohé se snaží hospodařit ohleduplně k přírodě a zaměřovat se především na kvalitu produktů. Tento fakt souvisí s rostoucí popularitou ekologického zemědělství. Podíl farem fyzických osob je však stále malý. Důvodem je ekonomická náročnost maloprodukce, zvláště ekologické, a nepříznivé podmínky pro drobné podnikání. Předpokládá se, že spíše než vznik většího počtu malých farem se budou rozšiřovat již existující podniky:

„Trendem bude pravděpodobně zvětšování výměry zemědělských podniků, a to jak u soukromě hospodařících rolníků a rodinných farem, i když u těchto podnikatelských forem pouze mírným způsobem, tak hlavně u podniků na bázi družstev a obchodních společností z důvodů posílení koncentrace majetku a ekonomické síly, ale také vzhledem potřebám

investovat do managementu zemědělských podniků. Dle šetření MZe ČR² a VUZE³ se tato tendence projeví v ČR silněji než mechanismus zakládání nových podniků rodinného nebo samozásobitelského typu.“ (Malý, 2004, s. 199)

Zpráva Ministerstva zemědělství o stavu českého zemědělství za rok 2006 uvádí údaje Českého statistického úřadu ohledně struktury podnikatelských subjektů se zemědělskou výrobou, která byla následovná:

29% podniky fyzických osob,

46% obchodní společnosti,

24,1 % zemědělská družstva,

0,9% podniky ostatní (státní, rozpočtové, příspěvkové a jiné).

Ministerstvo zemědělství České republiky zahrnuje koncept multifunkčnosti do svých plánů. Dokazuje to Operační program „Rozvoj venkova a multifunkční zemědělství“, programový dokument, který představoval základní koncepční rámec připravený Ministerstvem zemědělství pro poskytování projektových podpor pro české zemědělství a venkov v období 2004-06. Podpora je v něm předurčena mj. na:

„Výstavbu, rekonstrukci a modernizaci a vybavení zařízení pro agroturistiku, zařízení a vybavení zařízení pro volný čas, diverzifikaci zemědělských činností a činností blízkých zemědělství k zajištění více aktivit nebo alternativních příjmů.“ (Ministerstvo zemědělství České republiky, 2004, s. 11)

Plán multifunkčního zemědělství je ukázkou snahy Ministerstva zemědělství podporovat rozšiřování činnosti agrárních subjektů českého venkova, nicméně za multifunkční činnosti se považuje především sekundární a terciární nakládání s primárními produkty (zpracování a přímý prodej), aktivity směřující k ochraně prostředí a krajiny, vodní a lesní hospodářství, agroturistika. Služby typu care farming nejsou výslovně jmenovány, i když by mohly spadat pod bod „diverzifikace zemědělských činností“ a „zajištění více aktivit nebo alternativních příjmů“.

Jak uvádí Svobodová (2009), k terapii a výuce se pravděpodobně budou nejvíce využívat malé terapeutické farmy za tímto účelem vzniklé. Předpokládá, že jejich počty se budou zvyšovat:

„Lidem dnešní doby zcela chybí praktické zkušenosti s hospodářskými zvířaty. Neznají jejich životní rytmy, chování ani jídelníček. Jednotlivé druhy zvířat si dokonce pletou. Na druhou stranu se cítí být o něco ochuzeni a mají o zvířata zájem, rádi je

² Ministerstvo zemědělství České republiky

³ Výzkumný ústav zemědělské ekonomiky

navštěvují a pozorují. ... Vzhledem ke společenským potřebám význam malých farem narůstá. ... a postupně se bude rozšiřovat spektrum jejich uplatnění – od ochrany genofondu plemen po využití zvířat k výuce, terapiím, pracovním klubům a dalším.“ (Svobodová, 2009, s. 51)

Svobodová (2009) dále uvádí, že tyto malé terapeutické farmy jsou většinou neprodukční a proto musí hledat zdroje financí jinde – ve vstupném návštěvníků, příspěvcích klientů a v možnosti získávat finance prostřednictvím dotací a grantů (ze zemědělské nebo sociální oblasti). Dále upozorňuje na vysokou nákladovost, která je v přepočtu na zvíře mnohem vyšší než u běžných komerčních farem. Je to dáno nároky na krmivo i zaměstnance – ošetřovatele, zootechniky, terapeutů apod. „Zpracování reálné ekonomické studie proveditelnosti při zakládání terapeutické farmy je nezbytně nutné.“ (Svobodová, 2009, s. 53).

2.12.3. Výzkum a vzdělání související s oblastí care farming v České republice

Česká zemědělská univerzita v Praze od akademického roku 2007-08 nabízí volitelný předmět s názvem „Zoorehabilitace a aktivity se zvířaty pro rozvoj osobnosti“, který umožňuje posluchačům rozšířit si znalosti a dovednosti o oblast využití zvířat ve prospěch lidského zdraví⁴.

Slezská univerzita v Opavě, Fakulta veřejných politik, Ústav ošetřovatelství v rámci studia ošetřovatelství vyučuje volitelný předmět zooterapie.

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Zdravotně sociální fakulta, Ústav sociální práce – Centrum canisterapie pořádá pravidelné konference na téma „Pravda o zooterapii“.

Dále některé organizace poskytují vzdělávací kurzy terapeutům pro zooterapie, především pro hipoterapii a canisterapii, které již mají v České republice určitou tradici. Příklady konkrétních organizací jsou uvedeny v rámci Přílohy 2.

Z hlediska výzkumu v oblasti care farming a mezinárodních projektů se Česká republika účastní COST Action 866 Green Care in Agriculture, zástupcem v komisi (Doc. J. Boháč z Jihočeské univerzity v Budějovicích, Zemědělské fakulty).

⁴ Předmět je projektem Katedry genetiky a šlechtění, Fakulty agrobiologie, potravinových a přírodních zdrojů (FAPPZ ČZU) v rámci projektu JPD 3, určeného pro rozvoj bakalářského programu Zootechnika. Projekt JPD 3 je spolufinancován Evropským sociálním fondem, Státním rozpočtem ČR a Rozpočtem hl. m. Prahy. Z projektu JPD 3 byla též podpořena odborná konference v r. 2008 na téma Terapie a asistenční aktivity lidí za pomoci zvířat.

2.12.4. Care farming v České republice – souhrn

Care farming není v České republice vnímán jako samostatný koncept a není legislativně ukotven ani výslovně zahrnut v plánech výkonné moci či profesních sdružení.

Za důkaz kladného postavení společnosti k aktivitám s rostlinami a zvířaty lze považovat oblibu chataření, zahrádkářství, chovatelství, venkovské turistiky a táboření.

Využívání zvířat, rostlin a prvků zemědělství pro podporu zdraví a kvality života je u některých poskytovatelů praktikováno. Jedná se především o poskytovatele sociálních a zdravotnických služeb. Konkrétní příklady se stručnou charakteristikou jsou uvedeny v příloze č. 2. Analýza situace vybraných poskytovatelů care farming a shrnutí jeho převládajících forem je součástí kvalitativního výzkumu (viz empirická část práce).

3. EMPIRICKÁ ČÁST

3.1. Postup a metody kvalitativního výzkumu

3.1.1. Kvalitativní výzkum - úvod

Pro dokreslení pozadí svého výzkumu bych nejprve ráda nastínila, jak a proč jsem dospěla ke konceptu care farming jako k předmětu zkoumání.

Při výběru tématu pro výzkum hrál roli můj osobní zájem. Jako člověk, který prožil celý svůj život v hlavním městě a pouze o školních prázdninách se dostal na venkov, začala jsem (s ubývající délkou prázdnin a přibývajícím dobou strávenou u počítače) stále více pociťovat, že mi chybí venkovní aktivita. V létě jsem se ráda starala o rozlehlou zahradu své babičky, ale pak se babička přestěhovala, a tím nastal konec této mé činnosti.

V době, kdy jsem ukončila studium ergoterapie a nastoupila na obor řízení v sociálních a zdravotnických organizacích, uvažovala jsem nad tím, že bych se ráda, nejspíše o letních prázdninách, na nějakou dobu podívala na farmu a naučila se něco z farmářských a zemědělských činností. Vedlo mě k tomu stále silnější přesvědčení, že by mi odpočinek od města a fyzická aktivita nesmírně prospěly, a dále špatný pocit z toho, že velmi málo vím o primární produkci, která dává vzniknout všemu, co každý den jím. Několik generací nazpět byli mnozí moji předkové sedláci a já dnes znám dobytek jen z úctyhodné vzdálenosti za ohradou při náhodném výletu či jej zahlédnu z okénka autobusu.

V té samé době jsem začínala přemýšlet nad tématem své budoucí diplomové práce a možností získávat podklady pro ni v zahraničí, kde bych zároveň mohla rozvíjet své jazykové kompetence. Tato rozvažování vedla k procesu vyhledávání informací, především přes internet, soustředěnému hlavně na slova „farma“, „ergoterapie“ a mezinárodní programy pro dobrovolníky na farmách nebo v zařízeních poskytujících sociální a zdravotnickou péči, o kterých jsem slyšela. Dobrovolnická práce byla další z aktivit, které mě zajímaly.

Zařadila jsem toho do svých plánů opravdu dost a napadaly mě i myšlenky stran nějakého způsobu kombinace mých cílů. Ke svému značnému překvapení jsem při vyhledávání informací na internetu brzy našla odkazy se zvláštními názvy jako „horticultural therapy“, „green care“ a „care farming“ (viz seznam pojmů). Pročítáním příslušných stránek jsem začala mít představu o existujícím konceptu využití farem pro speciální programy umožňující zapojení lidem s postižením a znevýhodněním. Poznala jsem, že existuje praxe, výzkum a různá sdružení a národní i nadnárodní organizace zabývající se konceptem care farming, dále i specifické terapie.

Poté, co jsem se trochu zorientovala v této oblasti, dospěla jsem k závěru, že by mne zajímalo dozvědět se o ní více, a posléze můj cíl byl jasný:

Rozhodla jsem se propojit příjemné s užitečným, práci, odpočinek, studium řízení i jazyků, a to vše na farmě poskytující služby care farming. Měla jsem zájem zdokonalit se v angličtině a kromě toho anglický venkov založený na rodinných farmách má pro mne své kouzlo, takže volba země byla Velká Británie.

3.1.2. První otázky pro kvalitativní výzkum

Zamýšlela jsem se nad možnostmi zpracování oblasti mého zájmu v diplomové práci, a výsledkem bylo přesvědčení, že kvalitativní výzkum bude správnou volbou, protože o zvolené oblasti zatím moc nevím, nikdy dříve jsem o ní neslyšela, respektive mě nenapadlo vyčleňovat zemědělské práce coby prostředek terapie jako samostatné téma.

Přicházelo mi na mysl mnoho otázek ke zkoumání:

Proč dávat lidem s postižením na farmy? Je to pro ně opravdu přínos a je to efektivní řešení v oblasti dlouhodobé péče a sociálních služeb?

Jak funguje organizace, která pod svou střechou a na svých pozemcích chová zvířata, pěstuje plodiny, produkuje potraviny a zároveň se věnuje lidem, kteří potřebují podporu? Jak je řízena skupina takto rozličných aktivit a jak na sebe vzájemně působí?

Jsou klienti přínosem jako pracovní síla nebo potřebují tolik pozornosti, že vlastní produkce ustupuje do ústraní? Je taková farma schopna se uživit?

Co vede farmáře k zakládání programů care farming a co klienty k jejich využívání?

Jaká je situace v České republice, existují zde také nějaké formy care farming? Je zájem poskytovatelů a klientů a jak může být služba financována?

Jaké jsou společné znaky a rozdíly care farming u různých organizací a v různých zemích?

Najít odpovědi na tyto otázky jsem se pokusila pomocí kvalitativního výzkumu.

3.1.3. Průběh kvalitativního výzkumu

Výzkum vychází z poznatků teoretické části práce, kde jsem se snažila shromáždit co nejvíce informací o tématu, kterým jsem se dříve nikdy nezabývala.

O prospěšnosti care farming mě přesvědčovalo velké množství publikovaných článků popisujících konkrétní případy jeho dobré praxe z různých zemí, některé fungující již řadu let. Jejich různorodost mne zaujala.

Dostupná je již i řada vědeckých publikací a příspěvků z konferencí zaměřených na care farming. Vznikla některá seskupení zainteresovaných osob a projekty, které zkoumají care farming ze širokých perspektiv. V jednom se shodují téměř všechny: Výzkum je stále nedostatečný a je nutné jej rozvíjet.

Na základě publikací jsem si udělala lepší přehled o vzniku, filosofii, kontextu a způsobech praxe v oblasti care farming, který jsem prezentovala v teoretické části své diplomové práce.

Zároveň se studiem podkladů jsem oslovila britského profesora zabývajícího se konceptem care farming, a ten mne odkázal na britskou organizaci National Care Farming Initiative (NCFI), jež sdružuje farmáře poskytující care farming a provádí výzkum. Jejím prostřednictvím byla rozeslána má žádost o pobyt s praxí farmářům, kteří jsou členy NCFI. Byla jsem potěšena velkou odezvou a ochotou mne přijmout. Po zhodnocení nabídek z různých praktických a zájmových hledisek jsem zvolila farmu Fordhall Farm, ležící v hrabství Shropshire ve středozápadní Anglii.

Na farmu jsem se vydala v červnu 2008 a zůstala jsem až do září, tedy tři měsíce. Nabyté zkušenosti byly mnohostranné a velmi obohacující. Obyvatelé farmy byli velmi vstřícní a přátelští a měla jsem možnost zapojit se do všech činností, farmářských i nefarmářských.

Domů jsem se vrátila s mnoha zážitky, zkušenostmi a novou inspirací. Začala jsem se zajímat, zda a jaké organizace v České republice využívají prvků care farming.

U těch, které jsem našla, se jednalo vždy o organizace primárně zaměřené na služby, na žádnou komerční farmu v pravém smyslu poskytující care farming jsem nepřišla. Vybrané poskytovatele jsem navštívila a pomocí stanovených metod získávala informace, které jsem průběžně analyzovala a posléze získala výstupy výzkumu.

3.1.4. Způsob výběru informantů pro kvalitativní výzkum

Informanty jsem vybírala účelově, na základě cíleného vyhledání organizací poskytujících care farming anebo jeho prvky, a to v předem vybraných zemích: Velké Británii a České republice. Důvodem pro výběr Velké Británie byla osobní motivace, dále

snadná jazyková přístupnost a také poznání načerpané z literárních pramenů, že je jednou ze zemí, kde care farming je aktuálním tématem a již fungujícím a stále se rozvíjejícím přístupem.

Způsob získání první organizace jako informanta ve Velké Británii jsem popsala v předchozí kapitole. Od toho se pak odvíjeli další.

Výběr dalších informantů v zahraničí se odehrával v průběhu provádění výzkumu, a to metodou „sněhové koule“, kdy již získaní informanti mi poskytli kontakt na další.

Ze získaných kontaktů jsem vybrala ty, které navštívím, především na základě geografické dostupnosti. Moji první informanti, z farmy, kde jsem zůstávala, mi poskytli zázemí a zprostředkovali kontakt s dalšími osobami, což bylo pro mne velkou pomocí. Měla jsem štěstí, že v blízkosti mé základny sídlí britské sdružení pro care farming (National Care Farming Initiative – NCFI) a seznámila jsem se i s jinými farmáři, kteří care farming poskytují nebo o něm uvažují. Získala jsem též další podklady ve formě zpráv z farem a zápisů z jejich akcí.

Výběr informantů ve Velké Británii a v České republice měl mírně odlišné cíle. Ve Velké Británii jsem omezila skupinu informantů na několik dostupných z místa mého pobytu. Nesnažila jsem se mapovat veškeré poskytovatele v zemi, protože jsem z dostupných zdrojů věděla, že je jich tam velké množství rozmístěných po celé zemi.

Naopak v České republice jsem jako jeden z cílů zvolila nalézt co nejvíce poskytovatelů, protože tady je situace jiná: Care farming není obecně známým programem a bylo tedy pro mne zajímavé najít co nejvíce poskytovatelů, abych viděla, zda a jaký typ care farming se zde vůbec uplatňuje.

Prvním krokem bylo vyhledávání na internetu. Uplatnila jsem cílené vyhledávání podle klíčových pojmů. Některé kontakty jsem dále získala metodou „sněhové koule“ a další od svých spolužáků a známých, kteří pracují v zdravotně sociální oblasti. V rámci jejich dotazování jsem si již dělala představu o první výzkumné otázce: Jaké je povědomí o konceptu care farming mezi poskytovateli zdravotních a sociálních služeb a u širší veřejnosti? Protože jsem nepoužila reprezentativní vzorek, nýbrž okruh známých osob, nelze výsledky dotazování zobecnit, ale poskytly mi určitou představu.

Výsledkem vyhledávání kontaktů byl seznam, který sloužil jako podklad pro oslovení potenciálních informantů, z nichž jsem na základě dalších kritérií vybrala několik z nich, které oslovím s žádostí o osobní setkání. Hlavním faktorem byla opět geografická dostupnost, soustředila jsem se především na mně blízkou oblast Prahy, jejího okolí a Čech.

Dále jsem seznam kontaktů využila pro vytvoření přehledu poskytovatelů care farming v České republice, který uvádím v Příloze 2. Tento seznam si nemůže činit nároky na kompletnost, vzhledem k často neoficiálnímu charakteru care farming a způsobu vyhledávání.

Bylo nutné definovat, koho budu považovat za poskytovatele care farming. Lze spekulovat o tom, zda některá aktivita spadá nebo nespadá pod care farming. V teoretické části jsem tuto oblast pojímala poměrně široce, tedy zahrnula jsem i organizace nabízející aktivity a terapie s domácími zvířaty. Pro výběr informantů jsem si dala kritérium, že organizace provozuje nějaký typ hospodářství – s hospodářskými zvířaty nebo rostlinnou produkcí.

Nicméně do seznamu v Příloze 2 jsem zařadila i některé poskytovatele a organizace zaměřené na aktivity a terapie s domácími zvířaty, kteří se ukázali být častější, jsou svým charakterem příbuzní a navíc hranice mezi přístupy jsou často neostré nebo se jedná o jejich kombinace.

Vedle informantů z řad poskytovatelů care farming a jejich klientů jsem vedla rozhovor se dvěma potenciálními poskytovateli – z oblasti sociálních služeb a zdravotnictví. Oba jsem vybrala cíleně ze svých známých, kteří pracují s potenciálními uživateli care farming.

Celkově byla zkušenost s oslovováním informantů dobrá. Všichni, které jsem oslovila, byli ochotni mne přijmout ve své organizaci nebo se setkat za účelem rozhovoru a podělit se o své zkušenosti.

3.1.5. Navštívené organizace a informanti

3.1.5.1. Ve Velké Británii

Fordhall Farm – komerční rodinná farma zaměřená na chov skotu, ovcí a prasat, produkci a přímý prodej masa a masných výrobků. Farma umožňuje zapojení lidem s psychickými problémy.

Klient na farmě Fordhall zotavující se po psychickém zhroucení.

Farma Highfields – komerční farma zaměřená především na chov slepic a produkci vajec, v malém množství vlastní i další zvířata a obchod. Farma byla primárně založena jako farma s programem care farming zaměřeným na problematickou mládež. Měla jsem

možnost hovořit s majitelem, který zastává roli manažera i terapeuta/učitele a účastnit se informačního programu, který dopodrobna vysvětloval fungování farmy.

Farmář a profesor psychologie z univerzity v Kielu, který se zabývá konceptem care farming z psychologického hlediska a plánuje zavedení služby na své farmě.

Koordinátorka NCFI (Národní organizace sdružující poskytovatele a zájemce v oblasti care farming).

Začínající poskytovatelka care farming, na farmě zaměřené na produkci ořechů a provozující camping.

3.1.5.2. V České republice

Poskytovatel care farming – Středisko ekologické výchovy hlavního města Prahy Toulcův Dvůr, městská farma v Praze. Farmu spravují čtyři neziskové organizace, které se zaměřují především na environmentální a ekologickou výchovu. Na farmě je chováno v malém množství více druhů zvířat pro edukační účely a zachování genofondů tradičních českých plemen (koně, skot, prasata, králíci...) Farma umožňuje zapojení do prací se zvířaty klientům s mentálním postižením, dále hipoterapii. Rozhovor jsem vedla s koordinátorkou jedné z neziskových organizací.

Poskytovatel Camphill České Kopisty – chráněné bydlení a centrum denních služeb pro osoby s mentálním postižením, jediný zástupce camphillského hnutí v České republice. Využívá pěstování zeleniny a dalších rostlin. Vedla jsem rozhovor s asistentem klientů služby chráněné bydlení a centrum denních služeb a s klientem Camphillu.

Poskytovatel care farming farma Skalka při Diagnostickém ústavu sociální péče Tloskov u Benešova, která chová v menším množství více druhů zvířat (koně, prasata, ovce, drůbež...) pro účely sociální služby. Rozhovor jsem vedla s manažerkou farmy a se sociální pracovnící.

Poskytovatel care farming Socioterapeutická farma při Psychiatrické léčebně v Praze Bohnicích, která chová více druhů zvířat (koně, kozy, ovce, lamy...) a nabízí pracovní terapii a hiporehabilitaci pacientům. Rozhovor jsem vedla s manažerkou farmy.

Poskytovatel care Socioterapeutické centrum Tábor v podkrkonoší, při Akademii Tábor. K centru patří hospodářství, které chová koně, ovce, kozy, drůbež a včely. Rozhovor jsem vedla s lektory studia a centra Tábor.

Potenciální poskytovatel care farming – poskytovatelka služby chráněné bydlení.

Praktická lékařka, která ve své praxi řeší otázku, kam posílat pacienty s chronickými problémy, a problém nedostatků následné péče.

3.1.6. Metody kvalitativního výzkumu

Použila jsem následující metody: Rozhovor, zúčastněné pozorování a doplňující studium dokumentů.

Na farmě v Anglii, kde jsem tři měsíce pracovala jako dobrovolník, jsem se stala pro výzkum participantem v roli pozorovatele. Můj cíl zkoumat fungování farmy jako poskytovatele care farming byl všem přítomným znám (alespoň farmářské rodině, stabilnímu týmu pracovníků a klientům), ale zároveň jsem se zapojovala do pracovních i volnočasových aktivit s rodinou, zaměstnanci, klienty a ostatními dobrovolníky.

Vedle pozorování jsem vedla několik polostrukturovaných rozhovorů – se členy farmářské rodiny a s jedním klientem, který na farmě trávil velkou část svého času.

Metodou sněhové koule jsem skrze farmu získala kontakty na další zajímavé respondenty, se kterými jsem vedla polostrukturovaný rozhovor.

V průběhu pobytu jsem si zároveň vytvářela poznámky ohledně podstatných aspektů, které jsem si uvědomovala, a shromáždila jsem některé dokumenty – záznamy aktivit farem.

Dále v České republice jsem prováděla pozorování u navštívených organizací v roli úplného pozorovatele, tedy do aktivit jsem se ve větší míře nezapojovala, protože se jednalo o kratší informativní návštěvy v délce několika hodin až dvou dnů. Výjimkou byl Camphill, kde jsem absolvovala několik víkendových pobytů jako dobrovolník a proto jsem se zapojila do činnosti. U všech poskytovatelů jsem vedle pozorování vedla polostrukturovaný rozhovor s klíčovou osobou – manažerem, asistentem klientů, farmářem (tyto role se dost často prolínaly), a též s některými klienty.

V ČR jsem též zaznamenala dva polostrukturované rozhovory s odborníky, kteří nepůsobí v rámci care farming, ale pracují s klienty, kteří by teoreticky mohli služeb care farming využívat. Jednalo se tedy o potenciální poskytovatele/uživatele care farming. Cílem bylo získat představu o jejich povědomí o možnostech takovéto služby, informaci, zda vědí o nějaké organizaci používající care farming a jejich náhled na užitečnost případného využití pro klienty/pacienty, se kterými pracují.

Otázky všech polostrukturovaných rozhovorů byly přizpůsobené na míru každému informantovi. Všem informantům jsem nechala kromě otázek dost prostoru na vyjádření vlastního postoje a nápadů, abych viděla, které hledisko je pro koho významné a co považuje za důležité.

Všichni oslovení informanti byli velmi vstřícní, ukázali mi pracoviště a poskytli svůj názor a zkušenost. Někteří si nepřáli nahrát rozhovor, proto jsem jej zaznamenávala písemně, v ostatních případech jsem nahrála a provedla doslovný přepis.

Vzniklé záznamy a své poznámky jsem kodovala pomocí otevřeného kódování, ze kterého vyplynuly charakteristické pojmy, které dále na základě příbuznosti a vzájemných vztahů vytvořily kategorie. Kategorie jsou různá hlediska náhledu na care farming a jeho prvky. V jednotlivých kategoriích jsem srovnala situaci u různých poskytovatelů na základě výpovědí informantů a mých vlastních postřehů vzniklých při pozorování a účastnění se.

3.1.7. Vlastní zkušenost a reflexe

Má vlastní zkušenost s prací na farmě hrála též svoji roli ve výzkum. Protože to byla pro mne nová zkušenost a nové, specifické prostředí, uvědomila jsem si, jaké možnosti, výzvy i překážky přináší člověku, který se s podobnou činností dříve ve větší míře neseťkal. Bylo to pro mne důležité hledisko, vždyť ve stejné situaci by byli klienti (a někteří jejich asistenti a provozovatelé), kteří by případně program care farming začali uplatňovat.

Moje motivovanost k práci na farmě byla velká a zkušenost veskrze dobrá. Toto apriorně pozitivní smýšlení o působení farmy má za důsledek mou motivovanost k výzkumu, na druhou stranu však i určitou předpojatost ve prospěch care farming. Snažím se být objektivní a jsem si vědoma, že ne pro každého musí být care farming lákavá oblast a ne pro každého klienta vhodný prostředek terapie či sociální služby.

3.2. Výstupy kvalitativního výzkumu

Všechny výstupy vycházejí z poznatků získaných u cíleně vybraných poskytovatelů, a nelze je tedy zobecňovat. Dávají určitý náhled a podklad pro možnost vytvoření hypotéz pro další zkoumání.

3.2.1. Legenda k výstupům výzkumu

Hlavní kategorie tvoří názvy následujících kapitol, dále jsou uvedeny případné podkategorie a pojmy založené na výstupech výzkumu (citace, pozorování). Pojmy jsou v textu podtrženy a citace z rozhovorů a mých průběžných poznámek na základě pozorování jsou uváděny v uvozovkách. Citace jsou upraveny do jednotného jazyka – spisovné češtiny. Seznam a kódy citovaných informantů:

- Poskytovatel – manažerka farmy Fordhall...I1
- Klient farmy Fordhall...I2
- Poskytovatel – manažer farmy Highfields...I3
- Poskytovatel – manažer farmy Blore Heath...I4
- Koordinátorka NCFI (britské národní organizace sdružující poskytovatele a zájemce v oblasti care farming)...I5
- Začínající poskytovatelka care farming, farma Baileys Barn...I6
- Poskytovatel – koordinátorka Sdružení SRAZ, členu Zájmového sdružení Toulecův dvůr...I7
- Poskytovatel – asistent Camphillu České Kopisty...I8
- Klient Camphillu České Kopisty...I9
- Poskytovatel – manažerka farmy Skalka při Diagnostickém ústavu sociální péče Tloskov...I10
- Poskytovatel – manažerka Socioterapeutické farmy v Psychiatrické léčebně Bohnice...I11
- Poskytovatel - lektor, Sociálně terapeutické centrum Tábor...I12a, lektorka 12b
- Potenciální poskytovatel care farming – poskytovatelka služby chráněné bydlení...I13
- Praktická lékařka...I14
- Terénní poznámky z průběhu výzkumu...I15

3.2.2. Předpoklady pro care farming ve Velké Británii a České republice

První kategorie, která vyplynula ze zúčastněného pozorování a rozhovorů, jsou obecné předpoklady pro poskytování care farming ve dvou zkoumaných zemích. V této kategorii uvedu některé postřehy, které považuji za významné ukazatele pozadí, jež utváří prostředí pro poskytování care farming a ovlivňuje jeho míru uplatnění i konkrétní formu.

3.2.2.1. Velká Británie

Na základě obecné zkušenosti i pozorování se zaměřenou pozorností na faktory relevantní k tématu, a to při svém pobytu na farmě i předchozím sedmiměsíčním pobytu na venkově v hrabství Oxfordshire v roce 2007, uvádím některé aspekty, které mne zaujaly:

Ve Velké Británii nedošlo k přerušení tradice rodinných farem, tak jako u nás, a proto dodnes v prakticky nezměněné podobě tvoří základ venkovské krajiny. Farmy jsou často předávány z generace na generaci, přičemž rodiny mnohdy farmu mají pouze v nájmu (tzv. tenant farmers). Farmy hrají důležitou roli pro komunitu – okolní obce – nejen jako zdroj potravy (kvalitní a lokální produkty s malými náklady na dopravu a tudíž chránící životní prostředí jsou velmi propagovaným tématem, organická produkce zde má dlouholetou tradici a je podporována médii), ale i jako poskytovatel služeb, které na první pohled nejsou v jeho „náplni práce“. Některé tyto farmy se stávají jakýmsi malými komunitními středisky, což odpovídá konceptu multifunkčního zemědělství, který jsem popsala v teoretické části. Farmy zde nabízejí různé možnosti a aktivity s účelem vzdělávacím, rekreačním, ozdravným i komerčním. Jsou to např. procházky (uzpůsobené trasy přes pozemky, některé i bezbariérové), aktivity pro děti a rodiny („lesní škola“, otevřené dny, hřiště), prodej potravin ze dvora, pořádání kulturních akcí, přednášek, poskytování ubytování, speciální aktivity na farmě – dětské oslavy, projížďky. Care farming pak přirozeně přistupuje jako další možnost a rozšíření takovýchto činností. Vzhledem k množství rodinných farem se na celém území státu najdou zájemci poskytující care farming (např. stránky národního sdružení farmářů poskytujících care farming – NCFI – ukazují rozložení poskytovatelů registrovaných u tohoto sdružení na seznamu zaneseném do mapy, viz <http://www.ncfi.org.uk/UKmap.aspx>, 1. 5. 2009).

Farmy takto poskytují služby navíc pro společnost a na druhou stranu se jim dostává pomoci dobrovolníků z řad široké veřejnosti, a tím opět narůstá procento lidí, účastnících se zemědělské produkce.

Téma farmaření je běžnou součástí života (i když tento postřeh může být ovlivněn tím, že jsem ve Velké Británii zůstávala na venkově, kdežto v České republice žiji v hlavním městě). Setkala jsem se např. s jeho praktickým vštěpováním a oblíbeností u dětí (skrze mnohé naučné i zábavné televizní programy a literaturu, hračky, a v reálné podobě pak prostřednictvím programů farem). Proto i care farming může být chápáno jako proces začlenění klientů do běžné reality, kterou zde farmy tvoří.

Care farming jsem tedy ve Velké Británii vnímala jako součást celkového modelu a filosofie založené na principech: služby na místní úrovni, organická produkce, multifunkční zemědělství.

3.2.2.2. Česká republika

Pohled informantů na možnost poskytování care farming českými zemědělci je spíše skeptický. Situace v českém zemědělství není jednoduchá a služby care farming by pravděpodobně nebyly zdrojem příjmu, spíš naopak. Dokládají to citace dvou informantů:

„Dnešní zemědělství je už tak prodělečné a na tomhle se nedá vydělat. Zemědělce zajímá spíš agroturistika.“ (I11)

„U těch farmářů bych to moc neviděla, byla by to pro ně práce navíc. ... A u nás je málo těch rodinných farem. ... Spíš v neziskovkách by to šlo.“ (I7)

Informanti vnímají podle své zkušenosti zapojení klientů jako faktor zpomalení produkce, který by si zemědělci nemohli dovolit, a care farming spíše jako možnost pro poskytovatele sociálních a zdravotnických služeb, jak zpestřit svoji nabídku, což dokazuje i zkušenost informanta s klienty s mentálním postižením:

„Začnu možná i negativně, vlastně když jdu s klienty pracovat na pole, tak ta produktivita práce nemusí být vůbec velká ... protože ten klient potřebuje neustále dohled. Mnohdy to je skutečně jeden na jednoho, ... když tam budu pracovat sám, tak udělám víc práce než s těmi třemi klienty, ... takže, ten klient, je to zase individuální, prostě buďto na to má anebo ne. Buďto není tak omezen tím svým handicapem a zvládne to po zacvičení anebo taky nikdy ... Čili pro toho nějakého farmáře imaginárního to není nějaké dvakrát vítězství starat se ještě o další lidi při té práci. Zás na druhou stranu tomu klientovi ... pokud se to nepřezene, pokud není zahlcen tou prací, tak je to vždycky dobře, už jen pobyt na čerstvém vzduchu, to všichni známe. Takže spíš to slouží klientovi než farmářovi.“ (I8)

Na druhou stranu jako příznivé vnímám prostředí sociálních služeb, se kterými jsem se setkala v praxi i během vyhledávání poskytovatelů care farming. Mám na mysli služby,

kteře se stáľe víc snaží o vytvářeni možnasti pomoci v komunitě, i ve venkovských oblastech, a zakládají nové a alternativní typy pomoci směřované individuálně, k rozvoji dovedností a k samostatnosti.

Také jsem zaznamenala některé snahy o obnovu a rozvoj starých usedlostí a rodinných farem (např. farmy zapojené do programu World Wide Opportunities on Organic Farms - Dobrovolnictví na českých ekologických farmách), které se podle zkušenosti zdají být příhodné pro poskytování care farming.

Za další faktory příznivé vzhledem k potenciální možnosti většího rozšíření care farming považuji obecnou oblíbenost zahrádkaření, chataření, chování domácích zvířat v České republice. Dr. Vachek mě v předmětu komunitní plánování upozornil na dřívější tradici tzv. luft'áctví, kdy lidé z měst trávili dovolenou u rodin na venkově. Dnes na tuto tradici navazuje agroturistika.

Domnívám se, že tradice a kultura země, stejně jako její historický vývoj, typ systému sociálních služeb a zdravotnictví, i situace v zemědělství, ovlivňuje míru a množství služeb a aktivit, které by se daly shrnout pod pojem care farming.

3.2.3. Care farming jako systém ve Velké Británii a České republice

Kategorie zahrnující body týkající se zavádění systému v care farming srovnává, do jaké míry jsem se setkala se snahami o systematizaci v obou zkoumaných zemích.

3.2.3.1. Velká Británie

Ve Velké Británii je care farming rozvíjejícím se tématem a všichni moji britští informanti se nějakým způsobem hlásili k tomuto konceptu jako k jakési zastřešující filosofii, která jednotlivce ji uplatňující do určité míry spojuje. Vedle „filosofie“ care farming a jejího uplatňování v praxi prostřednictvím jednotlivých poskytovatelů zde pomalu již vzniká její systémová podoba ve formě sdružení a internetových stránek zaměřených na care farming, zveřejněných případových studií, konferencí apod. Tyto jako by posunuly koncept na jinou úroveň či do jiné fáze vývoje. Skrze systém jednotliví poskytovatelé mohou komunikovat, sdílet zkušenosti, ale zároveň též informovat své potenciální klienty i širokou veřejnost a budovat si své postavení jako zvláštní kategorie v rámci sociálních a zdravotnických služeb. U svých informantů jsem byla svědkem využívání takto se rozvíjející sítě především jako zdroje informací a možnosti sdílení.

Konkrétním příkladem bylo třeba to, že jeden z farmářů s dlouhodobou zkušeností uspořádal na své farmě informační den pro začínající poskytovatele. Účastníky tohoto semináře byli zájemci z řad farmářů i poskytovatelů sociálních a zdravotnických služeb a další, např. i já sama. Výstupy semináře, tak jak jsem je zaznamenala po jeho skončení, byly:

„Pro organizátora finanční prospěch a seznámení se s potenciálními poskytovateli – spolupracovníky.

Pro účastníky cenné informace o možnostech provozování care farming, ilustrovaných na konkrétním případu.

Někteří účastníci zde našli komplementárního partnera pro zavedení služby care farming (farmář a poskytovatelka sociální služby).“ (I15)

3.2.3.2. Česká republika

Naopak v České republice jsem vnímala spíše neexistenci systému: Koncept care farming (nebo nějaký z jeho ekvivalentních názvů) nebyl informanty zmiňován. Proto si myslím, že není považován za samostatnou či specifickou oblast, spíš za druh aktivity nebo terapie. Poskytovatelé jeho prvky využívají z přesvědčení, že jsou dobré pro klienty, často v kombinaci s jinými činnostmi.

K aktivitám ve smyslu sdílení specifických zkušeností mezi poskytovateli dochází, z těch, které jsem zaznamenala, v rámci výcviků pro terapii se zvířaty (canisterapie, hipoterapie), kde se jedná především o vlastní terapeutický proces, dovednosti terapeutů a hodnocení zvířat (existují školicí programy a certifikáty). Žádnou organizaci sdružující poskytovatele aktivit typu care farming ve smyslu využívání farem a farmářských prací jsem nezaznamenala.

3.2.4. Pojetí care farming u vybraných poskytovatelů

Velmi důležitou kategorií je samotné pojetí konceptu care farming jeho poskytovateli. V této kategorii bych chtěla shrnout své poznatky z navštívených organizací ohledně toho, co je vlastně za care farming poskytovateli považováno, respektive jaký přístup uplatňují. Zatímco britské organizace se ke konceptu care farming hlásí, v České republice, kde není zaveden, jsem to byla naopak já, kdo podle dostupných informací o organizacích stanovil, které budu pro účely práce brát za poskytovatele care farming,

protože jejich činnost odpovídá tomu, co je za care farming považováno v zahraničí. Ve výzkumu mě pak zajímalo, jak s mým prvotním výběrem koresponduje reálná situace poskytovatelů a jak se podobá nebo naopak liší přístup vybraných českých a zahraničních organizací.

Dále mne zajímalo, zda skutečnost odpovídá informacím načerpaným z literatury. Z teoretické části vyplývá, že se u care farming jedná o širokou oblast, která má různé definice, což poukazuje na fakt, že pro každého může znamenat něco jiného.

Co se týče obecné náplně programů a cílů pro klienty, působily na mne na základě zúčastněného pozorování a rozhovorů podobně v obou zemích. Konkrétní provedení a míra a způsob integrace produkce s péčí byly značně individuální, jak jsem na základě studia pramenů předpokládala.

„Neexistuje jeden způsob nebo proces, jak se stát farmářem poskytujícím care farming. Není také jednotný způsob financování. Každý farmář si musí najít svou cestu.“
(15)

Pro uvedení ukázek pojetí a praxe care farming nyní popíši přístupy jednotlivých navštívených organizací:

3.2.4.1. Fordhall Farm

Fordhall Farm je komerční farma ve středozápadní Anglii spravovaná rodinou jako nájemníky. Je zaměřená na chov masného skotu, ovcí a prasat, výrobu masných produktů a prodej ze dvora. Farma je v mnoha směrech průkopnická a/nebo multifunkční. Např. je vlastněna neobvyklým vlastníkem - komunitou neziskových akcionářů, organizuje dobrovolnické víkendy, kulturní akce, přednášky pro zájemce o téma udržování krajiny a ekologické zemědělství, poskytuje prostor pro dětské kroužky zaměřené na poznávání přírody a mimo jiné též nabízí možnost jedincům se znevýhodněním zapojit se do činností na farmě. (Nerezidenčně s možností přespání v případě potřeby). Tato nabídka není jednostranná. Vzhledem k tomu, že farma nedisponuje speciálními zaměstnanci v roli asistentů a ani stávající zaměstnanci nemají v rámci svého úvazku prostor pro poskytování asistence, jsou klienti přijímáni pouze jako více méně samostatní dobrovolníci, kteří zde najdou pracovní uplatnění. „Zatím přijímáme klienty jen jako dobrovolníky. To znamená lidi, kteří jsou aspoň částečně samostatní.“ (11) Klienti tedy pracují ve prospěch farmy, jsou přínosem jako pracovní síla. Umístění klientů je organizováno z vnější – institucemi zajišťujícími rehabilitaci nebo sociální služby danému klientovi.

Klient farmy (který je v procesu zotavování se po psychickém zhroucení ze stresu) mluví o „disabled group“ – týmu zajišťujícímu kontinuální rehabilitaci pro lidi s postižením – a popisuje navázání kontaktu s farmou a zahájení programu care farming: „Po mnoha pohovorech s psychiatrem a ergoterapeutem a s ‚disabled group‘ jsme se rozhodli, že zkusím jít sem na farmu, protože stále hledá dobrovolníky na pomoc. A tak jsme kontaktovali farmáře a oni souhlasili, že to tady mohu zkusit a uvidí se, jak mi to bude svědčit. Bylo jim jasné, že nesmím být ve stresu a že kdyby mi nějaká práce nešla, tak mi dají jinou.“ (I2)

Přístup je tedy založen na oboustranné výhodnosti s minimálním vynaložením sil farmáře. Klient je dobrovolník, není zaměstnancem a nedostává tedy plat (pobírá invalidní důchod), ale zároveň je respektováno jeho tempo a možnosti a může kteroukoli činnost odmítnout. Cílem je, aby si znovu osvojil schopnosti ztracené v důsledku psychického onemocnění a co nejlépe se navrátil ke stavu před onemocněním a pokud možno i do skutečného pracovního poměru.

Care farming je plně integrovanou součástí produkční činnosti farmy, ale z hlediska farmy jedná se spíše o vedlejší činnost: Není to primární cíl a zapojení klientů je zatím limitováno jejich nutnou samostatností. Klientů je zatím málo a jejich přítomnost nezpomaluje produkci, naopak k ní přispívá. Všechny práce prováděné klienty směřují k produkčním cílům.

Farma do budoucna plánuje rozšíření služby care farming, pravděpodobně v případě potřeby za přítomnosti asistentů poskytnutých ze strany instituce.

3.2.4.2. Highfields Farm

Farma Highfields je komerční farma ve středozápadní Anglii produkující především vejce, kterou bych označila za pravou farmu poskytující care farming, protože je již mnoho let primárně zaměřená svou činností i strukturou na poskytování nerezidenční služby care farming, ale se zachováním ziskového charakteru:

„Chtěli jsme pomáhat mladým lidem a oni k nám přicházeli, ale nebylo tu pro ně moc co dělat. Snažili jsme se najít zajímavou, užitečnou práci, která by zároveň byla výnosná. Zásadní otázka byla, jak provozovat care farming bez omezení nebo poškození

produkční činnosti. A pak jsme přišli na free range⁵ vejce. S těmi je nyní obrovský trh.“ (I3)

Klienti jsou náctiletí, hlavně chlapi, vyloučení ze školy pro problémové chování. Říká se jim zde studenti. Cílem služby je poskytnout jim smysluplnou práci, řád a především láskyplné přijetí, které tyto děti často neznají, tak aby jako mladí dospělí byli schopni vstoupit do produktivního a spokojeného života.

U farmáře a jeho rodiny i zaměstnanců jsem pozorovala velkou oddanost své službě. „U nás to bylo rozhodnutí celé rodiny. ... A pro každého farmáře to musí být zásadní rozhodnutí – chci skutečně pečovat, mít za kariéru care farming anebo to bude jen vedlejší kolej?“ (I3)

Na Farmě Highfields jsou produkce a care farming maximálně integrované:

„U nás care farming a produkční činnost prostě nelze oddělit. Jsou naprosto provázané. Sběrači vajec jsou zároveň učitelé. Hospodářské budovy jsou zároveň třídy. Práce je zároveň výuka.“ (I3)

3.2.4.3. Baileys Barn Farm

Farma Baileys Barn je teprve začínající poskytovatel care farming, na farmě zaměřené na produkci ořechů, chovající zvířata (ovce aj.) a provozující camping. Tato komerční farma byla v době mého pobytu ve fázi plánování programu care farming. Jednalo se o vytváření projektu pro rozšíření činnosti existující farmy, respektive zavedení nové aktivity ve formě služby care farming. Důvodem byla především motivace skupiny lidí se zkušenostmi s problematickými životními situacemi, kteří se rozhodli službu zavést. Její konkrétní provedení ještě zvažovali: „Zatím nevíme, na jaké klienty se zaměřit, především se snažíme mapovat poptávku a kontaktovat organizace, se kterými bychom mohli spolupracovat“ (I6).

V případě této farmy poskytovatelé doufají ve spolupráci s institucemi a jsou ochotni podřídit výběr cílové skupiny poptávce.

3.2.4.4. Blore Heath Farm

⁵ Free range je označení potravin pocházejících ze zvířat chovaných ve volných venkovních výbězích.

Další anglická farma ve fázi plánování byla soukromá farma Blore Heath. Farma chová masný skot a pěstuje se zde zelenina. Její majitel se konceptem care farming již delší dobu zabývá jako profesor psychologie, spolupracuje s existujícími poskytovateli a v rámci svého výzkumu načerpal mnohé zkušenosti. Nyní se rozhodl službu sám zavést na své vlastní farmě. Jeho plán také směřuje v počátečních fázích ke spolupráci s institucemi poskytujícími péči s otevřenou možností změnit přístup v dalších fázích vývoje:

„Doufáme, že se nám podaří navázat partnerství s organizacemi, takže, aspoň ze začátku, to budou ony, kdo bude zodpovědný za klienty. My jim budeme pronajímat prostory pro provádění programu care farming. Později – kdo ví. Nyní jednáme s organizacemi poskytujícími služby lidem s psychickým postižením, seniorům a charitou, která poskytuje podporu bývalým vojákům s posttraumatickým stresem.“

Pokud se podaří plán zrealizovat, bude se jednat o situaci, kdy produkce farmy a program care farming využívají stejné prostory a farma poskytuje nabídku činností. Oba směry jsou ale relativně oddělené z hlediska kompetencí a financování. Přistupuje instituce v roli prostředníka a garanta služby pro klienty a zároveň jejího finančního hrazení pro farmáře.

3.2.4.5. Středisko ekologické výchovy hlavního města Prahy Toulcův dvůr

Jako první z českých organizací uvádím městskou farmu Toulcův Dvůr, nacházející se v pražské Hostivaři. Informantka ji charakterizovala jako „výukovou farmu, která dále poskytuje také socioterapeutické programy“. (I7) Ekologická výuka je, jak vyplývá i z názvu, hlavní náplní činnosti.

Majitelem farmy je Magistrát hlavního města Prahy, který ji na padesát let svěřil do správy Zájmovému sdružení Toulcův dvůr a též podporuje provozovanou činnost.

Členy Zájmového sdružení Toulcův dvůr jsou čtyři neziskové organizace: [Základní článek Hnutí Brontosaurus Botič](#), Sdružení SRAZ - Společně za radostí a zdravím, [Mateřská škola Semínko o.p.s](#) a [4. základní organizace Českého svazu ochránců přírody](#).

Toulcův dvůr zahrnuje opravené historické budovy a pozemky, které jsou využívány k mnohým účelům v rámci ekologické výchovy. Sdružení pečuje o svěřené pozemky, chová v malých počtech tradiční české druhy domácích zvířat (koně, prasata, ovce, králíky, drůbež aj.) pro záchranu jejich genofondu a pořádá škálu aktivit a akcí pro různé cílové skupiny i nejširší veřejnost. Care farming je též součástí programu, ale pouze jednou aktivitou z mnoha a není hlavním zaměřením sdružení. Celkově je činnost zaměřena

především na prvek vzdělání a jen v menší míře na aktivity terapeutického či rehabilitačního charakteru.

Farma umožňuje zapojení do prací se zvířaty především klientům s mentálním postižením jako pracovní rehabilitaci, dále také hipoterapii a léčebně pedagogicko-psychologické ježdění:

„Jednou týdně sem docházejí dva klienti s mentálním postižením a jeden s kombinovaným na celé dopoledne na pracovní terapii, takže to je krmení, kydání, uklízení ... a potom se mohou svézt na koni, to je pro ně velká motivace.“ (I7)

Zisk z chovaných zvířat je malý a nepatří k hlavním cílům: „Zvířata prodáváme málo a většinou neziskovkám. ... Jsou už zvyklá na ty venkovní výběhy a nemůžou do už velkovýrobních podmínek. A navíc máme ty tradiční plemena, která nejsou chovatelsky výnosná. Pomaleji rostou... Zisk z prodeje pokryje tak třetinu nákladů na krmivo.“ (I7)

3.2.4.6. Camphill České Kopisty

Camphill České Kopisty na litoměřicku nabízí chráněné bydlení a centrum denních služeb pro osoby s mentálním postižením, jako jediný zástupce camphillského hnutí⁶ v České republice.

Aktivity typu care farming zde probíhají ve formě pěstování zeleniny a bylinek. Jsou součástí programu klientů, ale ne hlavním zaměřením služeb: „Camphill České Kopisty registroval dvě sociální služby, chráněné bydlení a centrum denních služeb, čili ta priorita je - spíš než ta práce v zemědělství - sebeobsluha, příprava do samostatného života, aby klient byl soběstačný, aby se dokázal o sebe postarat, uvařit si, vyprat a podobně. A druhý okruh té terapie je v zemědělství, jsme bio-dynamický statek. ... A třetí okruh jsou dílny, dílenské práce. Keramika, dřevo, textil hlavně a případně kovotepectví a podobně. ... vlastně ta terapie se během roku velmi podřizuje ročním obdobím, čili když je potřeba něco dělat na poli, tak má to pole prioritu, ale jinak stojí až řekněme na druhé koleji.“

V Camphillu lze tedy care farming považovat za jednu z mnoha aktivit, za součást celkového přístupu, za prostředek sociálních služeb vedoucích k samostatnosti.

Je využíván i terapeutický potenciál ve smyslu uklidnění, dodání jistoty. „...což je hodně zajímavé, a dám konkrétní příklad, když se to povede a ta jedna naše klientka, když má svůj zuřivostní záchvat a když ta práce se podaří, tak vlastně je znát, jak ona když

⁶ Camphillské hnutí vychází z anthroposofie R. Steinera, filosofie založené na lidské svobodě a komunitním životě. Camphillské komunity lidí s mentálním postižením a bez postižení existují po celém světě a vlastní zemědělská produkce je jednou z jejich charakteristik.

pracuje s tou hlínou nebo prostě s tou zemí, s těmi rostlinami, tak se zklidňuje, ten její vztek a to všechno jakoby se rozmělnuje, odplouvá. Takže skutečně z praxe vidím, že to má vliv...“

Zemědělství patří k camphillským komunitám, zajišťuje jim, alespoň částečně potravinovou samostatnost. V Camphillu České Kopisty se pěstuje na cca 1ha půdy a výpěstky se z větší části zkonsumují přímo v Camphillu. Prodej probíhá v malé míře a není významným zdrojem příjmu: „Zelenina samozřejmě slouží především pro nás a to, co přebude, se prodává, popřípadě takový výměnný obchod s jinými organizacemi. Čili prodáváme, například se nám podařilo do Prahy do některých obchodů a v Litoměřicích, třeba tři sta kilo řepy jsme prodali a podobně. Jako není to nějaký velký cíl. Pak samozřejmě kdo sem přijede, tak si může nějakou zeleninu koupit.“

3.2.4.7. Farma Skalka při Diagnostickém ústavu sociální péče v Tloskově u Benešova

Ústav je velkokapacitní (cca 200 osob) a klienty jsou především lidé s mentálním postižením využívající rezidenční služby. V menší míře jsou poskytovány i ambulantní služby. Ústav sídlí v budově bývalého zámku a přilehlých objektech, v jejichž sousedství se nachází malá farma Skalka, která patří ústavu. Farma chová více druhů zvířat v malém počtu (koně, prasata, ovce, drůbež aj.) a její účel je vyloženě ve smyslu terapie a sociální služby. K ústavu dále patří i zahradnictví, kde se klienti mohou také zapojit. Produkce je jen omezená a je využita v kuchyni ústavu.

Aktivity podle popisu informantky mají hlavně terapeutický charakter a někteří klienti, hlavně muži, se zapojují do pracovní terapie ve stájích. Klienty využívajícími farmu jsou uživatelé služeb ústavu. „Klienti s lehčím postižením přicházejí z ústavu ... pes a králík chodí za imobilními klienty do ústavu. Všichni klienti mají mentální postižení a někteří i kombinované. Někteří jsou nevidomí. ... Docházejí sem podle individuálního plánu.“ (I10) Každý klient má svůj plán, kde aktivity na farmě jsou součástí jeho programu. Podle informantky jsou návštěvy farmy klienty velmi vítány. Další činnosti jsou např. v dílnách.

Dále farma organizuje některé aktivity pro jiné klienty – víkendové akce pro rodiny s dětmi s postižením v péči.

3.2.4.8. Socioterapeutická farma při Psychiatrické léčebně v Praze Bohnicích

Farma se nachází v areálu léčebny a chová více druhů zvířat (koně, poníci, osli, kozy, ovce, lamy, králíci, opice...) v malém počtu. Patří léčebně a je její historickou součástí. Po období úpadku v době znárodnování v druhé polovině 20. století byla v roce 1990 opět převzata léčebnou a zrekonstruována s cílem navázat na tradici využívání farmy pacienty.

Při návštěvě mne překvapilo, jak venkovsky místo nedaleko centra Prahy působí. Farma se nachází na konci areálu léčebny otevřeném doslova do polí a zachovává si svůj historický ráz. „Je to tady venkov.“(I11)

Farma slouží především pacientům bohnické léčebny, jako součást jejich léčby. Klienti se zde účastní pracovní terapie (starají se o zvířata a jejich příbytky), léčebně pedagogicko-psychologického ježdění a zooterapie. Pracovní terapie probíhá také v zahradnictví.

Dále na předpis lékaře na farmu docházejí individuálně děti a dospělí s poruchou motoriky na hipoterapii. Farma je též přístupná veřejnosti.

Farma vlastní také pozemky a prasata, a tyto slouží pro produkční činnost, díky které je farma výtěžná.

Informantka hodnotí výsledky terapie kladně:

„Hodně klientům to pomohlo v resocializaci a tréninku na práci.“(I11) Uvádí však, že u mnoha pacientů je motivovanost a schopnost fyzicky pracovat velmi nízká.

Terapie na farmě je pro pacienty léčebny volitelná.

3.2.4.9. Sociálně terapeutické centrum Tábor

Centrum se nachází v podkrkonoší, a patří k Akademii sociálního umění Tábor, o.s., která vzdělává pedagogy a sociální pracovníky v anthroposofickém duchu (studium léčebné pedagogiky a sociálně umělecké terapie).

Součástí centra je chov hospodářských zvířat (koně, ovce, kozy, drůbež, včely) a pole. Centrum je otevřené a nechce rozlišovat mezi zdravými a postiženými. Ani pojem „klienti“ se zde moc nepoužívá. „Sem přicházejí všichni možní lidé“ (I12b). Částečně zde probíhá výuka Akademie. Jedna žena zde našla domov „Máme tu slečnu, která se bála kočky a teď se stará o koně. ... Přišla sem a řekla ‚tady budu bydlet‘.“ (I12a)

Informant z Centra hodnotí situaci v České republice pro vznik podobných aktivit jako nepříznivou. „Dlouhodobě jsme žádali o odkoupení pronajatých pozemků, na kterých jsme pracovali, až je nakonec prodali někomu jinému a nám nedali vědět. Takže jsme koupili jiné a ty jsou daleko. ... Politická a společenská situace není příznivá, ale je třeba začít něco dělat. Jak je vidět, jde to.“ (I12a)

Zemědělské a hospodářské práce jsou považovány za důležitý prvek vzdělávání:

„Zemědělské práce jsou tu i pro studenty – budoucí terapeutů a pedagogy. Protože jak se má někdo postarat o člověka, když se nedokáže postarat ani o rostlinu?“ (I12b)

3.2.4.10. Shrnutí přístupů vybraných poskytovatelů

Ve Velké Británii u navštívených poskytovatelů dominuje produkční stránka farmy, produkce byla i při zavedení care farming důležitým cílem. Produkce a terapie jsou vzájemně provázané. Všechny čtyři farmy jsou vlastněny nebo pronajímány rodinou. U všech farem hraje určitou roli instituce zajišťující péči jako partner zodpovědný za služby poskytované klientům. Instituce také informují klienty o možnosti zapojit se do programu care farming a tedy doporučují farmáře klientům a klienty farmářům. Dále záleží na oboustranné spokojenosti, zda bude klient v programu pokračovat. V některých případech se i počítá se zajištěním pracovníků touto institucí, kteří se budou klientům věnovat. Cílem care farming je především pomoci klientům s různým typem problémů učit se sociálním i pracovním dovednostem a co nejlépe se navrátit do „normálního“ života.

V České republice jsem podle kritéria využívání hospodářství pro terapii nebo sociální službu považovala některé organizace za poskytovatele care farming. Několik z nich jsem navštívila. Přehled některých dalších organizací v České republice věnujících se činnosti typu care farming, které jsem zaznamenala, uvádím v Příloze 2. V rámci sestavování přehledu jsem se snažila udělat si představu o tom, jaké organizace u nás prvky care farming využívají a jak se celkově liší od způsobů uplatňovaných v zahraničí, které jsem na základě literárních zdrojů popsala v teoretické části a čtyři z nich navštívila v rámci výzkumu.

Shledala jsem, že české organizace jsou některými prvky shodné s britskými poskytovateli (např. cíle služeb nebo typ prací, které klienti vykonávají). Nejedná se však o komerční farmy v pravém smyslu, jejich zaměření na služby klientům jednoznačně převažuje a zemědělské aktivity jsou využívány jako prostředek terapie, často pouze jako jeden z používaných prostředků. Více nebo méně produkční zemědělská a farmářská

činnost je využívána hlavně jako aktivita pro klienty, při které se učí řadě dovednostem. Případné produkty jsou určeny především pro vlastní spotřebu. Výsledný zisk není většinou hlavním cílem. Zvířata jsou mnohdy chována ryze k terapeutickým účelům, časté je využití hipoterapie, léčebně pedagogicko-psychologického ježdění a canisterapie.

Většina českých poskytovatelů, které jsem zaznamenala, alespoň částečně spadá pod sociální a zdravotnické služby, chráněné dílny nebo podporované zaměstnávání. Provozovateli jsou velmi často neziskové organizace (např. občanská sdružení, obecně prospěšné organizace).

Mnozí z českých poskytovatelů jsou zaměřeni na osoby s mentálním postižením, u některých organizací vychází přístup z anthroposofie (Camphill České Kopisty, Sociálně terapeutické centrum Tábor).

Žádnou komerční farmu v pravém slova smyslu, která by poskytovala care farming, jsem v České republice nezaznamenala. Tím nemohu tvrdit, že neexistuje. Vzhledem k charakteru care farming je neskutečné zmapovat celou republiku.

Každá z organizací, které jsem navštívila, má svůj osobitý charakter a individuální přístup, a tuto rozmanitost považuji za pozitivní.

3.2.5. Činnosti

Tato kategorie je pohledem zaměřeným na činnosti, které se v rámci care farming u navštívených organizací uplatňují. S konkrétními činnostmi jsem se během výzkumu setkávala neustále. Jsou prostředkem a náplní care farming a musí splňovat určitá hlediska, jak vyplývá z rozhovorů.

Klient farmy Fordhall s psychickými problémy popisuje náplň své práce: „Účastním se stavebních prací, jsem totiž původně truhlář a stavař. ... Farma mi pomáhá získat zpět dovednosti, které jsem ztratil kvůli duševní nemoci. Dále pracuji v masně, se stády a dělám spoustu dalších prací. ... První měsíce jsem byl nechán, abych se aklimatizoval a dělal jsem jednoduché věci jako zametání, lepení cenovek na maso... mohl jsem kdykoli odpočívat, dostal jsem svůj prostor. Po pár měsících jsem se cítil lépe a začal jsem dělat údržbářské práce, opravy ... později jsem se účastnil stavby nové stodoly ... pomalu jsem získával stále větší sebevědomí. ... Začal jsem pak i jezdit na trhy, nejdřív jsem jen seděl a pozoroval a měl jsem to jako takový výlet, ale potom jsem se začal zapojovat, prodávat, mluvil jsem s lidmi a nakonec i manipuloval s penězi ... Dnes už vedu malé týmy – před onemocněním

jsem vedl až tisíc lidí – starám se o skupinky studentů a dávám jim úkoly, takže pomáhám farmářovi. A to mě baví, jsem rozený vůdce, to mi dřív říkalo mnoho lidí.“ (I2)

Z popisu klienta vyplývají některé důležité charakteristiky: Návaznost prací na jeho dřívější povolání (stavitel a manažer) a dále pozvolné stupňování náročnosti aktivit a zodpovědnosti podle vývoje jeho zdravotního stavu a postupného zvyšování sebevědomí. Návaznost a upotřebitelnost v životě, stejně jako přizpůsobení schopnostem klientů jsou významné u většiny zaznamenaných aktivit a dovedností při nich naučených.

Vybrané aktivity musí být především vhodné a odpovídající cílové skupině a cíli služby, a jak dosvědčuje informant z farmy Highfields pracující s problematickou mládeží, není někdy snadné na správnou činnost hned přijít:

„Vejce nejsou náhoda. Vyzkoušeli jsme všechny možné druhy faremní produkce, než jsme na ně přišli. Měli jsme prasata a další zvířata. Ale ta se nakrmí a pak už není co dělat. A pěstování zeleniny tyhle mladé lidi nebaví. Vejce jsou pro tento účel jednoduše dokonalá. Je to neustálý koloběh, který dovede udržet pozornost na dlouhou dobu. ... A děti se zároveň učí mnohým věcem, šetrnému zacházení, počítání, musí se naučit rozpoznat různé druhy a kvalitu. Free-range vejce jsou zároveň výhodnou tržní komoditou, protože britský trh spěje k tomu, že všechna vejce budou muset být free-range.“ (I3) U této farmy tedy hrálo při výběru činnosti roli hledisko ekonomické výhodnosti a zároveň zajištění trvalé aktivity pro studenty.

Zemědělské a farmářské činnosti u mnohých organizací nejsou jediným zaměřením:

„Ideální je ta pestrost, střídání činností, což je i nutné a což děláme, takže mně to přijde ideální, že ten klient má ty domácí práce, pak ho to přestane bavit, tak jde do dílny, tam vyrobí něco, co může někomu dát nebo to může sám prodávat, připadá si potřebný, a pak ta zahrada, kde má zeleninu na talíři, kterou si sám vypěstoval, pobyt v přírodě. K tomu samozřejmě ještě nějaké ty výlety, takže to, co ten klient si projde během týdne, tak je vlastně pestré, ... střídání činností, střídání rytmu a tady toho všeho.“ (I8)

Výběr aktivity má důležitou motivační roli a právě starání se o zvíře pro mnoho klientů může být nová, zajímavá práce. Informant hodnotí práci s rostlinami a zvířaty vzhledem k motivaci: „Protože ta práce v zemědělství je, řekněme těžší nebo ... klient se do ní tolik nehrne, protože se zamaže a podobně, takže motivace musí být. Výhoda obecně tady v Camphillu je, že vlastně ten klient je doma. Čili on cokoli dělá, dělá pro sebe. On to ví a to je jeho největší motivace. ... Prostě co si zasadíš, to pak sníš, máš to na talíři a on to vidí. Takže ta zpětná vazba pro toho klienta, je to pro něj logické, jasné, rozumí tomu. ... A pak obecně pro klienty nebo pro děti někdy je ta práce třeba u zvířat daleko zajímavější

než v rostlinné výrobě ... čili taková práce u koní, tak tam je to zas asi jiná situace než u nás, když my tady zvířata nemáme a máme jenom tu zeleninu, takže tam bych viděl asi větší perspektivu, jak pro klienta, tak pro toho farmáře.“ (I8)

Také poskytovatelka chráněného bydlení pro lidi s mentálním postižením vidí práci se zvířaty jako potenciální nabídku pracovní aktivity pro své klienty pozitivně „Myslím, že by to uvítali, spousta našich klientů má ráda zvířata a protože bydlí v Praze, tak to většinou není reálné, aby tady v bytech ta zvířátka měli, kromě malých domácích rybiček, želviček, takže myslím si, že pokud by tam byli koně a podobně, že by to uvítali.“ (I13)

Zároveň však si je vědoma určitých rizik, která by práce se zvířaty pro její klienty znamenala. „Určitě by záleželo, jaká zvířata, tam je vždycky riziko. A z hlediska našich klientů určitá rizika vždycky jsou, ať už s dopravou na tu farmu nebo protože spousta klientů užívá nějaké léky a asi polovina jsou epileptici, takže občas hrozí záchvaty, takže taková rizika určitě, přece jen záchvat u koně – asi by to nebylo příjemné. ... A spousta těch klientů má právě i omezení, co se týče velké fyzické zátěže.“ (I13)

Je tedy více hledisek, která je nutné zvážit při výběru aktivity. Z rozhovorů vyplynulo hledisko atraktivity činnosti, souladu s cílovou skupinou a schopnostmi klientů, využitelnosti naučených dovedností, vyváženosti přínosu aktivit a míry rizika, pestrosti aktivit a ekonomického prospěchu pro organizaci.

3.2.5.1. Zvířata

Zvířata hrají zásadní roli v mnohých z činností care farming. Aktivity se zvířaty mají různé podoby. Ty, které jsem měla možnost pozorovat, bych rozdělila na dvě hlavní oblasti: Terapeutické a pracovní. V terapeutických je využíváno především fyzického kontaktu se zvířetem pro působení na psychiku i senzomotorické funkce. Pracovní aktivity jsou spíše hospodářského charakteru, kde klienti pečují o zvířata, krmí je a starají se o jejich příbytky. (Samostatnou oblastí pak jsou asistenční zvířata, která jsou podle mého názoru již mimo rámec care farming).

Chtěla bych se zaměřit na zásady, které jsou důležité pro každého poskytovatele, který chce svým klientům aktivity se zvířaty poskytnout.

Výběr zvířat závisí na konkrétních klientech, kteří s nimi budou v kontaktu, zvláště u terapeuticky zaměřených aktivit. Každý klient má jiné nároky, možnosti a omezení:

„Tady na farmě každý klient objedná tak pět koleček na koni a pro ty, co se bojí nebo nemohou třeba kvůli epilepsii, je doteková terapie, kartáčování a podobně. ... Někteří

klienti se zvířat moc bojí a někteří se zas až moc nebojí. Nebo se bojí jen některých zvířat.“ (I10)

Všichni informanti pracující v terapiích se zvířaty se shodují, že zde jsou na zvířata velké nároky. Terapeutická zvířata musí být pro tento účel testovaná a musí vydržet zacházení klientů, které je někdy hodně kontaktní a může být i neočekávané. Po terapii je nutné, aby zvířata dostala dost prostoru pro odpočinek. Informantky dávají příklad na psech a koních:

„Ten pes je z canisterapie dost unavený. Potom zas musí jít na procházku, dostat volnost a nějakou tu odměnu. A nesmí se nikdy bít.“ (I10)

„Hipoterapii musí dělat odborník a ten kůň se musí pro každé dítě správně vybrat. Jinak to dítě může i poškodit. ... Hipoterapie je pro ty koně šíleně vyčerpávající. Takže nesmí to dělat v kuse.“ (I11)

Z citací plynou důležité zásady, které je třeba si uvědomit a dodržet při poskytování zooterapií. Aby měly efekt, musí být prováděny školeným odborníkem, s pečlivě a individuálně zvoleným zvířetem a zvíře má právo na odpočinek a volný čas.

Trochu jiná je situace u pracovních aktivit s hospodářskými zvířaty, ale i ty mohou být pro zvíře náročné. V každém případě musí být zvířata zdravá a očkovaná „což chodí kontrolovat veterinární správa“ (I10) a je povinnost zaručit maximální bezpečnost. „Vše musí být označené a zabezpečené, aby nic nemohlo utéct ... zvířata nesmí kousat a být divoká ... musí tu být klid a u zvířat stálý dohled.“ (I10).

Při využití zvířat pro care farming je tedy nutné dbát na vhodnost zvířat pro klienty, zajistit welfare zvířete a maximální bezpečnost pro všechny.

3.2.6. Motivace

Kategorie motivace navazuje na kategorii činnosti, ze které vyplynula motivace jako důležitý pojem ve vztahu k aktivitám care farming. Téma motivace se objevovalo ve většině rozhovorů. Jedná se o motivaci klientů i poskytovatelů k tomu, aby se aktivit care farming účastnili.

3.2.6.1. Motivace klientů

Z předchozí kategorie je patrné, že práce se zvířaty je velkým motivačním faktorem pro klienty. Z rozhovorů se dále ukazuje, že zaměstnanci a jejich přístup ke klientům hrají neméně důležitou úlohu:

„Zvířata jsou pro klienty velká motivace, a taky vstřícný personál.“ (I7)

To dokazuje i výpověď klienta farmy Fordhall: „Velmi si rozumím s farmářem a on rozumí mně a nechá mě pracovat, jak můžu. Díky němu jsem se tu hned cítil bezpečně ... myslím, že pro nikoho jiného bych takhle jako dobrovolník nepracoval.“ (I2)

V podobném smyslu byla i odpověď klienta Camphillu, který na otázku, proč si vybral zrovna Camphill, uvedl: „Je to tu pěkné. A nejvíc se mi líbili asistenti (uvedl jména dvou asistentů).“ (I9)

Dalším pojmem byl výdělek. Ten je z pochopitelných důvodů velkým motivačním faktorem, zvláště je-li činnost pro klienty denní náplní, tedy prací, jak upozorňuje informantka pracující v chráněném bydlení pro mentálně postižené: „A teď mě napadá jedna otázka, mám to vnímat tak, že by to byla práce, za kterou by dostávali nějaké finanční ohodnocení nebo jenom jako rehabilitace? ... Musím říct, že naši klienti preferují práci, kde by si mohli vydělat i nějaké finanční prostředky, to je pro ně dost podstatné.“(I13)

Totéž ukazuje i výpověď klienta farmy Fordhall, který přestože kladně hodnotí své působení na farmě, nese těžce nemožnost normálně si vydělávat: „Před rokem bych se vysmál, kdyby mi někdo řekl, že budu pracovat pro někoho zdarma. Mám rád peníze. Teď mám z důchodu strašně málo na základní potřeby. Zoufale chci zpět do práce, ale vím, že ještě na to nemám.“(I2)

Protože však aktivity care farming jsou většinou pojímány jako rehabilitace spíše než zaměstnání a poskytovatel musí často vynaložit víc prostředků, než zapojením klientů získá, jsou u většiny mnou navštívených poskytovatelů pro klienty bez peněžní odměny.

Některé organizace odměnu poskytují, např. na farmě Skalka klienti, kteří se účastní pracovní terapie a uklízejí stáje, finanční odměnu dostávají. Nejsou to velké částky, ale mohou je utratit v obchůdku v areálu ústavu, který prodává zboží za symbolické ceny.

V motivaci hraje vždy roli individualita, protože je přirozené, že každého člověka motivuje a baví něco jiného. Ne pro všechny klienty musí být care farming zajímavou možností. Je vždy nutné individuálně posoudit, jaká služba a aktivita bude pro určitého člověka přínosná. Musí mít možnost si to předem rozmyslet a vyzkoušet. To potvrzuje asistent Camphillu: „Obecně platí, že přijímáme klienty, kteří o tom vědí, že ta terapie probíhá v těch třech různých oblastech, takže k tomu musí mít nějaký vztah, vlastně to

zohledňujeme hned na začátku. Musí nějakým způsobem akceptovat tu práci v zemědělství a v dílně, aby to, co tato organizace nebo tento projekt nabízí, aby to mohl využít. To je kritérium – hlavní.“ (I8)

3.2.6.2. Motivace poskytovatelů

Co se týče poskytovatelů care farming, mohou to být farmáři nebo poskytovatelé sociálních a zdravotnických služeb. Z charakteru služby je patrné a rozhovory to dokládají, že v obou případech je nutná pro motivovanost kombinace vztahu ke zvířatům nebo rostlinné produkci a touha pomáhat lidem se znevýhodněním.

Podle farmáře z farmy Highfields tento vztah pramení již ze samotné podstaty farmaření, kde vidí souvislost mezi péčí o půdu, zvířata a rostliny a o člověka „Farmáři jsou pečující lidé.“ (I3) Zároveň však upozorňuje, že starat se vedle farmy i o lidi není pro každého a je to velká zodpovědnost nejen pro farmáře samotného, ale i jeho blízké:

„Člověk musí cítit určité volání (calling) nebo touhu nebo mít dar pracovat s klienty ... a celá rodina s tím musí souhlasit.“ (I3) V jeho případě toto volání bylo dané cílovou skupinou: „Nechtěl jsem se starat o nemocné, ale o zdravé mladé lidi, kteří potřebují probudit a poznat, co je přijetí. Těm chci pomáhat.“ (I3) Nyní po mnoha letech má s nimi již velkou zkušenost: „Nemůžeme k sobě vzít velký počet dětí. Ale jsme připraveni vzít ty nejhorší.“ (I3)

Začínající poskytovatelka také mluví o svém přání pomáhat lidem a sdílet svou zkušenost: „Moje rozhodnutí ovlivnila má osobní životní cesta a zkušenost a touha pomáhat lidem, kteří procházejí podobnými problémy.“ (I6) Zároveň mluví o pracovní satisfakci: „Dospěla jsem do věku, kdy uvažuji nad svým životem a chci, aby mi práce přinášela uspokojení.“ (I6)

Na farmě Fordhall má farmář kladnou zkušenost s klientem a ta motivuje farmu rozšířit do budoucna služby care farming. Navíc klient přispívá k produkci, takže je pro farmáře pomocí.

V teoretické části jsem uvedla, že i ekonomické hledisko může být významnou motivací (finanční příspěvky státu na care farming v Norsku motivují farmáře pro založení služby a umožňují jim zachovat rodinnou farmu, když samotná produkce není dostatečně výdělečná). U žádného z mnou navštívených poskytovatelů nebyla tato motivace aktuální, protože žádný z nich nedostával za klienty významnější částky. Spíš naopak, většinou se jednalo o aktivitu ekonomicky nevýhodnou.

Motivace je nutným předpokladem účasti v care farming, ať již u klienta nebo poskytovatele. U klientů je podle výstupů výzkumu hlavní motivací druh činnosti a přáním často nenaplněným být finančně ohodnocen, jedná-li se o pracovní aktivity.

Pro poskytovatele je významná touha pomáhat na jedné straně a přínos pro farmu v některých případech na straně druhé.

3.2.7. Právní formy organizace

Pro přehlednost zde shrnuji modely navštívených organizací:

Farma Fordhall – komerční farma v nájmu, vlastněná komunitou neziskových akcionářů

Farma Highfields – soukromá komerční farma

Farma Blore Heath – soukromá komerční farma

Farma Baileys Barn – soukromá komerční farma

Camphill České Kopisty – občanské sdružení, poskytovatel sociální služby

Farma léčebny Bohnice – součást státního zdravotnického zařízení

Farma Diagnostického ústavu Tloskov – součást státního sociálního zařízení

Středisko ekologické výchovy hlavního města Praha Toulcův dvůr – sdružení neziskových organizací spravující objekt vlastněný Magistrátem hl. m. Praha

Sociálně terapeutické centrum Tábor – občanské sdružení a nadace

3.2.8. Personální zajištění a kompetence

Již v teoretické části jsem nastínila otázku personálního zajištění služby care farming. Z praktické zkušenosti se ukázalo, že počet, vzdělání a kompetence zaměstnanců pracujících v rámci poskytování care farming závisí především na druhu organizace, míře propojení produkce a péče, počtu klientů, typu jejich problémů, a také na tom, zda farma spolupracuje v rámci care farming s jinou institucí.

U navštívených britských farem existuje vždy určitá míra spolupráce s institucí zajišťující zdravotní a sociální služby. I začínající britští farmáři volili cestu spolupráce s institucí jako první krok. Zatímco farmář poskytuje prostředí a pracovní náplň, instituce zajistí samotné klienty a případné asistenty, kteří s nimi budou pracovat. Farmáři mají též zájem účastnit se práce s klienty, ale protože zároveň nesou zodpovědnost za produkci a vzhledem k jejich náplni práce a zkušenosti z jiné oblasti než péče o člověka, nemohou

vždy zaručit dostatek času na klienty ani kompetencí pro práci s nimi. Díky vzájemné spolupráci se všichni od sebe mohou učit a získávat nové dovednosti – farmář, asistent i klient. U některých farem dochází ke kombinaci kompetencí farmáře a pečující osoby.

Míra asistence by v ideálním případě měla postupně klesat. V případě farmy Fordhall klient, se kterým jsem vedla rozhovor, působí na farmě již dlouho (v době rozhovoru téměř rok). Ze začátku potřeboval asistenci poskytovanou ze strany instituce, ale postupem času se z něj stal samostatný dobrovolník, a proto již asistenci na místě nepotřebuje a podpůrnou roli přebírá farmář. Instituce nadále tvoří zázemí a poskytne pomoc v případě potřeby: „Ze začátku se mnou byl mentor, který mě vlastně sem dostal, dostal mě přes práh farmy, kde jsem měl interview s týmem farmy. Ale jakmile jsem se seznámil s farmářem, cítil jsem se v bezpečí, ... on je velmi starostlivý člověk. ... Takže ze začátku jsem potřeboval pomoc mentora. ... Dnes mám stále pravidelný kontakt se svým rehabilitačním týmem, ale už zdaleka ne tak často. Teď to funguje tak, že mi zavolají, jen když se dlouho neozývám. A já zavolám jim jen, když mám nějaký specifický problém. ... A také mě pravidelně kontrolují lékaři, jestli jsem opravdu pořád nemocný, protože dostávám podporu od státu.“

Tak jak je care farming prolínáním oblastí a oborů, dochází v něm často k prolínání kompetencí zaměstnanců. Typickým příkladem je situace farmy Highfields, protože farmář (manažer farmy) zároveň pracuje s klienty (studenty) a další zaměstnanci jsou zaměstnáni za účelem produkčních činností i práce se studenty: „Zaměstnanci musejí být oddaní své práci. Sběrači vajec jsou zároveň učiteli a supervizory studentů. Musí mít jasno v otázce „Proč jsem tady? Abych sbíral vejce nebo abych pomáhal studentům?““ (I3)

Z uvedené citace vyplývá, že na zaměstnance jsou kladeny poměrně vysoké nároky a musí prokázat schopnosti v obou zaměřeních své práce, které se kombinují – produkčním a pečujícím/výukovým. Proto je výběr zaměstnanců na pozice průvodců studentů prováděn s maximální pečlivostí. Důraz je kladen na empatii a motivovanost spíše než na typ vzdělání: „V současnosti máme šest zaměstnanců na plný úvazek a čtyři na částečný. Nepožadujeme žádné speciální vzdělání, ale nutná je jejich opravdová motivovanost a oddanost našemu projektu. Snažíme se mít mezi zaměstnanci rovnoměrný počet mužů a žen a preferujeme křesťanské vyznání, protože projekt probíhá v křesťanském duchu.“ (I3)

Spolupráce studentů a jejich mentorů/učitelů na farmě Highfields je velmi intenzivní: „Studenti pracující na farmě mají u sebe po celou dobu supervizora, se kterým pracují jeden na jednoho.“ (I3) Tato intenzita je nutná, protože farma přebírá „nejhorší případy“ mladých lidí vyloučených ze školy kvůli problémům s chováním.

U organizací navštívených v České republice převažoval model care farming jako součásti sociální nebo zdravotnické služby. Zaměstnanci pracující s klienty jsou tedy často odborníci zdravotnických a sociálních profesí (sociální pracovník, ergoterapeut, fyzioterapeut...). Dále, zvláště je-li používáno větší množství zvířat, je třeba zaměstnanců, kteří jsou odborníci v péči o zvířata, tedy z řad farmářů, zootechniků a ošetrovatelů zvířat. Často dochází podobně jako u britských farmářů ke kombinaci těchto kompetencí. Například na farmě Skalka pracují odborníci přes chov hospodářských zvířat, koní a jezdeckví, kteří se pro silnou motivaci pracovat s klienty ústavu sociální péče dovzdělali v oblasti sociální práce.

Pro poskytování hipoterapie je nutné zdravotnické vzdělání (fyzioterapeut, lékař) a specializace v hipoterapii. Toto je uplatňováno např. na bohnické farmě.

Toulcův Dvůr je model organizace, která využívá farmu k velkému množství (převážně neprodukčních) účelů (vzdělání, záchrana genofondů plemen, ekologické programy, care farming), na kterých se podílí řada zaměstnanců s odpovídajícími kompetencemi. Klienti care farming přicházejí a věnuje se jim asistent zaměstnaný speciálně pro tuto činnost.

I u care farming využívajícího rostlinné produkce je třeba odborné kompetence, jak dokládá situace v Camphillu, který v poměrně malém týmu lidí vedle sociálních pracovníků zaměstnává i jednoho zahradníka a administrativní sílu, a protože kombinuje care farming s dalšími činnostmi, odrazí se to v rozložení kompetencí: „V domě jsou neustále dva lidi ... a využíváme i dobrovolnické činnosti ... třeba na ty víkendy ta pomoc není potřeba odborná, je to tak na ty výlety, jak jsme dělali dneska a podobně a nám se odlehčí, když tady může být jeden pracovník jenom s někým zaškoleným ... Na půl úvazku tady je zahradník, protože to pole víc neuživí a nemáme víc peněz, pak tady je paní v kanceláři a ... pět lidí se točí okolo dílen a domu dohromady, okolo domu vlastně dva lidi a okolo dílen ti tři ... Máme rozdělené kompetence, každý si zodpovídá za něco, za svoji oblast, a když jsou klienti zrovna v té činnosti, v tom místě, tak za ně zodpovídá tento člověk.“ (18)

Dobrovolníci, které zmiňuje informant, jsou podle mé zkušenosti běžným fenoménem v sociálních službách, neziskových organizacích i na malých farmách, takže mne nepřekvapilo, že jsem se s jejich zapojením setkala prakticky u všech navštívených organizací. Jejich pomoc se uplatňuje v široké oblasti od produkčních zemědělských činností po práci s klienty, i jako administrativní podpora. U některých organizací hrají dobrovolníci velmi důležitou roli a zastávají velké množství práce.

Ukázalo se a je zřejmé, že u osob pracujících v rámci poskytování care farming jsou potřebné kompetence v péči o člověka i o zvířata/rostliny. Procesu se účastní samotní farmáři nebo pracovníci zaměřeni na péči o zvířata a zaměstnanci organizace poskytující služby, kteří mají rozdělené kompetence a úzce spolupracují, anebo dochází k integraci kompetencí u zaměstnanců poskytovatele. K prolínání kompetencí dochází v určité míře vždy. Farmář nebo koordinátor jednotky poskytující care farming je manažerem, ale má úzké vazby na klienty a většinou s nimi i pracuje. Zaměstnanci se spolu s klienty zúčastňují procesu péče o zvířata či rostliny a zároveň poskytují podporu klientům. Je u nich kladen důraz hlavně na motivovanost pracovat na pomezí oblasti péče o člověka a o zvířata/rostliny. Míra jejich asistence závisí na klientech a měla by se postupně snižovat, pokud lze. Další zaměstnanci, kteří se neúčastní přímo práce s klienty, jsou administrativní pracovníci a zaměstnanci pracující v zemědělských a produkčních činnostech u těch poskytovatelů, kde produkce nebo péče o zvířata pro jiné účely je cílem spolu s care farming. Důležitou roli hrají i dobrovolníci.

3.2.9. Financování

Zdroje financování programu care farming u navštívených organizací v zásadě spadá do těchto oblastí: Zemědělská produkce, příspěvky státu, granty, dary, příspěvky klientů.

Zemědělská produkce je hlavním zdrojem pro obě navštívené britské farmy s již fungující službou care farming. Farma Fordhall nemá zatím žádné zvláštní náklady na klienty, protože klientů je málo, dopravují se sami a pracují jako dobrovolníci bez potřeby asistence. Farmář si však musí vyhradit určitý čas na konzultace s klienty.

Farma je vlastněna komunitou neziskových akcionářů, které rodina nájemníků spravující farmu hradí nájem. Zisk z prodeje akcií je vložen do rozvoje organizace. Protože je farma multifunkční, využívá vedle zisku z prodeje možnosti různých grantů a státní podpory poskytované pro pomoc malým farmám a na různý typ činnosti.

Majitel farmy Highfields věnuje velkou péči jejímu poslání pomáhat mladým lidem s problémovým chováním. Zároveň však je přesvědčen, že závislost na vnějším financování by byla pro jeho projekt škodlivá. „Komerční aspekt farmy je to, na co farmáři poskytující care farming často zapomínají. ... Před založením služby care farming je třeba mít zavedený životaschopný komerční projekt.“ (I3) Tento přístup mě zaujal, protože opravdu většina poskytovatelů, se kterými jsem se setkala, ať již v realitě nebo

prostřednictvím literatury, byla alespoň do určité míry závislá na financování skrze systém služeb nebo granty.

Informant je velmi hrdý na to, že celý produkční proces jeho farmy poskytuje službu mladým lidem a zároveň je farma finančně soběstačná. Aby to bylo možné, musel najít vedle produkce potravin více zdrojů příjmu, například zavedl drobné poplatky za vstup veřejnosti na farmu, která je uzpůsobená pro procházky, kavárnu, možnost sponzorovat zvířata nebo organizování dětských oslav. Farmář má obchodní aspekt stále na zřeteli: „Když se mne lidé ptají, jak mne mohou podpořit, říkám ‚Kupujte naše vejce.‘“

Přesto zde existují také další zdroje, farma se nebrání podpoře z grantů, má-li tu možnost, nechce však na nich být závislá. Na pobyt dětí přispívá jejich vzdělávací instituce. Někteří zde absolvují alternativní formu studia, jiní částečně navštěvují i jinou vzdělávací instituci.

Farma je tedy finančně soběstačná, ale zapojení studentů značně sníží efektivitu práce, proto nedochází ke generaci většího zisku.

Jedinou z navštívených českých organizací, fungující na podobném principu, je farma psychiatrické léčebny Bohnice. Zřizovatelem léčebny je Ministerstvo zdravotnictví a je příspěvkovou organizací, financovanou zdravotními pojišťovnami podle počtu ošetrovacích dnů. Ministerstvo zdravotnictví poskytuje dotace na stavby, stroje a zařízení investičního charakteru. Farma spadá pod rozpočet léčebny a zároveň má vlastní zdroje příjmu: Z prodeje pěstovaných plodin a chovaných masných zvířat, z poplatků za hipoterapii (kterou využívají pacienti jiných zařízení) a z pronájmu prostor pro ustájení soukromých koní. „Farma není prodělečná.“ (I11).

Žádná z ostatních českých farem neprovozuje významnější produkční činnost. Farma Skalka je financována ze státního rozpočtu a příspěvků na péči klientů jako služba Diagnostického ústavu sociální péče zřízeného Ministerstvem práce a sociálních věcí.

Středisko ekologické výchovy hlavního města Prahy Toulcův Dvůr je spravováno zájmovým sdružením čtyř neziskových organizací a jeho vlastníkem je Magistrát hlavního města Prahy, který též podporuje provozovanou činnost. Další prostředky jsou získávány především z grantů. Program Care Farming je poskytován klientům zdarma. „Je to bezplatné z obou stran...normálně jinde za to klienti platí, vlastně za chráněné dílny. My nejsme oficiálně chráněná dílna, ale uvažujeme o zavedení sociálního podnikání, což by byla kuchyň.“ (I7)

Sociálně terapeutické centrum Tábor a Camphill České Kopisty jsou zřízeny občanskými sdruženími a klienti přispívají na sociální službu chráněné bydlení a centrum denních služeb.

Neziskový charakter organizací přináší závislost na financích od státu a grantech, a tedy nejistotu:

„Můj plat jde z ministerstva, z kraje tedy vlastně, a pak ještě ty evropské strukturální fondy, to je ten SROP a vlastně se musí vytvořit projekt, na který získá ta organizace nějaké peníze. Vlastně z toho kraje ti chodí peníze ... na celý rok, a z toho SROPu jsou další peníze na další nadstandardní provoz, na dílny ... a úplně nejtěžší je sehnat peníze na investice, investiční peníze vlastně nejsou, to ti skoro nikdo nechce dát. Ale všechno to je o tom, že si to musíš napsat sám a taky se stane, že něco napíšeš a nic ti nevyjde, a pak je to takové pracné, nejisté. Nepřidá to na klidu žádné neziskové organizaci. ... vlastně to, co nás trápí, by bylo v ideálním případě sehnat zbytečné dva tři miliony, opravit dům vedle, mít tady dvě komunity a tím bychom mohli zdvojnásobit nebo zvětšit počet zaměstnanců. Bylo by to takové jako - když už tady ty dílny jsou, byly by víc využité, bylo by to takové plnější...to je náš cíl.“ (I8)

Podobnou situaci líčí i informantka z Toulcova dvora: „Donedávna jsme tu měli tři skupinky lidí na pracovní terapii, ale museli jsme to omezit, protože nejsou peníze. Měli jsme to z evropského projektu, ale ten se nepodařilo obnovit, protože klienti jsou nevýděleční.“ (I7)

Otázka financování sociálních a zdravotních služeb je vždy palčivá. Při svém výzkumu care farming jsem se s ní opakovaně setkávala. Klienti v některých případech mohou být výhodnou pracovní silou, ale jen do určité míry. Na prvním místě je vždy jejich rehabilitace a ve všech případech širšího záběru care farming v organizaci jsem se setkala s poměrně vysokou nákladovostí programu. Přístup poskytovatelů je v zásadě dvojitý: Někteří berou farmu jako produkční jednotku, která, přestože poskytuje care farming, by měla zůstat výdělečná. Jiní poskytovatelé vnímají svou službu jako pomoc klientovi a spíše ji řadí na rovinu ostatních sociálních služeb, včetně jejich financování státem, granty a příspěvky klientů.

3.2.10. Potenciální poskytovatelé a uživatelé care farming

Vedla jsem rozhovor se dvěma odborníky ze zdravotní a sociální oblasti: Se sociální pracovnící pracující v chráněném bydlení jako vedoucí a s praktickou lékařkou, která mimo jiné řeší problematiku doporučování dlouhodobé péče pro své pacienty.

Zajímalo mne, jestli mají povědomí, že existuje možnost aktivit care farming. Ukázalo se, že mají určitou představu, jak ukazuje citace sociální pracovníce: „O práci na zahradě nebo se zvířaty jsem slyšela už několikrát. Tady v Praze myslím že Toulcův dvůr, tam jsou koně a tak. ... Myslím, že to není nic nového, ale aby to bylo pojímané celkově jako celá farma, tak to jsem zaslechla mám pocit jenom jednou někde tady v Čechách, jmenuje se to Lukov. Tam se měla zřídit farma nebo spíš statek tomu říkají, a že by tam měli být hendikepovaní lidé, kteří by se tam starali o zvířata. Zatím ale nemám potvrzené, že už to proběhlo. ... Naši klienti chodívali do chráněné dílny, které se říkalo Zahrada a tam probíhaly nějaké takové práce, pěstování zeleniny, kytičky...“ (I13)

Lékařka se zmínila o terapeutických prvcích care farming: „Něco jsem zaslechla, hlavně o hipoterapii a potom lázně, které mají přírodní prostředí a parky na procházky, což je zásadní prvek léčby a také důvod, proč je tam posílá, jinak by se mohli léčit doma.“

Dále se informantky zamýšlely nad vhodností care farming pro jejich klienty/pacienty:

Sociální pracovníce viděla care farming především jako pracovní příležitost. Výdělek je pro její klienty důležitý. Klienti chráněného bydlení však již jsou poměrně samostatní a informantka se obávala, že na farmě jako formě této služby by mohlo dojít k jejich opětovnému vyčlenění:

„Mám pocit, že jsou to dvě různé věci. Že chráněné bydlení je, bude a mělo by být něco jiného a ta farma je taky něco jiného. ... Ta naše vize je trochu jiná, kdy náš cíl je, aby ti klienti mohli někdy v budoucnu žít sami v těch svých domovech, aby to bylo co nejvíc podobné žití nás běžné populace. A směřuje to k tomu začlenění, kdežto tohle je spíš trochu zase vyčlenění na tu farmu. ... A vidím to, jak by se to dalo propojit, že ti klienti, kteří bydlí v chráněném bydlení, by tam mohli dojíždět jakoby do práce a pak se zase vracet ... Myslím, že by to nebyl problém, ale bylo by nutné zajistit dopravu. Pokud by bylo reálné jezdit tam autobusem, třeba kdyby fungoval svoz, tak myslím, že by s tím problém neměli ... někteří by to jistě uvítali. Ale těžko to propojit do jednoho s tím chráněným bydlením – aspoň tady v Praze, možná někde na venkově v rámci nějakého statku by to bylo jiné.“ (I13)

Dále se informantka zamýšlela nad klienty s mentálním postižením všeobecně:

„Myslím, že to je ideální pro někoho, kdo jde poprvé do sociální služby, kteří jsou v uvozovkách nováčci v sociálních službách a šli by rovnou tam. Já si nějak pořád nedokážu představit, že by ti naši klienti, kteří už jsou zvyklí na tu nezávislost toho chráněného bydlení, že by najednou šli do jakoby té farmy. Ale třeba pro mladé nové, kteří zrovna dokončili nějakou školu a teď chtějí jít do sociální služby, tak farma ideální.“ (I13)

Z názoru informantky vyplývají některá hlediska care farming, která považuje za zásadní pro jeho využití u klientů chráněného bydlení v Praze: Služba by je neměla vyčleňovat, mohla by být skutečnou výdělečnou prací, ze které by se klienti vraceli do svého bydlení. Informantka se obává, aby farma nepůsobila jako komunita, kde je pořád skupina vyčleněná z populace. Care farming jako pobytovou službu by spíše doporučila pro jiné cílové skupiny - pro klienty začínající ve své první sociální službě nebo pro místní komunitu na venkově, kde je lepší přístup k farmám.

Lékařka nahlížela na care farming jako možnost rehabilitace a dlouhodobé péče pro některé své pacienty: „Já léčím osoby po cévních mozkových příhodách, a také hodně starých lidí, kteří se děsí odchodu do ústavu a ztráty samostatnosti, a o ústavu uvažují jako o místě, kde se čeká na smrt. Pak také pořád přibývá lidí s depresemi a lidí ubitých civilizačním tlakem a pobyt v přírodě je jejich sen – některých. Tak pro ty všechny bych to považovala za dobrý nápad. ... Protože pro ně je k dispozici nějaká krátkodobá rehabilitace nebo lázně, ale co pak? Nemám tedy nic, kam bych je s chutí mohla poslat. ... Ráda bych jim poradila, ale narážím na nedostatečnou a někdy i nepřehlednou nabídku služeb a pro mě jako pro doktora je často těžké zjistit, kde jaké organizace jsou nebo jestli mají volná místa.“ (I14)

Informantka vnímá určité mezery v nabídce služeb pro pacienty s potřebou dlouhodobé péče. Care farming vidí jako vhodnou možnost pro cílové skupiny především seniorů a lidí s depresemi. Zmiňuje se o souvisejícím problému nepřehlednosti dlouhodobých služeb, kterou jako praktická lékařka vnímá. Z toho vyplývá nutnost případných poskytovatelů vytvořit přehledný informační systém, který by lidem z praxe umožnil orientaci a usnadnil problematickou oblast návaznosti dlouhodobé péče.

Informantka dále navrhuje některé konkrétní nápady využití care farming u definovaných cílových skupin:

„U těch lidí s dlouhodobou péčí základ je v tom, jak a kde bude žít. ... něco takového bych ráda využila pro staré lidi, kteří nejsou příliš nemocní – zahrádka a zvířata, už jen že by se mohli na ně dívat a podle svých možností trochu pracovat, nějaké jednodušší práce,

stříhání keříků a tak. Aby se zapojili do dění v okolí, v přírodě, dost prostoru aby tam vůbec měli a mohli do něj vstupovat. A třeba mít tam i malou výrobu a možnost si přivydělat a za ty peníze si koupit třeba zájezd. Nebo třeba by tam mohli mít malý obchůdek. Myslím, že lidi netouží po luxusu a extra službách. Spokojili by se se skromným zařízením, ale s inspirujícím prostředím. Což je v uzavřeném domě vždy složité.

A při těch farmách – to bych viděla hlavně pro ty depresivní lidi. Fyzická práce a čerstvý vzduch. Já doporučuji odpočinek, dovolené, ale oni jsou často v dlouhé pracovní neschopnosti, často dospějí i do invalidního důchodu. Ale tohle by se dalo použít. Jako jedna z nabídek, bylo by to dobré. Aspoň by si vyzkoušeli, že jiný způsob života by jim třeba vyhovoval.“ (I14)

Také vidí určitá rizika: „Asi by se tam museli dovézt. Aby nemocný neměl moc shánění. A muselo by to být sledované, kvůli sebevraždám.“ (I14)

Informantky z oblasti sociální a zdravotní péče se shodují v názoru na užitečnost služby care farming pro typ klientů, se kterými pracují. Zároveň upozorňují na některá možná úskalí, která je třeba zohlednit, především aby farma nezpůsobila vyloučení některých klientů ze společnosti, aby byla zajištěna bezpečnost a v případě využití pražskými klienty se obě zmiňují o nutném zajištění dostupnosti/dopravy na farmu, která by pravděpodobně nebyla přímo ve městě.

3.3. Seznam doporučení pro poskytovatele care farming v České republice

Seznam doporučení je shrnutím základních poznatků získaných na základě studia literatury, kvalitativního výzkumu i vlastní zkušenosti s působením na farmě, s ohledem na české podmínky:

Je určen pro:

- a) pro farmáře uvažující o zavedení care farming,
- b) pro neziskovou organizaci, poskytovatele služeb, uvažujícího o využití zvířat/rostlin a péče o ně jako programu pro klienty,
- c) obecně: pro poskytovatele zakládajícího službu care farming / novou organizaci – terapeutickou farmu.

3.3.1. Co je care farming?

Care farming využívá práci na farmě, činností se zvířaty a rostlinami a podobných aktivit pro působení na lidské zdraví. Svým zaměřením care farming nejčastěji je:

Speciální terapie využívající zvířata, péče o ně a pěstování rostlin. Působení na náladu, sebevědomí, pocit zodpovědnosti apod.

Součástí rehabilitace, např. ergoterapie a fyzioterapie, při které klienti posilují fyzické funkce, sociální dovednosti, pracovní dovednosti a další funkce a schopnosti.

Zařazení lidí s postižením nebo znevýhodněním do pracovního procesu v motivujících podmínkách a činnostech na farmě a s odpovídající mírou adaptací a asistence.

3.3.2. Předpoklady pro založení care farming

U zakládající organizace anebo organizace s existující produkční činností, která chce rozšířit svoji činnost o care farming, je třeba zvážit následující otázky:

Proč zakládat care farming?

Organizace by měla mít definované cíle, kterých chce pomocí care farming dosáhnout, neboli co očekává jako jeho přínos. Může to být např.:

- zpestření života a terapie klientů zařízení
- zaměření na nové klienty motivované pro práci v zemědělství
- prostředek nácviku specifických dovedností
- smysluplná náplň času
- způsob sociálního podnikání nebo zavedení výtěžné činnosti
- v rámci individuálních plánů se definují konkrétní cíle

Je care farming v souladu se zájmy klientů? Je třeba zvážit, zda klienti mají k aktivitám care farming vztah a jestli z nich budou mít prospěch.

Je v souladu se zájmy poskytovatele? Motivace poskytovatele je stejně důležitá. Podle mého výzkumu se motivovanost obou stran ukázala jako zásadní prvek care farming. Otázka motivace se týká celé organizace/jednotky anebo rodiny, která bude care farming provozovat.

Existují kapacity pro care farming? Časové, prostorové, finanční, osobnostní? Založení care farming jako nové aktivity bude zahrnovat zajištění pozemků a/nebo zařízení pro pěstování rostlin či chov zvířat (pole, zahrada, výběh, hospodářské budovy a zařízení,

příbytky pro zvířata, zoomístenost). Minimální požadavky na zemědělské stavby uvádí Vyhláška MZE č. 191/2002 Sb. o technických požadavcích na stavby pro zemědělství.

Důležitým faktorem je i promyslet způsob dopravy klientů do zařízení (zvláště nachází-li se v hůře přístupné oblasti) a jaké zázemí a související služby budou klienti potřebovat (stravování, kuchyňka, ubytování, sociální zařízení) Zde velkou roli hraje, zda se jedná o ambulantní nebo pobytové služby.

Je care farming přínosem pro komunitu? Care farming by mělo vždy být přínosem pro danou komunitu. Je důležité zjistit, jaká je poptávka po službě v komunitě, a zaměřit se na provázanost služeb. Pokud se zakladatel chce zaměřit na novou cílovou skupinu, měl by mít tuto skupinu zajištěnu před zahájením provozu – například lze navázat spolupráci s již existující organizací pracující s cílovou skupinou.

Při zakládání nové služby care farming se vyplatí konzultovat a získat zkušenosti od již existujících poskytovatelů s podobným zaměřením. Příklady některých organizací uvádím v Příloze 2.

Zvedení programu care farming je velký závazek a zodpovědnost, zvláště zahrnuje-li větší zastoupení zvířat. Před jeho zahájením je nutné zpracovat business plán a studii proveditelnosti, vzhledem ke značné nákladovosti programu.

3.3.3. Jaký typ zařízení poskytuje care farming?

V zahraničí care farming často poskytují soukromé komerční farmy. V České republice většinou probíhá pod záštitou zdravotnického zařízení, tedy jako forma terapie, anebo jako součást sociální služby. Často jej poskytují občanská sdružení nebo obecně prospěšné společnosti. Dále může být náplní práce chráněné dílny nebo sociální firmy. Záleží na cílové skupině a cílech, kterých chce care farming dosahovat.

Poskytovatel sociální služby se musí registrovat. O registraci rozhoduje od 1. 1. 2007 místně příslušný krajský úřad. Podmínkou je též splnit Standardy kvality (Příloha č. 2 vyhlášky MPSV č. 505/2006 Sb., prováděcího předpisu k zákonu č. 108/2006 Sb., o sociálních službách). Druhy zařízení sociálních služeb a základních činností při poskytování služeb definuje Zákon o sociálních službách, § 34, 35.

Care farming lze zavést v již fungujícím zařízení jako novou aktivitu anebo založit zařízení na něj specializované.

3.3.4. Jaké klienty a kolik?

Cílová skupina i počet klientů je velmi individuální. Záleží na mnoha faktorech, kterými jsou např.:

- zájem, možnosti a zkušenosti poskytovatele
- poptávka klientů v zařízení / v komunitě
- dostupné a reálné možnosti a kapacita zařízení
- počet klientů koreluje s počtem zaměstnanců
- ostatní činnosti zařízení (komerční, jiné aktivity, terapie a sociální služby..)

Je nutné stanovit, jaká bude role klientů, např. pacient (terapeutická farma), klient sociální služby (centrum denních služeb...), zaměstnanec (např. sociální firma), student (rekvalifikační zaměřený program), dobrovolník (možnost volnočasového zapojení klientů)

Od role klienta se odvíjí, zda klient dostává plat, nebo naopak si platí službu anebo je zapojení z obou stran bezplatné.

V souvislosti s definováním cílové skupiny organizace určuje způsoby, jakými bude informovat své klienty o nabízených možnostech.

3.3.5. Personální obsazení

Druh a počet zaměstnanců vychází z typu a zaměření služby, cílové skupiny, kapacity – počtu klientů, potřeby asistence (míře samostatnosti klientů) a dalších faktorů.

Organizace nejprve zváží, jaké zaměstnance již má, jakou mají zkušenost s cílovou skupinou a s aktivitami care farming? Jaká je jejich motivovanost, ochota učit se a zapojit se do nové činnosti? Jaké zaměstnance bude potřebovat navíc?

V care farming se často uplatňují sociální pracovníci, ergoterapeuti, fyzioterapeuti, hipoterapeuti, canisterapeuti, speciální pedagogové, asistenti, zemědělství odborníci, zootechnici, ošetřovatelé... Lze počítat i se zájmem dobrovolníků.

U všech zaměstnanců je důležitá motivace pro práci zaměřenou na kombinaci péče o člověka a zemědělských aktivit, a zkušenost alespoň v jednom z těchto zaměření a motivovanost pro druhé.

Zastoupení profesí se též bude odvíjet od plánovaného poměru produkce, péče a popř. dalších činností.

3.3.6. Zvířata nebo rostliny?

Z rostlin lze využít jakýkoliv druh pěstovaný pro okrasu nebo jako zdroj potravy (např. zelenina, bylinky). Výhody rostlin oproti zvířatům jsou větší bezpečnost, nižší náklady a nároky na vybavení, snazší možnost produkční činnosti (prodej zeleniny).

Pro některé klienty však může být pěstování rostlin oproti péči o zvířata méně atraktivní a v zimních měsících budou aktivity velmi omezené.

Zvířata využívaná pro care farming jsou hospodářská nebo domácí zvířata. Při pořizování hospodářských zvířat je nutné nejprve zaregistrovat hospodářství a poté evidovat všechna zvířata (podrobněji viz. Příloha 3).

Výhody zvířat jsou velká atraktivita pro klienty, možnost specifických terapií založených na kontaktu se zvířetem a větší oživení činnosti. Nevýhody zvířat jsou vysoké nároky na péči, technické zázemí a hygienická a bezpečnostní opatření, nutnost stálé přítomnosti zodpovědné osoby, vyšší riziko zranění, nákazy nebo alergie. Zvířata určená pro fyzický kontakt a animoterapie musí být pro tyto účely testovaná a cvičená.

Samozřejmě možností je kombinace rostlinných a živočišných zástupců.

3.3.7. Jaký typ činnosti mohou klienti dělat?

Typ aktivit se vždy odvíjí od možností a individuálního zájmu klientů a cílů care farming: Obecně pod činnosti care farming spadá vše, co se přímo i nepřímo týká pěstování a chovu, příklady činností jsou:

Sázení rostlin, plení, zalévání, úklid a údržba, nákup a příprava krmení, vlastní krmení a ošetřování zvířat, přesuny zvířat (na pastvu), procházky, plánování, pozorování, hraní, účast na zpracování a prodeji výrobků/potravin, příprava pokrmů z vlastních produktů, skupinové a individuální aktivity a mnohé další.

Z hlediska celé farmy je nutné určit, jaké procento bude produkce a jaké péče, jaká míra jejich integrace. Zda bude zaměření na proces nebo na výsledek (souvisí s komerčním nebo nekomerčním charakterem činnosti). Od toho se odvíjí typ aktivit a požadovaná efektivita.

3.3.8. Jak bude činnost financována?

Care farming může být financováno: z vlastní produkce (existuje-li produkční činnost s prodejnými výstupy), ze státní podpory (sociální služba), z příspěvků klientů, z grantů a darů, z dalších zdrojů (poplatky návštěvníků, poskytování dalších hrazených služeb). Častá je kombinace těchto způsobů.

Závislost na státní podpoře a grantech často způsobuje tíživou situaci a nemožnost realizovat všechny plány. Proto je možné doplnit zdroje vlastní činností, přestože podmínky pro podnikání malých organizací nejsou optimální.

Kombinace farmaření a péče v sobě nese potenciál možného výdělku z produkce, na kterém se účastní klienti, což pro ně může mít velkou cenu. Mohou se účastnit v různých fázích procesu: Péče o zvířata a rostliny, získávání/výroba produktů, distribuce a prodej produktů. Záleží samozřejmě na typu zařízení, druhu produkce a možnostech a přáních klientů.

V dnešní době se rozrůstá zájem o zdravé produkty, agroturistika a různé alternativní služby v komunitách. Na tuto poptávku mohou odpovědět malé farmy svými produkty a službami. Příkladem je pravidelný rozvoz kvalitní zeleniny od producenta do měst. Zaznamenala jsem velký zájem o tuto službu a malou odpovídající nabídku.

Organizace by si měla stanovit své silné stránky, v čem je dobrá nebo originální a na tuto oblast zaměřit svou činnost.

3.3.9. Bezpečnostní opatření

Umožněním přístupu klientů (a veřejnosti) na pozemek farmy zároveň vzniká nutnost zavést vedle běžných opatření některá pravidla a opatření, která by jinak nebyla nutná či se mohou zdát zbytečná. Provoz zemědělských a farmářských činností s sebou vždy nese zvýšené riziko zranění, nákazy a alergií.

Je tedy nutné dbát zvýšené opatrnosti a dodržovat preventivní opatření, zvláště se zřetelem k některým skupinám náchylnějším k možné úhoně (děti, lidé s mentálním postižením nebo psychózou, senioři...).

Mezi bezpečnostní opatření patří:

- zajištění bezpečných přístupových cest všude, kde se klienti budou pohybovat (bezbariérové adaptace u klientů s motorickým omezením)
- používání ochranných oděvů a pomůcek

- dodržování hygieny – odpovídající zajištění sociálního zařízení
- dodržování školy zad, omezení manipulace s břemeny
- důkladné poučení odpovídající věku, úrovni chápání a specifikům dané skupiny klientů
- pravidelné veterinární kontroly zvířat
- pečlivý výběr zvířat, eliminace nebezpečných zvířat a rostlin, předmětů, nářadí, chemikálií, přípravků, produktů, krmiv a léků
- dodržování řádu při skladování nebezpečných látek a předmětů
- jasná pravidla, kam klienti/dobrovolníci smí a nesmí, co smí a nesmí dělat
- jasné značení (názvy budov a místností, otevírací doby, šipky)
- zajištění odpovídajícího dohledu zodpovědných osob s odpovídajícími zkušenostmi
- ošetření pravidel pro vstup veřejnosti a cizích zvířat
- znalost první pomoci, pohotovost lékárničky
- zajištění nebezpečných terénů (svah, voda, bažina)
- poučení všech zaměstnanců, včetně zaměstnanců, kteří přímo nepracují s klienty, nošení jmenovek
- zpracovat provozní řád, jeho varianty pro zainteresované skupiny – klienti, zaměstnanci, veřejnost, a zpřístupnit jim jej

Správné dodržování těchto pravidel předejde mnohým nedorozuměním, zefektivní práci a v neposlední řadě omezí potenciální nehody a poškození zdraví. Tak jako v každé organizaci, i zde je nutné jasné rozdělení kompetencí a zodpovědnosti, náplní práce.

4. DISKUSE

V diskuzi se budu zabývat některými otázkami a problematickými aspekty, na které jsem narazila při provádění výzkumu a zpracovávání diplomové práce.

Nabízí se otázka, proč využívat zemědělského sektoru jako poskytovatele služeb, se kterými nemá primárně nic společného.

Lze namítnout, že zřizování a provozování zařízení pro care farming je nákladné, může být pro klienty špatně přístupné a možná i nebezpečné. Navíc není dostupný dostatek rigorózních dat z výzkumu a srovnávacích studií, které by prokázaly výhodnost služeb care farming oproti jiným službám, z hlediska výsledků u klientů a z hlediska ekonomické efektivity. Tedy zda nelze dosáhnout stejných výsledků snazší cestou.

V dnešní době je lidská činnost do určité míry uměle rozdělena do sektorů a zodpovědnost za lidské zdraví je přiřazována zdravotnictví a institucím poskytujícím zdravotnickou péči v úzké souvislosti se sociálními službami. Na druhé straně se čím dál více zdůrazňuje zodpovědnost jedince a význam komunitních služeb. Sociální služby hledají nové možnosti co nejpřirozenější a nejkvalitnější péče. Care farming vychází z tohoto přístupu, využití potenciálu komunity (přírodního, sociálního, lidského) pro blaho jejích členů. V určitém smyslu je to návrat zpět k tradičnímu poskytování a vzájemné výpomoci v komunitách.

Samotná interakce postiženého člověka se zemědělskými pracemi je mnohou zkušeností ověřena jako prospěšná, i když i zde je třeba více výzkumu, především srovnání s jinými aktivitami. Na druhou stranu jedinečnost působení přírody podle mne nelze nahradit, vždy hrála a bude hrát svou roli u zdravých i nemocných. Nejlépe je zvolit kombinaci různých aktivit. Care farming může být doplňkem a oživením existujícího spektra služeb.

Je nad rozsah této práce zabývat se multifunkčním zemědělstvím jako celkem. Zaměřuji se pouze na care farming jako jeho součást. Existují argumenty proti konceptu multifunkčního zemědělství, které jej však berou jako celek (tedy netýkají se specificky zaměření na care farming):

„Zatímco ekonomický přínos zemědělství byl vždy uznáván, teprve v posledních dvou desetiletích se začal klást důraz na sociální přínos zemědělské produkce. Evropská unie se stala zastáncem multifunkčnosti a začlenila ji jako základní prvek do evropského modelu zemědělství. Dokonce se stala i ospravedlněním udržování vysokých poskytovaných dotací a ochrany zemědělského sektoru. ... Světová obchodní organizace

klasifikuje multifunkčnost ... jako oblast nenarušující obchod. Avšak existují argumenty, že používání modelu multifunkčnosti ... je jednoduše eufemismus pro ochranářství a krok zpět v liberalizaci trhu.“ (Tully, 2007, s. 1)

Tímto argumentem lze dospět k extrémní situaci, kdy zemědělské farmy se budou zaměřovat více na jiné činnosti než na vlastní zemědělství z důvodu získání dotací (viz kapitola o Norsku, kde farmáři podle výzkumu uvádějí, že přínos z care farming je pro ně lepším příjmem než výnos z produkční činnosti). Toto ale podle mne nehrozí v České republice, kde care farming není komerčními farmami uplatňováno, protože je nevýnosné.

Malý (2004) se zamýšlí nad implikacemi společné zemědělské politiky pro Českou republiku: „Nynější podoba reformované společné zemědělské politiky stále více upouští od podpor poskytovaných na produkci a na výrobek a větší důraz klade na ochranu životního prostředí, na tvorbu a údržbu krajiny, bezpečnost potravin a welfare zvířat. Je vhodné též zmínit, že reformovaná společná zemědělská politika přijímá namísto dosavadního systému podpor mechanismus jednotné platby na farmu. Co to ovšem v praxi přináší českým zemědělcům? Není v současnosti až příliš přeceňován princip multifunkčnosti, přičemž se záměrně snižuje význam produkčního zemědělství?“ (Malý, 2004, s. 1).

Dále uvádí, že poskytování jiných služeb než vlastní produkce brzdí a snižuje tuto produkci a tím snižuje konkurenceschopnost podniků na trhu se zemědělskými produkty. To, co funguje v zahraničí, není vždy aplikovatelné na Českou republiku. Naše podmínky jsou velmi specifické. Nevzniká zde množství rodinných farem, naopak je předpoklad, že se budou rozšiřovat stávající, což je model z ekonomického hlediska výhodnější. Neprodukční služby a aspekty zemědělství musí někdo zaplatit, a když ne spotřebitel, tak kdo? Tento argument se týká multifunkčních snah zemědělství všeobecně a aktivity typu care farming se v něm ani nezmiňují.

Myslím si ale, že care farming je tak málo rozvinuté u českých soukromých farmářů, že zatím není tou ze složek multifunkčního zemědělství, která by hrála velkou roli v ohrožení konkurenceschopnosti.

Základní otázka zde je: Je funkcí farmy čistě jen produkce? Tato otázka je mnohem komplexnější, než jsem si původně myslela, a zasahuje do mnoha sfér. Souhlasím s tím, že multifunkční zemědělství by nemělo být přeceňováno a nemělo by se stát hlavním příjmem farem. Zemědělství musí zůstat zemědělstvím, producentem. Věřím ale, že care farming může fungovat spolu s produkcí a jeho zaměření na kvalitu je to, co mu dává zelenou.

Osobně se přikláním k pojetí vyjádřenému v cílech Asociace soukromých zemědělců ČR (ASZ ČR):

„Dlouhodobé cíle ASZ ČR sledují ekonomickou nezávislost venkova a jeho rozvoj na základě rozvoje multifunkčního zemědělství. Podporujeme rozvoj rodinného farmářství v ČR a produkci kvalitních a ekologicky šetrně vyrobených potravin.

Trvale udržitelné, multifunkční zemědělství, šetrné k životnímu prostředí s celoplošnou produkcí soukromého i veřejného zboží. Vyvážený ekonomický a ekologický aspekt zemědělské produkce. Struktura a rozměr zemědělství, reálně odpovídající vztahu mezi poptávkou a nabídkou soukromého i veřejného zboží. Trh soukromého zboží s minimalizací zásahů státu.

Individuální vlastnictví a řízení zemědělských podniků rodinného typu, silná a stabilní pozice těchto podniků na trhu. Důstojné společenské a ekonomické postavení rodinných farem. Podnikatelské prostředí, umožňující rozvoj schopných podnikatelů na venkově. Efektivní a početná stavovská organizace soukromých zemědělců v ČR.“ (<http://www.asz.cz/cs/profil-asz-cr/dlouhodobce-cile.html>, 15. 5. 2009)

Dále obavy některých informantů směřují k riziku, že care farming izoluje klienta od rodiny a od místní společnosti. Myslím, že zde je jiná situace ve městech a na venkově, protože pro městského člověka je představa farmy něco vzdáleného a možná již nepřirozeného. Je pravda, že dostupnost farmy v pravém smyslu je z města obtížná. Existují však i možnosti care farming v podobě městských farem, zahrad, zoomístností a dalších prvků, které klienti mohou využívat i v rámci městské komunity.

Některé další úvahy se týkají komerčních snah (zaměření na produkci) v care farming jako sociální službě. Někteří informanti zdůrazňují, že produkční aktivity nejsou jejich cílem. Myslím si však, vzhledem ke složité situaci financování sociálních služeb, že zde naopak vzniká potenciál lepšího postavení a tudíž i lepších služeb klientům. Navíc se ve výzkumu ukázalo, že finanční zisk a možnost skutečné práce za odměnu je pro klienty důležitou motivací.

Otázka zavádění systému a standardů do care farming je též sporná. V zemích, kde k podobným snahám dochází, vznikají hlasy proti pokusům standardizovat care farming, protože se tím ztratí jeho prvotní duch a individuální hodnota. Na druhou stranu systematizace přispívá k lepší komunikaci, jejím cílem je zajištění bezpečnosti a kvality.

5. ZÁVĚR

V diplomové práci jsem představila care farming jako možnost sociální služby, rehabilitace a prostředku pracovního a společenského začlenění osob se znevýhodněním. Care farming využívá farem, jejich prostředí, specifických činností, zvířat a rostlin, které nabízí lidem se zdravotními a sociálními problémy. Cílem je zvýšit kvalitu života a zdraví.

Úvodem jsem zavedla některé specifické pojmy, které vznikají spolu s konceptem care farming a příbuznými oblastmi, jako jsou terapie za pomoci zvířat a rostlin. V teoretické části jsem care farming popsala jako koncept navazující na určitou historickou tradici, vzniklou jednak v léčebných ústavech a také ve venkovských komunitách. Poté jsem jej zasadila do širšího rámce multifunkčního zemědělství a nových rozměrů sociálních a zdravotnických služeb a přístupů v integraci jedinců se znevýhodněním.

Pozastavila jsem se nad současným vnímáním kvality života a zdraví jako celkové bio-psycho-sociální pohody. Care farming je jednou z možností, která se snaží člověka tomuto stavu přiblížit prostřednictvím různých rovin působení. Na tyto roviny jsem se podrobněji zaměřila. Ukázala jsem některé příklady konkrétních prvků care farming a jejich vlivu na konkrétní cílové skupiny.

Pokusila jsem se o určitou klasifikaci aktivit care farming, a to podle různých hledisek, například podle druhu poskytovatele, klientů, míry integrace produkční činnosti a péče aj. Upozornila jsem též na roli zvířat v care farming a jejich potřeby a práva.

Jednu kapitolu jsem věnovala zhodnocení situace ve výzkumu care farming, která se podle autorů nejeví jako uspokojivá. Uvedla jsem důvody nedostatků a příklady některých projektů, které se snaží tuto situaci napravit.

Rozebrala jsem příklady konkrétních zemí, kde se care farming rozvíjí: Norska a Velké Británie. Dále jsem se podívala na Českou republiku, kde je care farming především součástí sociálních služeb a malých farem s výukovým a terapeutickým zaměřením. Nastínila jsem situaci českého zemědělství vzhledem k perspektivám poskytování care farming.

V empirické části jsem provedla kvalitativní výzkum pomocí zúčastněného a nezúčastněného pozorování a rozhovorů s informanty z řad poskytovatelů care farming a odborníků zdravotnických a sociálních profesí, a to ve dvou zemích: České republice a Velké Británii. Výsledky ukazují situaci konkrétních poskytovatelů a dalších zainteresovaných osob na pozadí mého vnímání podmínek v obou zemích. Proto nejsou

zobecnitelné. Jejich cílem je ukázat konkrétní způsob praxe a porovnat situaci vybraných poskytovatelů z různých zemí.

Výsledkem výzkumu je devět hlavních kategorií, které představují různé náhledy na care farming v praxi:

Nejprve jsem zhodnotila obecné předpoklady v obou zemích pro rozvoj care farming. Jeví se, že ve Velké Británii hraje roli tradice rodinných farem jako poskytovatelů, kdežto v České republice především zahrnutí care farming do sociálně – zdravotnických služeb a programu neziskových organizací podporujících lidi s postižením.

Systém v care farming je ve velké Británii postupně zaváděn, v České republice není zatím tento koncept nijak vyčleňován či organizován.

V kategorii „pojetí care farming u vybraných poskytovatelů“ jsem popsala přístup všech navštívených organizací, na kterém je vidět velká individualita jednotlivých poskytovatelů a různé zaměření, avšak s příbuznými obecnými cíli.

Srovnala jsem využívané činnosti, jejich vlastnosti a faktory, jež ovlivní jejich výběr.

Kategorie „motivace“ ukazuje motivační prvky pro účastníky care farming – klienty i poskytovatele.

Z hlediska řízení jsou významné právní formy organizací poskytujících care farming. V případě navštívených poskytovatelů se jednalo o soukromé i státní organizace, komerční i neziskové, samostatné jednotky care farming i některé patřící pod zastřešující organizaci.

Personální zastoupení zaměstnanců care farming zahrnuje odborníky z oblasti péče o zvířata a rostliny na jedné straně a o člověka na straně druhé. Jejich kompetence jsou někdy rozdělené, jindy splývají u jednoho zaměstnance. Spolupráce oblasti zaměřené na člověka a na zvíře/rostlinu je v care farming klíčová.

V kategorii financování se ukázaly různé modely spadající do dvou hlavních kategorií: Komerční a neziskový přístup. Záleží na míře produkce farmy, která jí může zajistit nezávislost na financování státem a granty.

Při rozhovoru s potenciálními poskytovateli jsem si udělala určitou představu o povědomí a zájmu odborníků ze zdravotnické a sociální oblasti o koncept care farming a jejich náhled na využitelnost u klientů, se kterými pracují.

Na závěr práce jsem shrnula získané poznatky do seznamu doporučení poskytovatelům v České republice.

Doufám, že práce přinese informace a inspiraci pro zájemce z řad existujících i potenciálních poskytovatelů a uživatelů služeb care farming, poskytovatelů sociálních a zdravotnických služeb, aktérů komunitního plánování, tvůrců legislativy a dalších zájemců.

SEZNAM POJMŮ – abecední přehled

Agroturistika, ekoagroturistika – poskytování rekreačních služeb (ekologickými) farmami s možností ubytování, programu na farmě a poznání tradičních postupů.

Animal assisted activities (AAA) – **aktivity se zvířaty** jsou činnosti s asistencí zvířat, které směřují ke zvýšení kvality života.

Animal assisted therapy (AAT) – animoterapie, zoorehabilitace, zooterapie – terapie člověka za pomoci zvířat.

Animal facilitated psychotherapy – psychoterapie za pomoci zvířat.

Asistenční psi „jsou obecně psi pomáhající všem zdravotně postiženým lidem (asistenční psi, vodící psi, signální psi) S výcvikem asistenčních psů se začalo v 70. letech 20. století ve Spojených státech amerických. V České republice se výcvik asistenčních psů dosud soustavně neprováděl, a proto se stal hlavním cílem společnosti Pomocné tlapyky o.p.s.“ (Svršek, <http://natura.baf.cz/natura/2002/7/20020701.html>, 12.4.2009).

Canisterapie (canistherapy) – druh animoterapie, terapie člověka za pomoci psů.

Care farming (doslova „pečující farmaření“) – využití zemědělských farem a prací pro zvýšení kvality života a lidského zdraví.

Ecotherapy – využití přírody a přírodních prvků pro terapii.

Ergoterapie – součást ucelené rehabilitace; terapie zaměřená na nácvik funkcí (senzomotorických, psychosociálních, kognitivních, pracovních), běžných denních aktivit (např. oblékání, nakupování...) a vedení k soběstačnosti.

Farming for health (farmaření pro zdraví) - využití zemědělských farem a prací pro zvýšení kvality života a lidského zdraví.

Green care („zelená péče“) - využití zemědělských farem a prací pro zvýšení kvality života a lidského zdraví.

Green exercise, Green gym – provádění fyzického cvičení v přírodě za účelem zvýšení příznivého působení na člověka / provádění prací v zemědělství a zahradničení za účelem fyzické kondice jako alternativu „samoúčelného“ cvičení.

Green room – místnost vybavená rostlinami používaná pro terapeutické účely.

Farming for health (farmaření pro zdraví) - využití zemědělských farem a prací pro zvýšení kvality života a lidského zdraví.

Felinoterapie – terapie člověka za pomoci kočky.

Fyzioterapie – součást ucelené rehabilitace, zaměřená především na edukaci pohybu a polohových stereotypů. Využívá aktivní cvičení a pasivní fyzikální prostředky.

Healing garden – zahrada využívaná pro terapeutické účely.

Hiporehabilitace – souhrnný název pro hipoterapii, léčebně pedagogicko-psychologické ježdění a sport handicapovaných.

Hipoterapie (hippotherapy) – terapie člověka za pomoci koní. Nejčastěji je využívána jako cílená fyzioterapeutická metoda.

Horticultural therapy – terapie člověka s využitím pěstování rostlin.

Chráněné bydlení – pobytová služba poskytovaná osobám, které mají sníženou soběstačnost z důvodu zdravotního postižení nebo chronického onemocnění, jejichž situace vyžaduje pomoc jiné fyzické osoby.

Chráněné dílny – pracoviště, kde je zaměstnáno nejméně 60 % zaměstnanců s postižením, a které poskytuje podporu a přizpůsobení těmto lidem.

Komunita - společenství živých organismů, které mají vzájemné vztahy mezi sebou a k prostředí, ve kterém žijí. Zde především geograficky vymezená komunita lidí.

Kvalita života - to, jak člověk vnímá své postavení v životě v kontextu kultury, ve které žije, a ve vztahu ke svým cílům, očekáváním, životnímu stylu a zájmům.

Léčebně pedagogicko-psychologické ježdění na koni – jízda na koni za účelem podpory psychické pohody a usnadnění terapeutických procesů.

Multifunkční zemědělství (Multifunctional Agriculture - MFA) – zemědělství poskytující vedle svého primárního účelu (produkce potravin, krmiv, materiálů) též další služby a mající další cíle (vzdělávací, rekreační, kulturní, ekologické, terapeutické, sociální, ekonomické...)

Nature therapy – využití přírody a přírodních prvků v terapii člověka.

Onotherapy – terapie člověka s využitím osla.

Pet terapie – terapie člověka za pomoci domácích zvířat (neoficiální název).

Rehabilitace (ucelená rehabilitace) – celkový přístup k lidem s postižením nebo dlouhodobým zdravotním problémem. Zahrnuje rehabilitaci léčebnou, sociální, pedagogickou a pracovní.

(Socio)terapeutická farma – farma poskytující služby ve smyslu care farming (se zaměřením na sociální nebo zdravotnickou službu).

Social farming, sociální farmaření - dosahování sociálních cílů pomocí farmářských prací.

Zdraví – stav celkové fyzické, duševní a sociální pohody.

Zoomístnost – místnost uzpůsobená pro aktivity a terapie se zvířaty.

Zoorehabilitace, zooterapie – terapie člověka s využitím zvířat.

SEZNAM LITERATURY

Braastad, B. O. et al.: Proposal for a new COST Action, COST Action 866, Green Care in Agriculture. 164th CSO Meeting, March 2006. http://w3.cost.esf.org/index.php?id=181&action_number=866, 15. 4. 2009.

Dadová, E.: Farma se sociálním zaměřením; programy na farmě pro děti z dětských domovů jako smysluplné využití volného času – prevence. Absolventská práce, Jabok, Vyšší sociálně pedagogická a teologická škola, Katedra sociální pedagogiky, 2008.

Dessein, J. et. al.: Farming for Health. Proceedings of the Community of Practice Farming for Health, November 2007, Ghent, Belgium. Erasmus-Euroset, Merelbeke, Belgium 2008. ISBN 978 90 811007 62.

Det kongelige selskap for Norges vel: Inn på tunet, the farm as a resource for educational, health and social purposes. Introduction to the Green Care Programme. 2006. <http://www.innpaaturnet.no/default.asp?WCI=DisplayGroup&WCE=1155&DGI=1155>, 27. 4. 2009.

Gittings, D.: Madness in its place. Narratives of Severallas Hospital 1913 – 1997. London, Routledge, 1998. ISBN 0-415-16786-8.

Hassink, J.; Dijk, van, M. et al.: Farming for Health. Springer, 2006. ISBN 978-1-4020-4541-7. http://library.wur.nl/frontis/farming_for_health/, 1. 4. 2008.

Hassink, J. et al.: Handbook for Dutch Care Farmers, 5. edice. The Dutch National Support Centre for Agriculture and Care 2009, anglický překlad Ina Kattenbroek. <http://www.ncfi.org.uk/uploads/Dutch%20Handbook.pdf>, 20. 4. 2009.

Hine, R.; Peacock, J.; Pretty, J.: Care Farming in the UK: Evidence and Opportunities. Department of Biological Sciences, University of Essex, Colchester. Report for the National Care Farming Initiative (UK), 2008. <http://www.ncfi.org.uk/uploads/UK%20Care%20Farming%20Research%20Study.pdf>, 16. 5. 2009

Huylenbroeck, G. Van: Green Care Farming in the Context of Multifunctional Agriculture, přednáška, COST Action 866 Conference Green care in Agriculture: Health effects, Economics and Policies, Vídeň, 2007.

http://www.umb.no/statisk/greencare/meetings/presentations_vienna_2007/gudio_van_huylenbroeckviennamffinal.pdf, 13. 4. 2009.

Jelínková, J.; Krivošíková, M.: Koncepce oboru ergoterapie. Praha, Česká asociace ergoterapeutů, 2007. http://www.ergoterapie.cz/files/koncepce_oboru_ergoterapie.pdf, 10. 5. 2009

Kolektiv autorů: Second National Care Farm Conference “From Strength to Strength”, Harper Adams University College, 2007.

<http://devncfi.perfectarc.com/uploads/Second%20Conference%20Report%2007.pdf>, 13. 4. 2009.

Koucká, P.: Zelená terapie. Psychologie dnes č. 6 / 2005, str. 30–31.

Landbruks- og matdepartementet (Ministerstvo zemědělství Norska): Plan of Action in Green Care Farming, 2007.

<http://www.regjeringen.no/nn/dep/lmd/Dokument/Rapportar-og-planar/Planar/2007/Plan-of-Action-in-Green-Care-Farming.html?id=478880>, 27. 4. 2009.

Malý, M.: Společná zemědělská politika a multifunkční zemědělství. Česká zemědělská univerzita v Praze, Fakulta provozně ekonomická, Katedra zemědělské ekonomiky, 2004.

www.agris.cz/etc/textforwarder.php?iType=2&iId=148516&PHPSESSID=3e, 2. 5. 2009.

Ministerstvo zemědělství České republiky: Operační program „Rozvoj českého venkova a multifunkční zemědělství“, Praha 2004.

<http://www.businessinfo.cz/files/file3572.pdf>, 2. 5. 2009.

Nosikov, A.; Gudex, C.: EUROHIS, Developing Common Instruments for Health Surveys, WHO, 2003. ISSN 0929-6743

Pfeiffer, J. a kol.: Návrh věcného záměru zákona o rehabilitaci osob se zdravotním postižením a o změně a doplnění některých dalších zákonů. Komise NRZP ČR pro přípravu zákona o ucelené rehabilitaci, 2006. <http://www.nrzp.cz/komise-nrzp-cr-pro-pripravu-zakona-o-ucelene-rehabilitaci/>, 16. 5. 2009.

Senni, S.: The Economics of Green Care Farming in the Context of Multifunctional Agriculture. Cost Action 866 Green Care in Agriculture, Tuscia University, Viterbo –Italy, 2006.

SoFar Project: Introductory Paper on Social/Care Farming. 2007. http://sofar.unipi.it/index_file/SOFAR%20introductory_paper%20.pdf, 15. 4. 2009.

SoFar Project: <http://sofar.unipi.it/>, 20. 4. 2009.

Svobodová, I. a kol.: Zoorehabilitace a aktivity se zvířaty pro rozvoj osobnosti. Česká zemědělská univerzita, Praha 2009. ISBN 978-80-213-1912-7.

Svršek, J.: Pomocné tlapky o.p.s. <http://natura.baf.cz/natura/2002/7/20020701.html>, 12. 4. 2009.

Tully, J. M.: The Multifunctional Benefits of Agricultural Production – Continued Justification for Support of Farmers?, Student Economic Review, Vol. 21, 2007. <http://www.tcd.ie/Economics/SER/pasti.php?y=07>, 15. 5. 2009

Václavík, T.: Agroturistika na ekofarmách. Ministerstvo zemědělství České republiky, Brno, 2008. http://www.mze.cz/attachments/Agroturistika_na_ekofarmach.PDF, 12. 4. 2009.

WHO: Constitution of the World Health Organization. Fourty-fifth Edition, 2006.

WHO: Zdraví 21. Osnova programu Zdraví pro všechny v Evropském regionu Světové zdravotnické organizace. Praha, 2000.

Wilson, O. E.: The diversity of Life, Harvard University Press, 1992, ISBN 0674212983.

Citované zákony:

Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách

Zákon č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti

Citované internetové stránky k datu 20. 5. 2009:

www.asz.cz

<http://www.capz.cz/projekty/terapeuticka-komunita-myto/>

http://w3.cost.esf.org/index.php?id=181&action_number=866

www.czu.cz

www.deltasociety.org

http://www.diakonie-caslav.cz/?zobraz=terapeuticke_dilny

<http://www.esterzalesi.eu/teradilny.htm>

<http://www.farmaorlice.cz/>

<http://www.farmgarden.org.uk/about-us>

www.farmingforhealth.org

www.hipoterapie.cz

<http://www.chs.unas.cz/index.php?strana=spolecnost>

www.innpaatonet.no

<http://www.iv1210.cz/stanovy.html>

<http://www.kozy.cz/>

http://www.lboro.ac.uk/research/ccfr/growing_together/

<http://www.ledovec.cz/ledovec/cojeledovec.html>

www.mpsv.cz

www.mze.cz

http://www.naturalengland.org.uk/about_us/whatwedo/default.aspx

www.ncfi.co.uk

<http://oskvetnazahrada.blog.cz/>

<http://www.petsastherapy.org>

www.regjeringen.no

<http://www.rtkgrunt.cz/>

<http://sofar.unipi.it/>

<http://www.thrive.org.uk/about-thrive.aspx>

<http://www.umb.no/greencare>

www.urozcesti.cz

<http://www.valdek.cz/>

<http://www.vallila.cz/villa-vallila.html>

<http://www.zajiceknakoni.cz/bucovice.html>

<http://www.zoobrno.cz/vzdelavaci-aktivity/nizkoprahovy-klub/>

PŘÍLOHA 1: PROJEKT DIPLOMOVÉ PRÁCE

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

**FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ
U Kříže 10, 158 00, Praha 5 – Jinonice**

**INSTITUT MAGISTERSKÝCH STUDIÍ
Husníkova 2075, 158 00 Praha 13**

**KATEDRA ŘÍZENÍ A SUPERVIZE V SOCIÁLNÍCH A
ZDRAVOTNICKÝCH INSTITUCÍCH
Máchova 7, 120 00 Praha 2**

Projekt diplomové práce

Bc. Helena Kadlecová

Obor: Řízení v sociálních a zdravotnických institucích

Imatrikulační ročník: 2007

Vedoucí diplomové práce: MUDr. Iva Holmerová, PhD.

Konzultant diplomové práce: Doc. RNDr. Jaroslav Boháč PhD. DrSc.

Předběžný název: care farming jako forma rehabilitace a sociální služby.

TÉMA

Zaujalo mne téma tzv. **care farming** (dále CF), nazývané též Green Care, což je poměrně nový koncept poskytování sociálních služeb či rehabilitace osobám se znevýhodněním. V ČR je zatím málo zaveden, ale v zahraničí se slibně rozvíjí. CF je nabízeno zemědělskými farmami, které poskytnou prostor a speciální program pro osoby různým způsobem znevýhodněné. Jedná se o alternativu např. denního stacionáře nebo chráněné dílny. Klienti jsou zapojeni do života a práce na farmě podle svých možností, konkrétní náplň programu je individuální v závislosti na jednotlivých klientech i farmách. Tyto farmy se často stávají důležitým multifunkčním centrem pro komunitní život, protože poskytují širokou škálu nabídek pro veřejnost.

Cíle a prostředky CF

Cíle jsou individuální, může mezi ně patřit: Smysluplná náplň času, integrace, učení se novým dovednostem (sociálním, pracovním...), podpora sebevědomí, zodpovědnosti, podpora fyzického zdraví, pobyt ve zdravém a podnětném prostředí, rekvalifikace, zvýšení kvality života a možností uplatnění.

Prostředí farmy poskytuje: Prostor, užitečnou práci, rozmanité aktivity, klid, pečující aktivity, práci s rostlinami a zvířaty, ochranné prostředí farmy a komunity.

Klienti

Typickými cílovými skupinami klientů jsou:

Osoby s mentálním, fyzickým nebo psychickým postižením

Problémová a sociálně vyřazená mládež

Drogově závislí

Osoby absolvující rekvalifikační období

Senioři...aj.

MOTIVACE

Téma CF jsem si vybrala z několika důvodů: Je relevantní k mému současnému studiu i předchozímu studiu ergoterapie, protože se týká zapojování lidí se znevýhodněním do aktivit, které zvyšují jejich funkční schopnosti.

Myslím si, že se jedná o formu péče, která může velmi podpořit některé klienty a zároveň napomoci rozvoji komunit. V dnešní době, kdy je otázka integrace a kvality života lidí se znevýhodněním vnímána jako zásadní a v rámci procesu deinstitutionalizace vznikají různé alternativní způsoby péče, může být CF jednou z variant pro tyto lidi, jak žít a pracovat v rámci komunity.

Tento koncept není v ČR moc známý, i když některé jeho prvky se na různých místech používají. Chtěla bych jej tedy přiblížit potenciálním zájemcům v ČR, ať už z řad provozovatelů péče, zemědělců, uživatelů či veřejnosti.

Pokud to bude možné, ráda bych absolvovala studijní pobyt v zahraničí se zaměřením na poskytovatele CF, jehož cílem by bylo získání zkušeností vlastních a z výpovědí osob provozujících CF; popř. srovnání farem.

V Evropě v současnosti probíhá projekt Evropské sítě v oblasti vědeckého a technického výzkumu (COST) pod názvem *COST Action 866 – Green Care in Agriculture*, kterého se účastní více zemí včetně ČR (zatím jedním zástupcem v komisi), a jehož cílem je zvýšit vědecké znalosti a studovat optimální praxi v oblasti CF s cílem zlepšení fyzického a psychického zdraví lidí a kvality života. Pro svou práci bych ráda využila dosavadní dostupné poznatky z tohoto projektu.

CÍLE DIPLOMOVÉ PRÁCE:

V teoretické části popíši, co je CF. V praktické části se pomocí kvalitativního výzkumu blíže seznámím se situací konkrétních poskytovatelů v ČR, případně v zahraničí (Velká Británie, popř. další evropské státy) a zjistím, zda by byl v ČR zájem o tuto službu.

Na základě získaných zkušeností sestavím doporučení pro poskytování služby typu CF v českých podmínkách.

PRAKTICKÁ ČÁST - PRACOVNÍ POSTUPY

Jako výzkumnou metodu využiji kvalitativní výzkum. Jeho součástí bude studium publikací o CF, dokumentů COST Action 866 Green Care in Agriculture, dostupných zpráv z farem poskytujících tuto službu a dalších relevantních zdrojů týkajících se řízení v sociálních a zdravotnických institucích, využití zemědělství a jeho prvků v péči o člověka, legislativního ukotvení CF v systému sociálních služeb a rehabilitace ve vybraných zemích.

Technikami výzkumu bude dále pozorování a rozhovor s vybranými poskytovateli CF z řad farmářů nabízejících CF nebo poskytovatelů sociální či zdravotní péče

využívajících prvky CF, s uživateli nebo potenciálními zájemci (pracovníky jiných zařízení), a to v ČR a v případě realizace studijní cesty též v zahraničí. Studium dokumentace poskytovatelů (např. výroční zprávy farem a sdružení farmářů poskytujících CF), pozorováním a rozhovory budu zjišťovat:

- typ zařízení/organizace
- které aktivity a služby organizace provozuje
- jakou roli hraje CF při péči o klienty, jaké jsou jeho cíle
- které aktivity v rámci CF jsou využívány
- jaké je personální obsazení a kompetence osob poskytujících CF
- jak funguje propojení služeb CF s ostatními aktivitami organizace (produkčními, komerčními, terapeutickými...)
- jak je služba financována
- jaká je provázanost služeb, spolupráce s komunitou a dalšími organizacemi
- jakým způsobem jsou získáváni klienti
- jak je informována veřejnost
- jaký je zájem u potenciálních poskytovatelů a uživatelů

Výstupy výzkumu využiji pro srovnání situace v ČR se zahraničím a následné vytvoření seznamu doporučení v praktické části.

STRUKTURA PRÁCE

Teoretická část

Co je to CF. Filosofie, vznik a vývoj konceptu, jaké různé možnosti, druhy a formy zahrnuje. Názvosloví.

Jak CF funguje, na které klienty se zaměřuje a proč. Přínos pro klienty, pro farmu, pro komunitu, ekonomický aspekt.

Kde je rozšířena - pohled na jednotlivé země na základě literatury, případně vlastní zkušenosti.

Podmínky a možnosti v ČR.

Praktická část

Propojení zemědělské produkce a fungování farmy s poskytováním zdravotně - sociálních služeb. Výhody, nevýhody, vzájemné působení, personální otázky. Zkušenost a zájem vybraných poskytovatelů a uživatelů.

Závěr: Doporučení pro poskytování CF v českých podmínkách.

PŘEDBĚŽNÁ BIBLIOGRAFIE

Hassink, J.; Dijk, van, M.: Farming for Health. Springer, 2006. ISBN 978-1-4020-4541-7. http://library.wur.nl/frontis/farming_for_health/, 9. 6. 2008.

Hine, R., Peacock, J., Pretty, J.: Care farming in the UK: Recent research findings on the scope and range of care farms in the UK, Paper for COST 866 Green care in Agriculture. Conference – Vienna 2007,

Meistad, T.; Fjeldavli, E.: Green Care as Supplementary Small Scale Business for Norwegian Farmers. 13th Nordic Conference on Small Business Research 2004.

[http://web.bi.no/forskning/ncsb2004.nsf/23e5e39594c064ee852564ae004fa010/a6cb7066ea59eda6c12567f30056ef4d/\\$FILE/Fjeldavli&Meistad.pdf](http://web.bi.no/forskning/ncsb2004.nsf/23e5e39594c064ee852564ae004fa010/a6cb7066ea59eda6c12567f30056ef4d/$FILE/Fjeldavli&Meistad.pdf), 9. 6. 2008.

Mind: Ecotherapy: The green agenda for mental health. 2007. <http://www.mind.org.uk/NR/rdonlyres/D9A930D2-30D4-4E5B-BE79-1D401B804165/0/ecotherapy.pdf>, 9. 6. 2008.

Neuberger, K.: Die Arbeit im Garten als Metapher und Ausschnitt der Wirklichkeit. <http://www.gartenbau-und-therapie.org/pics/pdf/Gartenarbeit%20als%20Metapher%201993.pdf>, 9. 6. 2008.

Neuberger, K.: Gartenarbeit und Therapie, AGÖL: Leitfaden Ökologischer Landbau in Werkstätten für Behinderte. Frankfurt (Main), 2000, S.162-163. http://www.konrad-neuberger.de/deutsch/angebote/artikel/index_artikel.html, 9. 6. 2008.

Průša, L.: Ekonomie sociálních služeb. ASPI Publishing, Praha 2007. ISBN 978-80-7357-255-6.

Sempik, J.; Aldridge, J.; Becker, S.: Health, Well-being and Social Inclusion, Therapeutic Horticulture in the UK: The Executive Summary. 2005. http://www.lboro.ac.uk/research/ccfr/growing_together/ExecSummaryGT.pdf, 9. 6. 2008.

Schuler, Y. D.: Community of Practice, Farming for Health, Overview of the Annual meetings in 2004-2005-2006. <http://www.farmingforhealth.org/archive/Overview-Farming-for-Health.doc/view>, 9. 6. 2008.

Šramlová, L.: Etno-socio-kulturní podmínky rozvoje camphillských zařízení ve světě a v České republice. Diplomová práce, FF UK. <http://www.camphill.cz/cz/dpls00.html>, 9. 6. 2008.

Dokumenty projektu Evropské sítě v oblasti vědeckého a technického výzkumu (COST) - COST Action 866 – Green Care in Agriculture.

Výroční zprávy farem.

PŘÍLOHA 2: PŘEHLED NĚKTERÝCH POSKYTOVATELŮ VYUŽÍVAJÍCÍCH CARE FARMING A JEHO PRVKY, ORGANIZACÍ A SDRUŽENÍ V OBLASTI CARE FARMING A ZOOTHERAPIE V ČESKÉ REPUBLICCE

Přehled není kompletním výčtem, ale ukázkou zařízení poskytujících care farming. Je seřazen do tematických kategorií a v jejich rámci abecedně.

Psychiatrické léčebny

Psychiatrická léčebna Bohnice v Praze vlastní socioterapeutickou farmu s více druhy zvířat (koně, kozy, ovce, lamy) a rostlinnou produkcí. Pacienti se zapojují do prací na farmě a využívají hipoterapie.

Psychiatrická léčebna Havlíčkův Brod poskytuje hipoterapii.

Psychiatrická léčebna Jihlava má vlastní socioterapeutickou farmu (zookoutek), zaměřenou především na hipoterapii.

Dětská psychiatrická léčebna Opařany spolupracuje s farmou Y Cunkov, kam děti docházejí na léčebně pedagogicko-psychologické ježdění na koních.

Poskytovatelé sociálních služeb a zaměstnávání lidí s postižením

Camphill České Kopisty u Terezína je jediným zástupcem camphillského hnutí v České republice. Poskytuje chráněné bydlení a centrum denních služeb klientům s mentálním postižením. Klienti se věnují pracím v domácnosti, v dílnách a na poli, kde se pěstuje především zelenina.

Domov Svaté Anežky v Týnu nad Vltavou provozuje jako jednu ze svých chráněných dílen dílnu „Farmáři“, která se zabývá údržbou veřejné i soukromé zeleně, drobnými úpravami mobiliáře a údržbou dětských hřišť, úklidovými pracemi a pomocnými pracemi v živočišné výrobě.

Farma Chedrbí je chráněná dílna provozována **Diakonií českobratrské církve evangelické, střediskem v Čáslavi**. „Údržba domu a opravy stavení, práce na zahradě a pěstování rostlin je hlavní pracovní náplní klientů. Dvě skupiny, vedené jedním pracovníkem, se navzájem doplňují a podporují. Produkty zahrady jsou zpracovávány výtvarnými činnostmi a společně s keramickými výrobky se účastní řemeslných trhů.

Dílny nabízí pracovní aktivity absolventům speciální školy a všem dospělým lidem s takovým postižením, které jim dlouhodobě neumožňuje najít, nebo udržet místo na otevřeném trhu práce.“ (http://www.diakonie-caslav.cz/?zobraz=terapeuticke_dilny, 19. 5. 2009).

Farma Orlice, o.p.s. „je sociální firma, která vytváří pracovní příležitosti pro lidi s lehkým mentálním postižením. Kromě živočišné výroby nabízí řadu služeb, na nichž se mohou tito lidé podílet a tak se setkávat s lidmi bez zdravotního postižení. Hlavní cíle společnosti jsou:

Vybudování a provoz vzorového zařízení zemědělské farmy a chráněných dílen pro zaměstnávání zdravotně postižených občanů v zemědělství.

Vybudování a provoz metodického střediska pro přípravu osobních asistentů a personálu obdobných zemědělských provozů zaměstnávajících a integrujících zdravotně postižené.

Vybudování a provoz rekvalifikačního střediska pro zdravotně postižené občany k jejich vyškolení v zemědělských pracích a zvýšení jejich uplatnění na trhu práce.“ (<http://www.farmaorlice.cz/>, 19. 5. 2009)

„Zakladatelem je Sdružení Neratov sídlící v Bartošovicích v Orlických horách, Diecézní charita Hradec Králové a Farní charita Neratov.“ (Dadová, 2008, s. 37)

Farma Skalka při Diagnostickém ústavu sociální péče v Tloskově na benešovsku patří k ústavu a poskytuje možnosti pracovní terapie a léčebně pedagogicko-psychologického ježdění klientům ústavu, kteří mají mentální, případně kombinované postižení. Farma chová malé počty různých druhů zvířat k terapeutickým účelům a poskytuje návštěvy též imobilním klientům v ústavu. Dále organizuje víkendová setkání pro rodiny s postiženými dětmi.

Fokus Praha o.s.: Sociální firma Zahrada, která nabízí zahradnické práce. Sociální firma je nový model zaměstnávání lidí, kteří se ze zdravotních či sociálních důvodů hůře uplatňují na trhu práce. Ze sociálních služeb je to služba s nejnižší mírou podpory.

„**Humanitární středisko Webrovka** – Krkonoše: Středisko řídí Asociace dětských domovů a od roku 1999 realizuje projekt "Webrovka všem dětem", uskutečňující se ve formě pobytů. Skrze něj se podporuje rozvoj dětí, jejich osobnost a samostatnost. Prvotním cílem projektu je „motivace všech dětí ke sportu, práci, umění a ekologii; Získáním prvotního vztahu k těmto činnostem, či prohloubením lásky k floře a fauně preventivně potlačuje u dětí a mládeže negativní jevy společnosti.“ Dalším z projektů střediska Webrovka je projekt Rodinných Dětských domovů, jejichž nedílnou součástí budou také

menší farmy, aby děti mohly uskutečňovat a rozvíjet svůj vztah k hospodářským zvířatům i k okolní přírodě.“ (Dadová, 2008, s. 36)

Integrační centrum Zahrada - je denní stacionář v Praze 3, který navštěvují děti s kombinovaným postižením ve věku 6 – 26 let. V rámci aktivit mají děti možnost kontaktu se zvířaty, např. je krmí (kozy, králíci, psi) a dojíždějí na hipoterapii.

iv 1210, o.s. v Hrádku nad Nisou je otevřené, politicky nezávislé sdružení občanů ve smyslu zákona č. 83/1990 Sb. Cílem činnosti je výchova a výuka k harmonickému a zdravému způsobu života. Poskytování pomoci psychologicko-terapeutické, medicínské, sociální, materiální a právní dětem, mládeži i dospělým nacházejícím se v těžkých životních situacích, pomoc osobám s handicapem, mimo jiné i zooterapie (koně, lamy) Dále činnost na úseku ochrany přírody a životního prostředí, preventivní a záchranná činnost k udržení jak volně žijících druhů zvířat, tak i druhů a plemen domestikovaných, práce se zvířaty. (<http://www.iv1210.cz/stanovy.html>, 19. 5. 2009)

Květná zahrada, o.s. v Květné u Poličky „je dobrovolným sdružením občanů, kteří mají zájem se aktivně podílet na řešení situace dětí, které jsou umístěny v zařízeních pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy, dětí vyrůstajících v dysfunkčních rodinách, mimo své rodiny a mladých dospělých opouštějících zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy.“ (<http://oskvetnazahrada.blog.cz/>, 19. 5. 2009) Aktivita probíhá na statku chovajícím hospodářská zvířata.

Proutek, o.s. v Kardašově Řečici provozuje chráněné bydlení, jehož součástí je statek s ovci a kozami, o které se obyvatelé chráněného bydlení starají - krmí je a dojí. Ovčí vlna se pak využívá při práci v chráněné dílně, kde se vlna čistí, zpracovává a používá na výrobu polštářů.

Resocializační a terapeutická komunita GRUNT „v Březnici na Zlínsku je nestátní zařízení sociální péče provozované o. s. GRUNT jako nezisková organizace. Zařízení slouží k dlouhodobému léčebně-resocializačnímu pobytu mladým mužům závislým na nealkoholových drogách a sociálně méně adaptabilním jedincům ve věku od 18 let, kteří se rozhodli ukončit svou závislost. Základem působení je cca roční pobyt v komunitě za spolupůsobení pracovní terapie, skupinové a individuální psychoterapie s důrazem na diferencovaný přístup. Činnost zařízení je založena na principu provozu zemědělské farmy s chovem hospodářských zvířat (20 koz, pes, kočky, králíci a drůbež), o něž se klienti v rámci svých denních povinností starají. Chov zvířat a zpracování jejich produktů zajišťuje částečnou potravinovou soběstačnost.“ (<http://www.rtkgrunt.cz/>, 19. 5. 2009)

Sananim, o.s. provozuje dvě terapeutické komunity, **Němčice** u Volyně a **Karlov** u Písku. Jejich klienty jsou lidé s drogovou závislostí. V komunitě absolvují dlouhodobou pobytovou léčbu a sociální rehabilitaci zahrnující vedle dalších aktivit i péči o hospodářství.

Sociálně terapeutické centrum Tábor se nachází v podkrkonoší a patří k Akademii sociálního umění Tabor, o.s., která vzdělává pedagogy a sociální pracovníky v anthroposofickém duchu (studium léčebné pedagogiky a sociálně umělecké terapie). Součástí centra je chov hospodářských zvířat (koně, ovce, kozy, drůbež, včely) a pole. Centrum je otevřené pro všechny zájemce a nerozlišuje mezi zdravými a postiženými. Částečně zde probíhá výuka Akademie.

Společnost Duha v programu dílny provozuje jako jednu ze svých dílen dílnu **Zahrada** v Horních Měcholupech v Praze. Zde se klienti s mentálním postižením účastní zahradnických prací.

Statek Bučovice u Votic je „statek kompletně bez bariér – faktických pro vozičkáře i sociálních pro všechny, kdo jakékoli bariéry ve společnosti občas pocítují... Statek je v procesu rekonstrukce a vlastní koně a další zvířata. Má v plánu vybudovat základnu pro **o.s. Zajíčka na koni** - a jeho Jezdeckého klubu - pro celoroční provoz. Připravuje celoroční táborové základny s programem či bez (podle přání hostující organizace – dětského domova, uprchlického tábora, azylového domu apod.) Koně a ostatní zvířata statku budou mít návštěvníci z řad znevýhodněných skupin obyvatel vždy k dispozici zdarma.“ (<http://www.zajiceknakoni.cz/bucovice.html>, 19. 5. 2009)

Terapeutická komunita Mýto pro mladé lidi s duševní nemocí je provozována v Mýtě u Rokycan **Českou asociací pro psychické zdraví**. Služby tohoto resocializačního pobytového zařízení jsou určeny zejména klientům se schizofrenií. Pobyt v komunitě jim má pomoci obnovit sociální dovednosti, které vinou nemoci ztratili, a připravit je k pozvolnému začlenění se do tzv. normální společnosti, případně k využití náročnějších stupňů komunitní péče (např. chráněné bydlení, podporované zaměstnání...) Každý klient se řídí vlastním, individuálním rehabilitačním plánem, který zároveň respektuje denní režim komunity. Během pobytu má klient zajištěnu i psychiatrickou péči, důraz je však kladen na pracovní, sociální terapii (rehabilitaci). V objektu bývalé fary v Mýtě nabízí Terapeutická komunita společný prostor a čas až 12 mužům a ženám, kteří se dlouhodobě potýkají s duševním onemocněním. Ti spolu s pětičlenným týmem terapeutů – rehabilitačních pracovníků – tvoří komunitu, společenství, které umožňuje učit se samostatnosti, komunikaci a pracovním návykům v chráněném prostředí. Činnost spočívá

zejména v péči o stavení, v němž komunita sídlí, zvířata a zahrádku. Také se pracuje v postupně se rozvíjejících dílnách – textilní a dřevařské. (<http://www.capz.cz/projekty/terapeuticka-komunita-myto/>, 19. 5. 2009)

Terapeutické centrum Ledovec v Leducích u Plzně je nezisková organizace, která nabízí lidem s duševním onemocněním a/nebo mentálním handicapem z plzeňského regionu podporu při udržování a zlepšování kvality jejich života v běžných podmínkách. (<http://www.ledovec.cz/ledovec/cojeledovec.html>, 19. 5. 2009). V rámci denního stacionáře nabízí širokou škálu aktivit včetně vedení domácnosti venkovského typu, péče o dvůr a zahradu (klienti se starají o hlavně o kozy).

Terapeuticko – rehabilitační farma Zálesí a Bílý Potok je provozována **občanským sdružením Ester** v Javorníku. „Farma se nachází ve dvou lokalitách – pastevní letní areál v Zálesí, kde je soustředěna denní péče o koně a ovce a areál stájí a jízdárny v Bílém Potoce, kde jsou zvířata ustájena v zimním období a kde během roku probíhají rehabilitační aktivity výcviku koní, jejich ošetřování a hipoterapie. Farma je místem, které umožňuje klientům si získat nebo obnovit návyky životně důležité pro zvládnutí následků nemocí, především v oblasti duševního zdraví. Je to denní přirozený kontakt s ovce a koňmi, který dává možnost vznikání a obnovování emočního fungování., probouzí u klientů emoce a city, které nemocí nebo traumaticky poznamenaným životem byly vytlačeny. Neméně podstatný je nácvik vytrvalostních a sebeovládacích postojů, sebevědomí a pocit úspěšnosti, navázání důvěryhodného vztahu s terapeutem, který nejenom usměřuje - vede práci klientů, ale sám pracuje s klienty jako jejich pracovní kolega a zároveň plní funkci kamaráda. Aktivity farmy jsou mimo klienty psychosociální rehabilitace využívány i v cyklu vzdělávání – odborném tréninku (obor chovatel a ošetřovatel koní) a i těchto kurzů se v minulosti úspěšně účastnili klienti ve fázi osamostatňování a přípravy na samostatný život.“ (<http://www.esterzalesi.eu/teradilny.htm>, 19. 5. 2009)

U **Rozcestí, o.s.** je sdružení, které se zabývá provozováním podpůrných rehabilitačních a terapeutických metod, zejména canisterapie a hiporehabilitace, pro děti a osoby se speciálními potřebami, ale i pro širokou veřejnost. Zajišťuje vzdělávání a osvětu v oblasti výcviku a chovu domácích a hospodářských zvířat, environmentální aktivity v oblasti vzdělávání a propagace lidové tvořivosti. Snahy zasahují i do oblasti obnovy a rozvoje venkova a návratu k lidovým tradicím. Sdružení mimo jiné provozuje **Zooterapeutickou farmu Dvůr Králové**. Zde se mohou klienti zblízka dotknout ochočených hospodářských zvířat, která znají většinou pouze z obrázků. Využití

zooterapeutické farmy má mnoho možností. Může být koncipováno jako návštěvní program, pro předškoláky jako povídání o zvířátkách, pro školní děti je možné využít aktuální osnovu přírodovědných předmětů. Pro zájemce z řad širší veřejnosti nabízí sdružení poradenskou službu v oblasti registrace hospodářství, zážitkové kurzy a kurzy lidových řemesel. (www.urozcesti.cz, 19. 5. 2009)

Villa Vallila je občanské sdružení provozující komunitní dům v Červeném Újezdě u Votic, kde v současné době žije 8 obyvatel - mladých lidí s různými problémy a potřebami, většina z nich vyrůstala bez funkčních rodin či jakéhokoli rodinného zázemí. V komunitě, která v domě vznikla, se učí žít v přirozených vztazích se svými vrstevníky a pomocníky (asistenty), učí se řešit různé osobní problémy, učí se vařit, uklízet a vést domácnost; cíleně nacvičují pracovní dovednosti, aby byli schopni s pomocí a podporou sehnat a udržet přiměřené pracovní místo na otevřeném trhu práce. Prostředí velkého domu a rozsáhlé zahrady skýtá přirozené pracovní příležitosti. Na zahradě se pěstuje zelenina a byliny; část pozemku se využívá jako pastvina pro kozy a ovce, které tvoří základ farmy; obyvatelé Villy Vallily vše postupně budují, obhospodařují a z plodů zahrady i své práce se radují i živí. (<http://www.vallila.cz/villa-vallila.html>, 19. 5. 2009)

Městské farmy, ekologická centra a chovatelé

„**Ekocentrum Oldřichov v Hájích** - Jizerské hory Centrum pořádá letní prázdninové pobyty a jedním z nich je i program pro rodiče s dětmi (s názvem „Kamarádi z farmy“), který nabízí dětem možnosti poznávat hospodářská zvířata a „rozdívjet tím jejich vztah ke zvířatům“⁸⁷. Vedle poznávání zvířat centrum připravuje pro děti prostor pro spontánní aktivity, výlety do okolní přírody, pobývání ve společnosti ostatních dětí a jejich rodičů i večerní táborové ohně. Shodné prvky se sociální farmou: Poznávání a učení se starat o hospodářská zvířata, pěší výlety do přírody, kontakty s ostatními dětmi a dospělými lidmi.“ (Dadová, 2008, s. 36)

Macháčkoví jsou mezinárodní chovatelská stanice v podkrkonoší (Choustníkovo Hradiště), která poskytuje zooterapii pomocí různých druhů zvířat včetně hospodářských.

Spolek přátel koz Kozí vršek v Českém ráji je součástí občanského sdružení **Milkovický přírodně společenský kroužek**. Cílem sdružení je „spoluvytváření svobodné společnosti založené na občanském přístupu a právní jistotě. Především mu jde o komplexnější pojetí ochrany životního prostředí, přírody a krajiny zejména v Královohradeckém a Středočeském kraji. Formou konkrétních dílčích aktivit vytváří

možnost větších změn v oblasti ochrany životního prostředí a podporuje aktivní podíl občanů na ochranářském, společenském a ekologickém hnutí. Vytváří podmínky pro mimoškolní výchovu dětí a mládeže. Vytvoření přirozeného zázemí pro aktivisty, odborníky a zvláště pro školní děti v přírodním prostředí ekologického statku na samotě u lesa v Milkovicích u Libáně a nejen tam.“ (<http://www.kozy.cz/>, 19. 5. 2009)

Středisko ekologické výchovy Hl. m. Prahy Toulcův dvůr má především výukové zaměření v oblasti ekologické a environmentální výchovy. Pořádá programy, přednášky, dílny a další aktivity pro děti i dospělé. Mimo jiné umožňuje zapojení v pracovní rehabilitaci několika klientům, především s mentálním postižením, a dále hiporehabilitaci. Farma chová tradiční česká plemena hospodářských zvířat s cílem podpory zachování genofondů plemen.

Zoo Brno – nízkoprahový klub. Nízkoprahový klub byl založen jako součást Stanice mladých přírodovědců Zoo Brno v prosinci 2001. Činnost klubu je realizována v klubovně ve správní budově Zoo Brno a v areálu zoologické zahrady. Nízkoprahový klub je otevřen pro všechny sociálně znevýhodněné děti a mládež ve věku 8–18 let a klienti klubu se pohybují v areálu zoo vždy s doprovodem pracovníka klubu. Klub spolupracuje s dalšími organizacemi. Náplň činnosti klubu je orientována na přírodu, životní prostředí, zvířata žijící ve volné přírodě i chovaná v zoologických zahradách a na kontakt s živými zvířaty. (<http://www.zoobrno.cz/vzdelavaci-aktivity/nizkoprahovy-klub/>, 19. 5. 2009)

Organizace poskytující canisterapii a výcvik canisterapeutů

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Zdravotně sociální fakulta, Ústav sociální práce – Centrum canisterapie

Hafík o.s., výcvikové canisterapeutické sdružení, Třeboň.

Pomocné tlapky, o.p.s. - chov, předvýchova, výcvik a předávání asistenčních psů.

Anitera o.p.s. – informační server, canisterapeutická odnož Pomocných tlapek o.p.s., zatím se soustředí na terapie se psy, do budoucna i jiná zvířata. Výcviky, vzdělání v oblasti animoterapie, animoterapeutické služby, osvětová činnost.

Podané ruce – canisterapie a osobní asistence, Brno.

Unie canisasistentů o.s.

Canisterapeutické centrum Zlín – vzdělání, osvěta, poskytování canisterapie.

Canisterapeutické sdružení Jižní Morava – vzdělání, osvěta, poskytování canisterapie.

Psi pro život, Tuchoměřice – poskytování canisterapie a hipoterapie

Organizace poskytující hiporehabilitaci a výcvik hipoterapeutů

Česká hiporehabilitační společnost se sídlem v Praze „je dobrovolné, nezávislé a nepolitické občanské sdružení, jehož smyslem je šíření rehabilitace prostřednictvím koně, včetně psychoterapeutického přístupu, integrace a sportovního využití postižených. ČHS sdružuje lékaře, fyzioterapeuty, pedagogy i jezdecké instruktory, všechny ty, kteří používají koně v lékařství, pedagogice a sportu. Významnou složku členské základny Společnosti tvoří pacienti - klienti a rodiče handicapovaných.“

(<http://www.chs.unas.cz/index.php?strana=spolecnost>, 20. 5. 2009)

Epona, o.s. v Brně – poskytovatel hiporehabilitace a středisko praktické výuky pro hipoterapii.

Hiporehabilitační centrum Valdek v Lovosicích „je nezisková organizace se statutem obecně prospěšné společnosti. Hlavní činností centra je hiporehabilitace pro děti, mládež, dospělé a seniory s různými zdravotními problémy. Naším posláním je pomocí hiporehabilitace a ostatních služeb centra přispívat ke zlepšení fyzického a psychického stavu klienta a vytvářet podmínky pro sociální integraci.“ (<http://www.valdek.cz/>, 20. 5. 2009)

Svítání, o.s. v Jablonci nad Nisou a Liberci je školící středisko pro hiporehabilitaci se specializací na rehabilitaci neurologických a ortopedických obtíží a na terapii dětí s poruchou chování a učení.

PŘÍLOHA 3: PŘEHLED LEGISLATIVY SOUVISEJÍCÍ S CHOVEM HOSPODÁŘSKÝCH ZVÍŘAT PRO CARE FARMING

Zákon č. 154/2000 O šlechtění, plemenitbě a evidenci hospodářských zvířat (Plemenářský zákon)

Vyhláška č. 136/2004 Sb., kterou se stanoví podrobnosti označování zvířat a jejich evidence a evidence hospodářství a osob stanovených plemenářským zákonem ve znění vyhlášky č. 199/2007 Sb.

Zákon č. 166/1999 Sb. O veterinární péči a o změně některých souvisejících zákonů (veterinární zákon)

Vyhláška MZE 191/2002 Sb. o technických požadavcích na stavby pro zemědělství

Zákon č. 246/1992 Sb. Na ochranu zvířat proti týrání, ve znění pozdějších předpisů

Vyhláška č. 5/2009 Sb. O ochraně zvířat při veřejném vystoupení a chovu

„Současné předpisy vztahující se k chovu hospodářských zvířat jsou poměrně přísné. Každý chovatel hospodářských zvířat je ze zákona povinen mít registraci hospodářství. (Výjimkou je pouze chov tzv. drobných zvířat, kam patří drůbež, holubi a králíci). Na velikosti zvířat přitom nezáleží – zákon se vztahuje i na majitele jedné kamerunské nebo holandské zakrslé kozy. Dále je povinností majitele vést evidenci zvířat, řádně zvířata označovat a registrovat. Podle plemenářského zákona je chovatel povinen využívat v chovu pouze uznané a licencované plemeníky.“ (Svobodová, 2009, s. 51-52)

Je tedy nutné nejprve registrovat hospodářství (u Českomoravské společnosti chovatelů, a.s.) a teprve poté lze pořídit zvířata. Všechna zvířata musí být evidovaná. Dále je třeba dbát na welfare zajištěním odpovídajících zařízení – příbytky, dostatečné výběhy... Minimální parametry též stanoví zákon. U care farming přistupuje specifikum umožnění přístupnosti klientům (zvýšená bezpečnostní a hygienická opatření, bezbariérové přístupy atd.)

„Velmi důležitá je zákonná povinnost zpracování Řádů veřejného vystoupení se zvířaty. Ten musí vypracovat každý majitel zvířete, které vystoupení provádí a mít jej schválený Ústřední komisí na ochranu zvířat. Za veřejné vystoupení je považována téměř jakákoli aktivita s přístupem veřejnosti nebo klientů – např. vystoupení v médiích (focení, natáčení apod.), účast klientů na terapiích, výuka za přítomnosti zvířat apod.“ (Svobodová, 2009, s. 52)

PŘÍLOHA 4:
FOTODOKUMENTACE

Zoomístnost farmy Skalka

Zvířata na farmě Skalka

Zvířata na Farmě Psychiatrické léčebny Bohnice

Divadelní představení na farmě Fordhall

Budovy farmy Skalka

Farma Psychiatrické léčebny Bohnice

Dobrovolníci farmy Fordhall včetně klientů care farming